

සංයුත්තනිකායෙ

බන්ධවග්ගට්ඨකා

1. බන්ධසංයුත්තං

1. නකුලපිතුචග්ගො

1. නකුලපිතුසුත්තවණ්ණනා

1. භග්ගා නාම ජානපදිතො රාජකුමාරා. තෙසං නිවාසො එකොපි ජනපදො රුළුභිවසෙන “භග්ගා”ත්වෙව වුච්චති කත්වා වුත්තං “එවංනාමකෙ ජනපදෙ”ති, එවං බහුවචනවසෙන ලද්ධනාමෙ”ති අත්ථො. තස්මිං වනසණ්ඨෙති යො පන වනසණ්ඨො පුබ්බෙ මිගානං අභයත්ථාය දින්නො, තස්මිං වනසණ්ඨෙ. යස්මා සො ගහපති තස්මිං නගරෙ “නකුලපිතා”ති පුත්තස්ස වසෙන පඤ්ඤායිත්ථ, තස්මා වුත්තං “නකුලපිතා”ති නකුලස්ස නාම දාරකස්ස පිතාති අත්ථො. හරියාපිස්ස “නකුලමාතා”ති පඤ්ඤායිත්ථ.

ජරාජිණ්ණොති ජරාවසෙන ජිණ්ණො, න ඛ්‍යාධිආදීනං වසෙන ජිණ්ණො. වයොවුඩ්ඨොති ජිණ්ණත්තා එව වයොවුඩ්ඨිජ්ජත්තියා වුඩ්ඨො, න සීලාදිවුඩ්ඨියා. ජාතියා මහත්තතාය විරරත්තතාය ජාතිමහල්ලකො. තියද්ධගතොති පයමො මජ්ඣිමො පච්ඡිමොති තයො අද්ධෙ ගතො. තත්ථ පයමං දුතියඤ්ච අතික්කන්තත්තා පච්ඡිමං උපගතත්තා වයොඅනුජ්ජත්තො. ආතුරකායොති දුක්ඛවෙදනාපටිසතාය අනස්සාදකායො. ගෙලඤ්ඤං පන දුක්ඛගතිකන්ති “ගීලානකායො”ති වුත්තං. තථා හි සච්චච්ඡිගෙ (විහ. 190 ආදයො) දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ දුක්ඛග්ගහණෙනෙව ගහිත්තා ඛ්‍යාධි න නිද්දිට්ඨො. නිච්චපග්ගසරණට්ඨෙතාති සබ්බදා අසුචිපග්ගසරණභාවෙන. සො පනස්ස ආතුරභාවෙනාති ආහ – “ආතුරංයෙව නාමා”ති. විසෙසෙනාති අධිකභාවෙන. ආතුරතීති ආතුරො. සඬිගාමජ්ජත්තො සන්තත්තකායො. ජරාය ආතුරතා ජරාතුරතා. කුසලපක්ඛවඩ්ඨනෙන මනො භාවෙන්තීති මනොභාවතීයා. මනසා වා භාවතීයා සම්භාවතීයාති මනොභාවතීයා. අනුසාසතුති අනු අනු සාසතුති අයමෙත්ථ අත්ථොති ආහ – “පුනජ්ජනං සාසතු”ති. අපරාපරං පවත්තිතං හිතවචනං. අනොතිණ්ණෙ වත්ථුස්මිං යො එවං කරොති, තස්ස අයං ගුණො දොසොති වචනං. තත්තිවසෙනාති තත්තිසන්තිස්සයෙන අයං අනුසාසනී නාම. පචෙණ්ති තත්තියා එව වෙච්චනං.

අණ්ඩං විය භූතොති අධිකොපමා කායස්ස අණ්ඩකොසතො
අබලදුබ්බලභාවතො. තෙනාහ “අණ්ඩං හී”තිආදි. බාලොයෙව
තාදිසත්තභාවසමඬ්ඨි මුහුත්තම්පි ආරොග්‍යං පටිජානන්තො.

විජ්ජසන්නානීති පකතිමාකාරං අතික්කම්ත්වා විසෙසෙන පසන්නානි. තෙනාහ
– “සුඋ පසන්නානී”ති. පසන්නවිත්තසමුට්ඨිතරූපසම්පදාහි තාහි තස්ස
මුඛවණ්ණස්ස පාරිසුද්ධීති ආහ – “පරිසුද්ධොති නිද්දොසො”ති. තෙනෙවාහ
“නිරූපක්කිලෙසතායා”තිආදි. එතෙනෙවස්සින්ද්‍රියවිජ්ජසන්නතාකාරණම්පි
සංවණ්ණිතන්ති දට්ඨබ්බං. එස මුඛවණ්ණො. නයග්ගාහපඤ්ඤා කිරෙසාති ඉදං
අනාවජ්ජනවසෙනෙව චුත්තභාවං සන්ධායාහ.

යං නෙව පුත්තස්සාතිආදි “ඔවදතු නො, හන්තෙ, හගවා යථා මයං පරලොකෙපි
අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගච්ඡෙය්‍යාමා”ති චුත්තවචනං සන්ධාය චුත්තමෙව.
මධුරධම්මදෙසනායෙව සත්ථු සම්මුඛා පටිලද්ධා, තස්ස අත්තනො
පෙමගාරවගහිතත්තා “අමතාහිසෙකො”ති වෙදිතබ්බො.

ඉදං පදද්වයං. ආරක්කත්තා කිලෙසෙහි මග්ගෙන සමුවිජින්නත්තා. අනෙයෙති
අවඬ්ඨියං, අනත්තෙති අත්තො. අනෙයෙ වා අනුපායෙ. න ඉරියනතො අවත්තනතො.
අනෙයෙති වඬ්ඨියං අත්තෙ උපායෙ ව. අරණියතොති පශිරූපාසිතබ්බතො.
නිරුත්තිනෙයෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා පුරිමෙසු අත්තවිකප්පෙසු, පච්ඡිමෙ පන
සද්දසත්තවසෙනපි. යදිපි අරියසද්දො “යෙ හි වො අරියා
පරිසුද්ධකායකම්මන්තා”තිආදිසු (ම. නි. 1.35) විසුද්ධාසයපයොගෙසු
පුථුජ්ජනෙසුපි වට්ටති, ඉධ පන අරියමග්ගාධිගමෙන සබ්බලොකුත්තරභාවෙන ව
අරියභාවො අධිජ්ජෙතොති දස්සෙන්නො ආහ – “බුද්ධා වා”තිආදි. තත්ත
පච්චෙකබුද්ධා තථාගතසාවකා ව සජ්ජුරිසාති ඉදං “අරියා සජ්ජුරිසා”ති ඉධ
චුත්තපදානං අත්තං අසඬ්ඨිකරතො දස්සෙතුං චුත්තං. යස්මා පන නිජ්ජරියායතො
අරියසජ්ජුරිසභාවා අභින්නසභාවා, තස්මා “සබ්බෙව වා”තිආදි චුත්තං.

එත්තාවතා හි බුද්ධසාවකො චුත්තො, තස්ස හි එකන්තෙන කල්‍යාණමිත්තො
ඉච්ඡිතබ්බො පරතො ඝොසමන්තරෙන පට්ඨමග්ගස්ස අනුජ්ජජනතො. විසෙසතො
වස්ස හගවා “කල්‍යාණමිත්තො”ති අධිජ්ජෙතො. චුත්තඤ්ඤෙනං “මමඤ්ඤි,
ආනන්ද, කල්‍යාණමිත්තං ආගම්ම ජාතිධම්මා සත්තා ජාතියා පරිමුච්චන්ති”තිආදි
(සං. නි. 1.129; 5.2). සො එව ව අවෙච්චපසාදාධිගමෙන දළ්භහත්ති නාම. චුත්තම්පි
වෙනං “යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤත්තං, තං මම සාවකා ජීවිතහෙතුපි
නාතික්කමන්ති”ති (උදා. 45; චූළව. 385). කතඤ්ඤතාදිහි පච්චෙකබුද්ධබුද්ධාති
එත්තං කතං ජානාතීති කතඤ්ඤ. කතං විදිතං පාකටං කරොතීති කතවෙදී.
පච්චෙකබුද්ධා හි අනෙකෙසුපි කප්පසතසහස්සෙසු කතං උපකාරං ජානන්ති,
කතඤ්ඤ පාකටං කරොන්ති සතිජනනආමිසපටිග්ගභණ්ඩාදිනා. තථා
සංසාරදුක්ඛදුක්ඛිතස්ස සක්කච්චං කරොන්ති කිච්චං, යං අත්තනා කාතුං සක්කා.
සම්මාසම්බුද්ධො පන කප්පානං අසඬ්ඨිකොයාසහස්සෙසුපි කතං උපකාරං

මග්ගඵලානං උපනිස්සයඤ්ච ජානන්ති, පාකටඤ්ච කරොන්ති. සීහො විය ව එවං සබ්බත්ථ සක්කච්චමෙව ධම්මදෙසනං කරොන්තෙන බුද්ධකිච්චං කරොන්ති. යාය පටිපත්තියා අරියා දිට්ඨා නාම හොන්ති, තස්සා අප්පටිපජ්ජනං, තත්ථ ව ආදරාභාවො අරියානං අදස්සනසීලතා, න ව දස්සනෙ සාධුකාරිතාති වෙදිතබ්බා. චක්ඛුනා අදස්සාවීති එත්ථ චක්ඛු නාම න මංසවක්ඛු ඵව, අථ බො දිබ්බචක්ඛුපීති ආහ “දිබ්බචක්ඛුනා වා”ති. අරියභාවොති යෙහි යොගතො “අරියා”ති වුච්චන්ති, තෙ මග්ගඵලධම්මා දට්ඨබ්බා.

තත්ත්වානි ඤාණදස්සනස්සෙව දස්සනභාවෙ. චත්ථුති අධිජ්ජෙනත්ථඤාපනකාරණං. එවං චුත්තෙපීති එවං අඤ්ඤාපදෙසෙන අත්තුපනායිකං කත්වා චුත්තෙපි. ධම්මන්ති ලොකුත්තරධම්මං, චතුසච්චධම්මං වා. අරියකරධම්මා අනිච්චානුපස්සනාදයො, විපස්සියමානා වා අනිච්චාදයො, චත්තාරි වා අරියසච්චාති.

අවිනීතොති න විනීතො අධිසීලසික්ඛාදීනං වසෙන න සික්ඛිතො. යෙසං සංවරවිනයාදීනං අභාවෙන අයං “අවිනීතො”ති වුච්චති, තෙ තාව දස්සෙතුං “දුට්ඨො විනයො නාමා”තිආදිමාහ. තත්ථ සීලසංවරොති පාතිමොක්ඛසංවරො වෙදිතබ්බො, සො ව අත්ථතො කායිකවාචසිකො අවිතික්කමො. සතිසංවරොති ඉන්ද්‍රියාරක්ඛා, සා ව තථාපචත්තා සතියෙව. ඤාණසංවරොති “සොත්තනං සංවරං බුඪි”ති (සු. නි. 1041) වත්වා “පඤ්ඤායෙනෙ පිට්ඨෙරෙ”ති (සු. නි. 1041) වචනතො සොතසඬ්ඛාතානං තණ්හාදිට්ඨිදුච්චරිතඅවිජ්ජාඅවසිට්ඨකිලෙසානං සංවරො පිදහනං සමුච්ඡෙදඤාණන්ති වෙදිතබ්බං. ඛන්තිසංවරොති අධිවාසනා, සා ව තථාපචත්තා ඛන්ධා, අදොසො වා, “පඤ්ඤා”ති කෙච්චි වදන්ති. වීරියසංවරො කාමචිතක්කාදීනං විනොදනවසෙන පචත්තං වීරියමෙව. තෙන තෙන අඬිගෙන තස්ස තස්ස අඬිගස්ස පහානං තදඬිගජ්ජහානං. වික්ඛම්භනවසෙන පහානං වික්ඛම්භනජ්ජහානං. සෙසපදත්තයෙපි එසෙව නයො.

ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරොත්තාතිආදි සීලසංවරාදීනං විවරණං. තත්ථ සමුපෙතොති ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන “උපගතො”තිආදිනා විහඬිගෙ (විහ. 511) ආගතං සංවරවිහඬිගං දස්සෙති. කායදුච්චරිතාදීනන්ති දුස්සීලාසඬ්ඛාතානං කායච්චිදුච්චරිතාදීනං මුට්ඨසච්චසඬ්ඛාතස්ස පමාදස්ස, අභිජ්ඣාදීනං වා අක්ඛන්තිඅඤ්ඤාණකොසජ්ජානඤ්ච. සංවරණතොති පිදහනතො, විනයනතොති කායවාචාචිත්තානං විරූපපචත්තියා විනයනතො, කායදුච්චරිතාදීනං වා අපනයනතො, කායාදීනං වා ජම්භපචත්තිං විච්ඡින්නිත්වා උජුකනයනතොති අත්ථො. පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහානං කායදුච්චරිතාදීනං තථා තථා අනුජ්ජාදනමෙව සංවරණං විනයනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යං පහානන්ති සම්බන්ධො. “නාමරූපපරිච්ඡෙදාදීසු විපස්සනාඤාණෙසු”ති කස්මා චුත්තං? නනු නාමරූපපරිච්ඡෙදපච්චයපරිග්ගහකඬ්ඛාවිතරණානි න විපස්සනාඤාණානි සම්මසනාකාරෙන අප්පචත්තනතො? සච්චමෙතං,

විපස්සනාඤාණස්ස පන අධිට්ඨානභාවතො එවං චුත්තං. නාමරූපමත්තමීදං, “නත්ථි එත්ථ අත්තා වා අත්තනියං වා” ති එවං පවත්තඤාණං නාමරූපවච්චන්ටානං. සති විජ්ජමානො ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛානෙ කායෙ, සයං වා සති තස්මිං කායෙ දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, සා ව “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” ති එවං පවත්තා අත්තදිට්ඨි. තස්ස නාමරූපස්ස කම්මාවිජ්ජාදිපච්චයපරිග්ගණ්හනඤාණං පච්චයපරිග්ගහො. “නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා” ති ආදිනයස්පවත්තා අහෙතුදිට්ඨි. “ඉස්සරපුරිසපජාපතිපකතිඅණුකාලාදීහි ලොකො පවත්තති නිවත්තති වා” ති තථා තථා පවත්තා දිට්ඨි විසමහෙතුදිට්ඨි. තස්සෙවාති පච්චයපරිග්ගහස්සෙව. කඬ්ඛාවිතරණෙනාති යථා එතරහි නාමරූපස්ස කම්මාදිපච්චයතො උප්පත්ති, එවං අතීතෙ අනාගතෙපිති තීසු කාලෙසු විචිකිච්ඡාපනයනඤාණෙන. කථංකථිභාවස්සාති “අහොසිං නු බො අහං අතීතමද්ධාන” ති ආදිනයපවත්තාය (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) සංසයස්පවත්තියා. කලාපසම්මසනෙනාති “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න” ති ආදිනා (සං. නි. 3.48-49) ඛන්ධපඤ්චකං එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා සම්මසනවසෙන පවත්තෙන විපස්සනාඤාණෙන. අහං මමාති ගාහස්සාති “අත්තා අත්තනිය” ති ගහණස්ස. මග්ගාමග්ගවච්චන්ටානෙනාති මග්ගාමග්ගඤාණවිසුද්ධියා. අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤායාති අමග්ගෙ ඔභාසාදිකෙ “මග්ගො” ති උප්පන්නසඤ්ඤාය. යස්මා සම්මදෙව සඬ්ඛාරානං උදයං පස්සන්තො “එවමෙනෙ සඬ්ඛාරා අනුරූපකාරණතො උප්පජ්ජන්ති, න පන උච්ඡිජ්ජන්ති” ති ගණ්හාති, තස්මා චුත්තං “උදයදස්සනෙන උච්ඡෙදදිට්ඨියා” ති. යස්මා පන සඬ්ඛාරානං වයං “යදිපිමෙ සඬ්ඛාරා අවිච්ඡින්නා වත්තන්ති, උප්පන්නුප්පන්නා පන අප්පටිසන්ධිකා නිරුජ්ඣන්තෙවා” ති පස්සතො කුතො සස්සතග්ගාහො. තස්මා චුත්තං “වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා” ති. භයදස්සනෙනාති භයතුපට්ඨානඤාණෙන. සහයෙති සබ්බහයානං ආකර්භාවතො සකලදුක්ඛවූපසම්මසඬ්ඛාතස්ස පරමස්සාසස්ස පටිපක්ඛාවතො ව සහයෙ ඛන්ධපඤ්චකෙ. අභයසඤ්ඤායාති “අභයං බෙම” ති උප්පන්නසඤ්ඤාය. අස්සාදසඤ්ඤා නාම පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදනවසෙන පවත්තසඤ්ඤා, යො “ආලයාහිනිවෙසො” තිපි වුවචති. අභිරතිසඤ්ඤා තත්ථෙව අභිරමණවසෙන පවත්තසඤ්ඤා, යා “නන්දි” තිපි වුවචති. අමුච්චිතුකාමතා ආදානං. අනුපෙක්ඛා සඬ්ඛාරෙහි අනිබ්බින්නං, සාලයතාති අත්ථො. ධම්මට්ඨිතියං පටිච්චසමුප්පාදෙ. පටිලොමභාවො සස්සතුච්ඡෙදග්ගාහො, පටිච්චයාකාරපටිච්ඡාදකමොහො වා. නිබ්බානෙ ව පටිලොමභාවො සඬ්ඛාරෙසු නති, නිබ්බානපටිච්ඡාදකමොහො වා. සඬ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහොති යාදිසස්ස කිලෙසස්ස අප්පහිනතා විපස්සනා සඬ්ඛාරනිමිත්තං න මුඤ්චති, සො කිලෙසො, යො “සංයොගාහිනිවෙසො” තිපි වුවචති, සඬ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහස්ස, අතික්කමනමෙව වා පහානං.

පවත්ති එව පවත්තිභාවො, පරිසුට්ඨානන්ති අත්ථො. නිවරණාදිධම්මානන්ති ආදි-සද්දෙන නිවරණපක්ඛියා කිලෙසා විතක්කවිචාරාදයො ව ගස්හන්ති. චතුත්තං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා අච්චන්තං අප්පවත්තිභාවෙන යං පහානන්ති සම්බන්ධො. කෙන පන පහානන්ති? “අරියමග්ගෙහෙවා” ති විඤ්ඤායමානොයමත්ථො තෙසං

භාවිතත්තා අප්පචත්තිවචනතො. “සමුදයපක්ඛිකස්සා”ති එත්ථ චත්තාරොපි මග්ගා චතුසච්චාභිසමයාති කත්වා තෙහි පහාතඛිබ්බෙන තෙන තෙන සමුදයසඛිබ්බාතෙන ලොහෙන සහ පහාතඛිබ්බත්තා සමුදයසභාවත්තා ව. සච්චවිහඪගෙ ව සබ්බකිලෙසානං සමුදයභාවස්ස චුත්තත්තා “සමුදයපක්ඛිකා”ති දිට්ඨිආදයො වුවචන්ති. පටිපස්සද්ධත්තං වූපසන්නතා.

සඛිබ්බනිස්සටතා සඛිබ්බරසභාවාභාවො. පභීනසබ්බසඛිබ්බන්ති විරහිතසබ්බසඛිබ්බං, විසඛිබ්බරන්ති අත්ථො. පහානඤ්ච තං චිනයො වාති පහානචිනයො පුරිමෙන අත්ථෙත. දුතියෙන පන පභීයතීති පහානං, තස්ස චිනයොති යොජෙතඛිබ්බො.

භීන්තසංවරත්තාති නට්ඨසංවරත්තා, සංවරාභාවතොති අත්ථො. තෙන අසමාදින්නසංවරොපි සඬගහිතොව හොති. සමාදානෙන හි සම්පාදෙතඛිබ්බො සංවරො, තදභාවෙ න හොතීති. අරියෙති අරියො. පච්චත්තවචනඤ්ඤෙන. එසෙසෙති එසො එසො, අත්ථතො අනඤ්ඤොති අත්ථො. තප්පාතෙති අත්ථතො තංසභාවො, සප්පුරිසො අරියසභාවො, අරියො ව සප්පුරිසභාවොති අත්ථො.

සො අහන්ති අත්තනා පරිකප්පිතං අත්තනං දිට්ඨිගතිකො වදති. “අහංඛුද්ධිනිබන්ධනො අත්තා”ති හි අත්තවාදිනො ලද්ධි. අද්වයන්ති ද්වයතාරහිතං. අහින්නං වණ්ණමෙව “අච්චි”ති ගහෙත්වා “අච්චිති වණ්ණො එවා”ති තෙසං එකත්තං පස්සන්තො විය යථාපරිකප්පිතං අත්තනං “රූප”න්ති, යථාදිට්ඨං වා රූපං, “අත්තා”ති ගහෙත්වා තෙසං එකත්තං පස්සන්තො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ව “රූපං අත්තා”ති ඉමිස්සා පචත්තියා අභාවෙපි රූපෙ අත්තග්ගහණං පචත්තමානං අච්චියං වණ්ණග්ගහණං විය “අද්වයදස්සන”න්ති වුත්තං. උපමායො ව අනඤ්ඤත්තාදිගහණනිදස්සනවසෙනෙව වුත්තා, න වණ්ණාදීනං විය අත්තතො විජ්ජමානදස්සනත්ථං. න හි අත්තනි සාම්භාවෙන රූපඤ්ච සකිඤ්චනභාවෙන සමනුපස්සති. අත්තනි වා රූපන්ති අත්තනං රූපස්ස සභාවතො ආධාරණභාවෙන. රූපස්මිං වා අත්තනන්ති රූපස්ස අත්තතො ආධාරණභාවෙන දිට්ඨිපස්සනාය පස්සති. පරිපුට්ඨායාසීති පරිපුට්ඨානප්පත්තාහි දිට්ඨිතණ්හාහි “රූපං අත්තා, රූපවා අත්තා”තිආදිනා බන්ධපඤ්චකං මිච්ඡා ගහෙත්වා තිට්ඨනතො. තෙනාහ “පරිපුට්ඨානාකාරෙනා”තිආදි. එසෙව නයොති යො “ඉධෙකච්චො රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”තිආදිනා රූපක්ඛන්ධෙ වුත්තො සංවණ්ණනානායො, වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි එසො එව නයො වෙදිතඛිබ්බො.

සුද්ධරූපමෙවාති අරූපෙන අමිස්සිතං කෙවලං රූපමෙව. අරූපන්ති සුද්ධඅරූපං රූපස්ස අග්ගහිතත්තා. චතුසු බන්ධෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං වසෙනාති චතුසු බන්ධෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං ගහණවසෙන රූපාරූපමිස්සකො අත්තා කථිතො තස්මිං තස්මිං ගහණෙ වෙදනාදිවිනිමුත්තඅරූපධම්මෙ කසිණරූපෙන සද්ධිං සබ්බරූපධම්මෙ ව එකප්ඤ්ඤා ගහණසිද්ධිතො. පඤ්චසු යානෙසු උච්ඡෙදදිට්ඨි කථිතා, තෙ තෙ එව ධම්මෙ “අත්තා”ති ගහණතො තෙසඤ්ච උච්ඡෙදභාවතො. අවසෙසෙසු පන

පන්තරසසු යානෙසු රූපං “අත්තා”ති ගහෙත්වාපි දිට්ඨිගතිකො තත්ථ
 නිව්වසඤ්ඤං න විස්සජ්ජෙති කසිණරූපෙන තං මිස්සෙත්වා තස්ස ච උප්පාදාදීනං
 අදස්සනතො, තස්මාස්ස තත්ථපි හොතියෙව සස්සනදිට්ඨි
 එකච්චසස්සනගාභවසෙනපි. මග්ගාවරණා විපරිතදස්සනතො. න සග්ගාවරණා
 අකම්මපට්ඨපත්තතාය. අකිරියාහෙතුකනත්ථිකදිට්ඨියො එව හි කම්මපට්ඨිට්ඨියො.

කායොති රූපකායො. සො ආතුරොයෙව අසවසභාවතො.
 රාගදොසමොභානුගතන්ති අප්පහීනරාගදොසමොභසන්තානෙ පවත්තං. ඉධාති
 ඉමස්මිං සුත්තෙ. දස්සිතං ආතුරභාවෙන. නික්කිලෙසකායාති සයං
 පහීනකිලෙසසන්තානගතතාය. සෙධා නෙව ආතුරචිත්තා පහීනකිලෙසෙ උපාදාය,
 අප්පහීනෙ පන උපාදාය ආතුරචිත්තා. අනාතුරචිත්තතංයෙව හජන්ති
 වට්ඨානුසාරිමභාජනස්ස විය තෙසං චිත්තස්ස කිලෙසවසෙන ආතුරත්තාභාවතො.

නකුලපිතුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දෙවදහසුත්තවණ්ණනා

2. දෙවා වුවචන්ති රාජානො “දිබ්බන්ති කාමගුණෙහි කිළන්ති ලළන්ති,
 අත්තනො වා පුඤ්ඤානුභාවෙන ජොතන්ති”ති කත්වා. තෙසං දහොති දෙවදහො.
 සයංජාතො වා සො හොති, තස්මාපි “දෙවදහො”ති වුත්තො. තස්ස අවිදුරෙ නිගමො
 “දෙවදහ”න්ත්වෙව සඬ්ඛං ගතො යථා “වරණානගරං, ගොධාගාමො”ති.
 පච්ඡාභූමියං අපරදිසායං නිව්ට්ඨජනපදො පච්ඡාභූමිං, තං ගන්තුකාමා
 පච්ඡාභූමගමිකා. තෙ සභාරෙති තෙ හික්ඛු ථෙරස්ස වසෙන සභාරෙ කාතුකාමතාය.
 යදි ථෙරො තෙසං භාරො, ථෙරස්සපි තෙ භාරා එවාති “තෙ සභාරෙ
 කාතුකාමතායා”ති වුත්තං. එවඤ්ඤි ථෙරො තෙ ඔවදිතබ්බෙ අනුසාසිතබ්බෙ
 මඤ්ඤතිති. ඉදාති තමත්ථං විවරන්තො “යො හී”තිආදිමාහ. අයං නිබ්භාරො නාම
 කඤ්චි පුග්ගලං අත්තනො භාරං කත්වා අවත්තනතො.

චතුබ්බිධෙනාති ධාතුකොසල්ලං ආයතනකොසල්ලං පටිච්චසමුප්පාදකොසල්ලං
 යානාට්ඨානකොසල්ලන්ති එවං චතුබ්බිධෙන.

තෙ මහල්ලකාබාධිකාතිදහරපුග්ගලෙ ගණ්හිත්වාච ගච්ඡති. තෙ හි දිවසද්වයෙන
 වුපසන්තපරිස්සමා එව. හත්ථිවානරතිත්තිරපට්ඨද්ධං වත්ථුං කථෙත්වා.
 “එළකාළගුම්බෙති කාළතිණගච්ඡමණ්ඩපෙ”තිපි වදන්ති.

විවිධං නානාභූතං රජ්ජං විරජ්ජං, විරජ්ජමෙව චෙරජ්ජං, තත්ථ ගතං,
 පරදෙසගතන්ති අත්ථො. තෙනාහ “එකස්සා”තිආදි. විත්තසුදත්තාදයොති
 විත්තගහපතිඅනාථපිණ්ඩිකාදයො. විමංසකාති ධම්මවිචාරකා. කින්නි කිදිසං.
 දස්සනන්ති සිද්ධන්තං. ආචික්ඛති කිදිසන්ති අධිප්පායො. ධම්මස්සාති හගවතා
 වුත්තධම්මස්ස. අනුධම්මන්ති අනුකූලං අවිරුජ්ඣනධම්මං. සො පන
 වෙනෙයාජ්ඣාසයානුරූපදෙසනාවිත්ථාරොති ආහ – “වුත්තබ්බාකරණස්ස

අනුබ්‍යාකරණ”න්ති. ධාරෙති අත්තනො ඵලන්ති ධම්මො, කාරණන්ති ආහ – “සහධම්මිකොති සකාරණො”ති. ඉමිනාපි පාඨන්තරෙන වාදො ඵව දීපිතො, න තෙන පකාසිතා කිරියා.

තණ්හාවසෙනෙව ඡන්තම්පි පදානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. යස්මා රාගාදයො තණ්හාය ඵව අවත්ථාවිසෙසාති. තෙනාහ “තණ්හා හී”තිආදි. විහනන්ති කායං චිත්තඤ්චාති විසාතො, දුක්ඛන්ති ආහ – “අවිසාතොති නිදුක්ඛො”ති. උපායාසෙති උපතාපෙතිති උපායාසො, උපතාපො. තප්පට්ඨකං පන අනුපායාසො නිරූපතාපො දට්ඨබ්බො. සබ්බත්ථාති සබ්බවාරෙසු.

දෙවදහසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. භාලිද්දිකානිසුත්තවණ්ණනා

3. “අවන්තිදක්ඛිණාපට්ඨො”ති අඤ්ඤාසු සුත්තපදෙසු ආගතත්තා ආහ “අවන්තිදක්ඛිණාපට්ඨො”ති. මජ්ඣිමදෙසනො හි දක්ඛිණදිසාය අවන්තිරට්ඨං. පවත්තයිත්ථ ඵත්ථ ලද්ධිති පවත්තං, පවත්තිතබ්බට්ඨානන්ති ආහ “ලද්ධිපවත්තට්ඨානෙ”ති. රූපපනසභාවො ධම්මොති කත්වා රූපධාතුති රූපක්ඛන්ධො චුත්තො. රූපධාතූමහි ආරම්මණපච්චයභූතෙන රාගෙන සහජාතෙනපි අසහජාතෙනපි උපනිස්සයභූතෙන අප්පහිනභාවෙනෙව විනිබ්බදං පට්ඨෙදං කම්මවිඤ්ඤාණං. ඔකසාරීති වුවචති – “තස්මිං රූපධාතූසඤ්ඤිතෙ ඔකෙ සරති පවත්තති”ති කත්වා. අවති ඵත්ථ ගච්ඡති පවත්තතිති ඔකං, පවත්තිට්ඨානං. තෙනාහ – “ගෙහසාරි ආලයසාරි”ති.

උගච්ඡති වා ඵත්ථ වෙදනාදීහි සද්ධිං සමවෙතීති ඔකො, චක්ඛුරූපාදි. පච්චයොති ආරම්මණාදිවසෙන පච්චයො. පච්චයො භොතීති අනන්තරසමනන්තරාදිනා වෙව කම්මුපනිස්සයආරම්මණාදිනා ව. “විඤ්ඤාණධාතූ ඛො, ගහපති”ති ඵචං චුත්තෙ “කම්මවිඤ්ඤාණවිපාකවිඤ්ඤාණෙසු කතරං නු ඛො”ති සම්මොභො භවෙය්‍ය. තස්ස සම්මොහස්ස විසාතත්ථං අපගමනත්ථං. අසම්භින්නාවාති අසංකිණ්ණාව දෙසනා කතා. ආරම්මණවසෙන වතස්සො අභිසම්භාරවිඤ්ඤාණට්ඨිතියො චුත්තා – “රූපුපයං වා, හික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨෙය්‍ය, රූපාරම්මණ”න්තිආදිනා (සං. නි. 3.53). තා විඤ්ඤාණට්ඨිතියො දස්සෙතුමපි.

දළ්භං අභිනිවෙසවසෙන ආරම්මණං උපෙන්නීති උපයා, තණ්හාදිට්ඨියො. අධිට්ඨානභූතාති පතිට්ඨානභූතා. අභිනිවෙසභූතාති තං තං ආරම්මණං අභිනිවිස්ස අජ්ඣෙදාසාය පවත්තියා කාරණභූතා. අනුසයභූතාති රාගානුසයදිට්ඨානුසයභූතා. උපරිමකොටියාති පහානස්ස උපරිමකොටියා. බුද්ධානඤ්ඤෙව හි තෙ සවාසනා පහිනා. පුබ්බෙ අග්ගහිතං විඤ්ඤාණං අග්ගහිතමෙවාති කත්වා කස්මා ඉධ දෙසනා කතාති වොදෙති – “ඉධ විඤ්ඤාණං කස්මා ගහිත”න්ති. පුබ්බෙ “විඤ්ඤාණධාතූරාගචිතඛන්ධඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණ”න්ති වුවචමානෙ යථා යථා

සම්මොහො සියා පව්වයපව්වයුප්පන්නවිභාගස්ස දුක්කරත්තා, ඉධ පන සම්මොහස්ස ඔකාසොව නත්ථි අවිසෙසෙන පඤ්චස්ස ඛන්ධෙස්ස කිලෙසප්පහානවසෙනාති. තෙනාහ “කිලෙසප්පහානදස්සනත්ථ”න්තිආදි. කම්මවිඤ්ඤාණෙන ඔකං අසරන්තෙනා”ති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. අසරන්තෙනාති අනුපගච්ඡන්තෙන.

පව්වයටියෙනාති ආරම්මණාදිපව්වයභාවෙන. නිමිත්තං උප්පත්තිකං. ආරම්මණ...පෙ.... නිකෙතන්ති ආරම්මණකරණසංඛාරානෙන නිවාසටියානභූතෙන රූපමෙව නිකෙතන්ති රූපනිමිත්තනිකෙතං.

ඡන්දරාගස්ස බලවදුබ්බලතායාති අප්ඤ්ඤාත්තඛන්ධපඤ්චකෙ ඡන්දරාගස්ස බලවභාවෙන තං “ඔකො”ති, ඛනිද්ධා ඡස්ස ආරම්මණෙස්ස තස්ස දුබ්බලතාය තාති “නිකෙත”න්ති චුත්තාති. ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “සමානෙපි හී”තිආදි චුත්තං. ඔකොති චූච්චති ගෙහමෙව රත්තිටියානභාවතො. නිකෙතන්ති චූච්චති උය්‍යානාදි දිවාටියානභාවතො. තතො දුබ්බලතරො හොති ඡන්දරාගො.

ගෙහස්සිතස්සුබ්බෙනාති ගෙහනිස්සිතෙන චිත්තස්ස සුබ්බෙන සුඛිතො සුඛප්පත්තො හොති. කිච්චකරණියෙස්සුති බුද්දකෙස්සු වෙව මහන්තෙස්සු ච කත්තබ්බත්ථෙස්සු. සයන්ති අත්තනා. අත්තොති චිත්තප්ඤ්ඤායෙ.

එවංරූපොති ඊදිසරූපො. චණ්ණසද්දො විය රූපසද්දො රූපායතනස්ස විය සණ්ඨානස්සපි වාවකොති අධිප්පායෙන “දීසරස්ස කාලොදාතාදීස්ස රූපෙස්ස”ති චුත්තං. සුඛාදීස්සුති සොමනස්සාදීස්සු. තත්ථ හි “අභිණ්භං සොමනස්සිතො භවෙය්‍ය”න්ති පත්ථනා සියා. එවංසඤ්ඤො නාමාති විසයවසෙන සඤ්ඤාවිසෙසපත්ථනමාහ. එවංවිඤ්ඤාණොති පන ඉධ විසයමුඛෙන විඤ්ඤාණවිසෙසපත්ථනං වදති – “එවංනිපුණරූපදස්සනසමත්ථං, එවංපඤ්චපසාදපටිමණ්ඩිතනිස්සයඤ්ච මෙ විඤ්ඤාණං භවෙය්‍යා”ති.

වට්ඨං පුරතො අකුරුමානොති ලොකෙ චිත්තං අපත්ථෙන්නො. අසිලිටියං පුබ්බෙනාපරං අසම්බද්ධං. වදන්ති එතෙනාති වාදො, දොසොති ආහ – “තුය්‍යං දොසො”තිආදි. ඉධෙව ඉමස්මිංයෙව සමාගමෙ. නිබ්බේයෙහි දොසතො අත්තානං මොවෙහි.

භාලිද්දිකානිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දුතියභාලිද්දිකානිසුත්තවණ්ණනා

4. චූළජක්කපඤ්ඤෙති චූළපණ්ණාසෙ චූළතණ්භාසංඛ්ඛයසුත්තෙ (ම. නි. 1.390 ආදයො). මහාසක්කපඤ්ඤෙති මහාතණ්භාසංඛ්ඛයසුත්තෙපි (ම. නි. 1.396 ආදයො). එතන්ති “යෙ තෙ සමණව්‍යාභ්මණා”තිආදිසුත්තපදං. තණ්භා සම්මදෙව

බියති එත්ථාති තණ්හාසඬ්ඛයො, අසඬ්ඛතා ධාතුති ආහ “තණ්හාසඬ්ඛයෙ නිබ්බානෙ”ති. අන්තං අතික්කන්තනිට්ඨාති අන්තරහිතනිට්ඨා. තෙනාහ “සතතනිට්ඨා”ති. සෙසපදෙසුති “අව්චන්තයොගක්ඛෙමිනො”තිආදීසු.

දුතියහාලිද්දිකානිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සමාධිසුත්තවණ්ණනා

5. සමාධිති අප්පනාසමාධි, උපචාරසමාධි වා. කම්මට්ඨානන්ති සමාධිපාදකං විපස්සනාකම්මට්ඨානං. “ථානිං ගමිස්සති”ති පායො. පත්ථෙතීති “අහො වත මෙ ඊදිසං රූපං භවෙය්‍යා”ති. අභිවදතීති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන අභිනිවෙසං වදති. තෙනාහ “තාය අභිනන්දනායා”තිආදි. “අහො පියං ඉට්ඨ”න්ති වචිහෙදෙ අසතිපි තථා ලොභුප්පාදෙ සති අභිවදතියෙව නාම. තෙනාහ “වාචං අභින්දන්තො”ති. “මම ඉද්”න්ති අත්තනො පරිණාමෙත්වා අනඤ්ඤගොචරං විය කත්වා ගණ්හන්තො අප්ප්කොසාය තිට්ඨති නාමාති දස්සෙත්තො ආහ “ගිලිත්වාති පරිනිට්ඨපෙත්වා ගණ්හාති”ති. “අභිනන්දති”තිආදයො පුබ්බහාගවසෙන චුත්තා, “උප්පජ්ජති නන්දි”ති ද්වාරප්පත්තවසෙන. පඨමෙහි පදෙහි අනුසයො, පච්ඡිමෙන පරිසුට්ඨානන්ති කෙචි “ගහණට්ඨෙන උපාදාන”න්ති කත්වා. නාභිනන්දති නාභිවදතීති එත්ථ හෙට්ඨා චුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. න “ඉට්ඨං කන්ත”න්ති වදතීති “ඉට්ඨ”න්ති න වදති, “කන්ත”න්ති න වදති. නාභිවදතියෙව තණ්හාය අනුපාදියත්තා.

සමාධිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිසල්ලාණසුත්තවණ්ණනා

6. ඤත්වා ආහාති “සති කායවිචෙකෙ චිත්තවිචෙකො, තස්මිං සති උපධිවිචෙකො ව ඉමෙසං ලද්ධං වට්ටතී”ති ඤත්වා ආහ.

පටිසල්ලාණසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. උපාදාපරිතස්සනාසුත්තවණ්ණනා

7. ගහණෙන උප්පන්නං පරිතස්සනන්ති ඛන්ධපඤ්චකෙ “අහං මමා”ති ගහණෙන උප්පන්නං තණ්හාපරිතස්සනං දිට්ඨිපරිතස්සනඤ්ච. අපරිතස්සනන්ති පරිතස්සනාභාවං, පරිතස්සනපටිපක්ඛං වා. අහු වත මෙතං බලයොබ්බනාදි. කම්මවිඤ්ඤාණන්ති විපරිණාමාරම්මණං තණ්හාදිට්ඨිසහගතං විඤ්ඤාණං තදනුවත්ති ව. අනුපරිවත්ති නාම තං ආරම්මණං කත්වා පවත්ති. තෙනාහ “විපරිණාමාරම්මණචිත්තතො”ති. අකුසලධම්මසමුප්පාදාති තණ්හාය අඤ්ඤාකුසලධම්මසමුප්පාදා. පරියාදිශිත්වාති ඛෙපෙත්වා, තස්ස පවත්තිතුං ඕකාසං අදත්වා. සඋත්තාසොති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන සඋත්තාසො. ගණ්හිත්වාති

තණ්හාදිට්ඨිග්ගාහෙති ගහෙත්වා තෙසඤ්චෙව වසෙන පරිතස්සකො.
රූපහෙදානුපරිවත්ති චිත්තං න හොති. වට්ඨකීති සබ්බාකාරෙන වත්තුං යුත්තන්ති
අත්ථො.

උපාදාපරිතස්සනායුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. දුතියඋපාදාපරිතස්සනායුත්තවණ්ණනා

8. තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන දෙසනා කතා ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ
අත්තා’ති දෙසනාය ආගතත්තා. චතුසු සුත්තෙසුති පඤ්චමාදීසු චතුසු සුත්තෙසු.
චතුත්ථෙ පන විවට්ඨමෙව කථිතං.

දුතියඋපාදාපරිතස්සනායුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. කාලත්තයඅනිච්චසුත්තවණ්ණනා

9. යදි අතීතානාගතං එතරහි නත්ථිභාවතො අනිච්චං, පච්චුප්පන්තමිපි තදා
නත්ථිති කො පන වාදො තස්ස අනිච්චතාය, පච්චුප්පන්තමිහි කථාව කා
උදයබ්බයපරිච්ඡින්නත්තා තස්ස. චුත්තඤ්ඤතං ‘නිබ්බත්තා යෙ ව තිට්ඨන්ති,
ආරග්ගෙ සාසපුපමා’ති (මහානි. 10).

කාලත්තයඅනිච්චසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10-11. කාලත්තයදුක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා

10-11. තථාරූපෙනෙවාති යථාරූපෙනෙව පුග්ගලජ්ඣාසයෙන නවමං සුත්තං
කථිතං, තථාරූපෙනෙවාති. තෙ කිර හික්ඛු අතීතානාගතං ‘දුක්ඛ’න්ති
සල්ලක්ඛෙත්වා, තථා ‘අනත්තා’ති සල්ලක්ඛෙත්වා පච්චුප්පන්තෙ කිලමිංසු. ‘අථ
නෙස’න්තිආදි සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනායෙන වත්තබ්බං.

කාලත්තයදුක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නකුලපිතුචග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අනිච්චවග්ගො

1-10. අනිච්චාදිසුත්තවණ්ණනා

12-21. පුච්ඡාවසිකං ආනන්දත්ථෙරස්ස පුච්ඡාවසෙන දෙසිතත්තා.

අනිච්චාදිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනිච්චවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. භාරවග්ගො

1. භාරසුත්තවණ්ණනා

22. උපාදානානං ආරම්මණභූතා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා.

පරිභාරභාරියටියෙනාති පරිභාරස්ස භාරියභාවෙන ගරුතරභාවෙන. චුත්තමෙව අත්ථං පාකටං කාතුං “එතෙසඤ්ඡී”තිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා එතානි යානගමනාදීනි රූපාරූපධම්මානං පඬිගුලජච්චන්ධානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤපස්සයවසෙන ඉජ්ඣන්ති, න පච්චෙකං, තස්මා “එතෙස”න්ති අවිසෙසවචනං කතං. පුග්ගලන්ති ඛන්ධසන්තානං වදන්ති. ඛන්ධසන්තානො හි අවිච්ඡේදෙන පවත්තමානො යාව පරිනිබ්බානා ඛන්ධභාරං වහන්තො විය ලොකෙ බායති තබ්බිනිමුත්තස්ස සත්තස්ස අභාවතො. තෙනාහ “පුග්ගලො”තිආදි. භාරභාරොති ජාතොති භාරභාරො නාම ජාතො.

පුනඛ්භවකරණං පුනඛ්භවො, තං ඵලං අරහති, තත්ථ නියුත්තාති වා පොනොහවිකා. තබ්භාවසහගතං යථා “සනිදස්සනා ධම්මා”ති, න සංසට්ඨසහගතං, නාපි ආරම්මණසහගතං. “තත්ත තත්තා”ති යං යං උප්පත්තිට්ඨානං, රූපාදිආරම්මණං වා පත්වා තත්තත්තාභිනන්දීති. තෙනාහ “උපපත්තිට්ඨානෙ වා”තිආදි. පඤ්චකාමගුණිකොති පඤ්චකාමගුණාරම්මණො. රූපාරූපපත්තිභවෙ රාගො රූපාරූපභවරාගො. ඤානනිකන්ති ඤානසංඛ්ඛාතෙ කම්මභවෙ රාගො. සස්සතාදිට්ඨිති භවදිට්ඨි, තංසහගතො රාගො. අයන්ති රාගො භවතණ්හා නාම. උච්ඡේදදිට්ඨි විභවදිට්ඨි නාම, තංසහගතො ඡන්දරාගො විභවතණ්හා නාම. එස පුග්ගලො ඛන්ධභාරං ආදියති තණ්හාවසෙන පටිසන්ධිග්ගහණතො. “අසෙසමෙත්ථ තණ්හා විරජ්ජති පලුප්පති නිරුජ්ඣති පභීයති”තිආදිනා සබ්බපදානි නිබ්බානාවසෙනෙව වෙදිතබ්බානීති ආහ “සබ්බං නිබ්බානස්සෙව වෙච්චන”න්ති.

භාරසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පරිඤ්ඤසුත්තවණ්ණනා

23. පරිජානිතබ්බෙති පහානපරිඤ්ඤාය පරිජානිතබ්බෙ. තථා පරිජානනඤ්ච තත්ථ ඡන්දරාගජ්ජහානං, තෙසං අතික්කමොති ආහ “සමතික්කමිතබ්බෙති අත්ථො”ති. අච්චන්තපරිඤ්ඤන්ති නිබ්බානං වදන්ති. තෙනාහ “සමතික්කමන්ති අත්ථො”ති.

පරිඤ්ඤසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අභිජානසුත්තවණ්ණනා

24. ඤාතපරිඤ්ඤා කථිකා “අභිවිසිට්ඨාය පඤ්ඤාය ජානන” නීති කත්වා.
දුතියපදෙනාති “පරිජාන” නීති පදෙන. තතියවතුත්ථෙහීති “විරාජයං පජහ” නීති
පදෙහි.

අභිජානසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4-9. ඡන්දරාගසුත්තාදිවණ්ණනා

25-30. ධාතුසංයුත්තෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛානි, කෙවලඤ්ඤි එත්ථ
ඛන්ධවසෙන දෙසනා ආගතා, තත්ථ ධාතුවසෙනාති අයමෙව විසෙසො. චත්තාරි
සච්චානි කථිකානි අස්සාදාදීනවනිස්සරණවසෙන දෙසනාය පවත්තත්තා.

ඡන්දරාගසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අසමුලසුත්තවණ්ණනා

31. අසං චුච්චති පාපං, අසනිමිත්තතාය අසං දුක්ඛං. ඉදඤ්ඤි දුක්ඛං නාම
විසෙසතො පාපහෙතුකං කම්මඵලසඤ්ඤිතං. තථා චට්ටදුක්ඛං
අවිජ්ජාතණ්හාමුලකත්තා. අසස්ස නිමිත්තතාය අසං දුක්ඛං. චට්ටානුසාරි මහාජනො
හි දුක්ඛාභිභූතො තස්ස පතිකාරං මඤ්ඤමානො තං තං කරොතීති.

අසමුලසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පහඬිගුසුත්තවණ්ණනා

32. පභිජ්ජනසභාවන්ති ඛණෙ ඛණෙ පහඬිගුසභාවං.

පහඬිගුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාරවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නතුම්භාකංවග්ගො

1. නතුම්භාකංසුත්තවණ්ණනා

33. ඡන්දරාගප්පහානෙනාති තප්පට්ඨද්ධස්ස ඡන්දරාගස්ස පජහනෙන. දඬ්ඛාදි
පාකතිකතිණං පාකට්ඨමෙවාති අපාකට්ටං දස්සෙතුං තාලනාලිකෙරාදි දස්සිතං,
තිණකට්ඨානං වා හෙදදස්සනත්ථං. පියාලො චාරුසකං.

නතුම්භාකංසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා

35. යදි රූපං අනුසෙතිති රූපධම්මෙ ආරබ්භ යදි රාගාදයො අනුසයනවසෙන පවත්තන්ති. තෙන සඬ්ඛං ගච්ඡතිති තෙන රාගාදිනා තංසමඬ්චීපුග්ගලො සඬ්ඛාතබ්බතං “රත්තො දුට්ඨො”තිආදිනා වොහරිතබ්බතං උපගච්ඡතිති. තෙනාහ “කාමරාගාදීසු”තිආදි. අභූතෙනාති අජාතෙන අනුසයවසෙන අප්පවත්තෙන. අනුසයසීසෙන හෙත්ථ අභිභවං වදති. යතො “රත්තො දුට්ඨො මුළුභොති සඬ්ඛං න ගච්ඡති”ති වුත්තං. නිජ්ජරියායතො හි මග්ගවජ්ඣකිලෙසා අනුසයො.

අඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දුතියඅඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා

36. තං අනුසයිතං රූපන්ති තං රාගාදිනා අනුසයිතං රූපං මරන්තෙන අනුසයෙන අනුමරති. තෙන වුත්තං “න හී”තිආදි. යෙන අනුසයෙන මරන්තෙන තං අනුමරති. තෙන සඬ්ඛං ගච්ඡතිති තථාභූතතො තෙන “රත්තො”තිආදිවොහාරං ලහති. යෙන අනුසයෙන කාරණභූතෙන අනුමීයති, තෙන.

දුතියඅඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-6. ආනන්දසුත්තාදිවණ්ණනා

37-38. ඨිතියා ඨිතික්ඛණෙන සහිතං ඨිතං. ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තන්ති උප්පාදක්ඛණතො අඤ්ඤථාභාවො. පඤ්ඤායතිති උපලබ්භති. පච්චයවසෙන ධරමානත්තා ඵච ජීවමානස්ස ජීවිතින්ද්‍රියවසෙන ජරා පඤ්ඤායති උප්පාදක්ඛණතො අඤ්ඤථත්තප්පත්තියා. වුත්තමෙව අත්ථං පාකට්ඨරං කාතුං “ඨිති”තිආදි වුත්තං. ජීවී...පෙ.... නාමං. තථා හි අභිධම්මෙ (ධ. ස. 19) “ආයු ඨිති”ති නිද්දිට්ඨං. අඤ්ඤථත්තන්ති ජරාය නාමන්ති සම්බන්ධො.

තිණි ලක්ඛණාති භොන්ති සඬ්ඛතසභාවලක්ඛණතො. යො කොච්චි රූපධම්මො වා අරූපධම්මො වා ලොකියො වා ලොකුත්තරො වා සඬ්ඛාරො. සඬ්ඛාරො, න ලක්ඛණං උප්පාදාදිසභාවත්තා. ලක්ඛණං, න සඬ්ඛාරො උප්පාදාදිරහිතත්තා. න ව...පෙ.... සක්කා සඬ්ඛාරධම්මත්තා ලක්ඛණස්ස. නාපි ලක්ඛණං විනා සඬ්ඛාරො පඤ්ඤාපෙතුං සක්කා සඬ්ඛාරභාවෙන. තෙනාහ “ලක්ඛණෙන”තිආදි. ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “යථා”තිආදිමාහ. තත්ථ ලක්ඛණන්ති කාලරත්තසබලාදිභාවලක්ඛණං පාකට්ඨං භොති “අයං අසුකස්ස ගාවී”ති.

ඵචං සඬ්ඛාරොපි පඤ්ඤායති සභාවතො උපධාරෙන්තස්ස උප්පාදලක්ඛණමිපි උප්පාදාවත්ථාති කත්ථා. කාලසඬ්ඛාතොති උප්පජ්ජමානකාලසඬ්ඛාතො. තස්ස සඬ්ඛාරස්ස. ඛණොපිති උප්පාදක්ඛණොපි පඤ්ඤායති. උප්පාදොපිති උප්පාදලක්ඛණොපි. ජරාලක්ඛණන්ති උප්පන්තජීරණලක්ඛණං, තං “ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්ත”න්ති වුත්තං. “භඩ්ගක්ඛණෙ සඬ්ඛාරොපි තංලක්ඛණමිපි කාලසඬ්ඛාතො තස්ස ඛණොපි පඤ්ඤායති”ති පාඨො. කෙච්චි පන “ජරාපි”ති

පදම්පෙත්ථ පක්ඛිපන්ති. එවඤ්ච වදන්ති “න හි තස්මිං බණ්ණ තරුණො භුත්වා සඬ්ඛාරො හිජ්ජති, අථ ඛො ජියාමානො මහල්ලකො විය ජිණ්ණො එව භුත්වා හිජ්ජති” ති, හඬගෙනෙව පන ජරා අභිභූයාති බණ්ණස්ස අතිඉත්තරභාවතො න සක්කා පඤ්ඤාපෙනුං යිති යාති තෙසං අධිජ්ජායො. තානීති අරුපධම්මානං තිණ්ණ ලක්ඛණානි. අත්ථික්ඛණන්ති අරුපධම්මවිජ්ජමානක්ඛණං, උජ්ජාදක්ඛණන්ති අධිජ්ජායො. සබ්බධම්මානන්ති සබ්බෙසං රූපාරූපධම්මානං යිති යා න හවිතබ්බං. තස්සෙවාති තස්සා එව යිති යා. තමත්ථන්ති ජරාලක්ඛණස්ස පඤ්ඤාපෙනුං අසක්කුණෙය්‍යභාවං. අඤ්ඤෙ පන “සන්තතිවසෙන යානං යිති” ති වදන්ති, තයිදං අකාරණං අට්ඨානං. යස්මා සුත්තෙ “යිතස්ස අඤ්ඤාථන්තං පඤ්ඤායති” ති උජ්ජාදවයෙහි නිබ්බිසෙසෙන යිති යා ජොතිතත්තා. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. අපිව යථා ධම්මස්ස උජ්ජාදාවත්ථාය භින්තා හඬගාවත්ථා ඉච්ඡිතා, අඤ්ඤා උජ්ජජ්ජමානමෙව හිජ්ජතිති ආපජ්ජති, එවං හඬගාවත්ථායපි භින්තා හඬගාහිමුඛාවත්ථා ඉච්ඡිතබ්බා. න හි අහඬගාහිමුඛො හිජ්ජති. න චෙත්ථ සක්කා උජ්ජාදාහිමුඛාවත්ථං පරිකප්පෙනුං තදා තස්ස අලද්ධත්තලාභත්තා. අයං විසෙසොති යිතික්ඛණො නාම රූපධම්මානංයෙව, න අරුපධම්මානන්ති අයං ඊදිසො විසෙසො. ආවරියමති නාම තස්සෙව ආවරියස්ස මති, සා සබ්බදුබ්බලාති ආහ “තස්මා” තිආදි.

ආනන්දසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7-10. අනුධම්මසුත්තාදිවණ්ණනා

39-42. අපායදුක්ඛෙ සකලසංසාරදුක්ඛෙ ව පතිතුං අදත්වා ධාරණට්ඨෙන ධම්මො, මග්ගඵලනිබ්බානාති. තදනුලොමිකා වස්ස පුබ්බභාගපටිපදාති ආහ “ධම්මානුධම්මපටිපත්තස්සා” තිආදි. “නිබ්බිදාබ්‍රහ්මලො” ති අට්ඨකථායං පද්දධාරො කතො, පාළියං පන “නිබ්බිදාබ්‍රහ්මං විහරෙය්‍යා” ති ආගතං. උක්කණ්ඨනබ්‍රහ්මලාති සබ්බභවෙසු උක්කණ්ඨනබ්‍රහ්මලො. තිහි පරිඤ්ඤාහීති ඤාතතීරණජ්ජහානපරිඤ්ඤාහි. පරිජානාතීති තෙභූමකධම්මෙ පරිච්ඡිජ්ජ ජානාති, විපස්සනං උජ්ජුක්කාපෙති. පරිමුච්චති සබ්බසංකිලෙසතො “මග්ගො පවත්තිතො පරිමුච්චති” ති චුත්තත්තා. තථාති ඉමිනා ඉතො පරෙසු තිසු මග්ගො හොතීති දස්සෙති. ඉධාති ඉමස්මිං සුත්තෙ. අනියමිතාති අග්ගහිතා. තෙසු නියමිතා “අනිච්චානුපස්සි” තිආදිවචනතො. සාති අනුපස්සනා. තත්ථ නියමිතවසෙනෙවාති ඉදං ලක්ඛණවචනං යථා “යදි මෙ ඛ්‍යාධයො භවෙය්‍යුං, දාතබ්බමිදමොසධ” තිති. න හි සක්කා එතිස්සා එව අනුපස්සනාය වසෙන සම්මසනාවාරං මත්ථකං පාපෙතුන්ති.

අනුධම්මසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නතුම්භාකංවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අත්තදීපවග්ගො

1. අත්තදීපසුත්තවණ්ණනා

43. ද්විභි භාගෙහි ආපො එත්ථ ගතාති දීපො, දීපො වියාති දීපො ඔසෙහි අනජ්ඣොත්ථරතීයතාය. යො පරො න භොති, සො අත්තා, ඉධ පන ධම්මො අධිජ්ජෙතො. අත්තා දීපො එතෙසන්ති අත්තදීපා. පටිසරණත්ථො දීපට්ඨොති ආහ – “අත්තසරණාති ඉදං තස්සෙව වෙච්චන”න්ති. ලොකියලොකුත්තරො ධම්මො අත්තා නාම එකන්තනාථභාවතො. පයමෙන පදෙන වුත්තො එව අත්ථො දුතියපදෙන වුච්චතීති වුත්තං “තෙනෙවාහා”තිආදි. යවති එතස්මා ඵලං පසවතීති යොති, කාරණං. කිං පභුති උජ්ජන්තිට්ඨානං එතෙසන්ති කිං පභුතිකා. පභානදස්සනත්ථං ආරද්ධං. තෙනෙවාහ “පුබ්බෙ වෙච...පෙ.... තෙ පභීයන්ති”ති. න පරිතස්සති තණ්හාපරිත්තාසස්ස අභාවතො. විපස්සනඤ්ඤානාති විපස්සනාසඤ්ඤානො කාරණෙන.

අත්තදීපසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පටිපදාසුත්තවණ්ණනා

44. සභාවතොසන්තො විජ්ජමානො කායො රූපාදිධම්මසමුභොති සක්කායොති ආහ – “සක්කායො දුක්ඛ”න්ති. දිට්ඨි එව සමනුපස්සනා, දිට්ඨිසහිතා වා සමනුපස්සනා දිට්ඨිසමනුපස්සනා, දිට්ඨිමඤ්ඤානාය සද්ධිං ඉතරමඤ්ඤානා. සහ විපස්සනාය චතුමග්ගඤ්ඤාණං සමනුපස්සනා “චතුත්තං අරියසච්චානං සම්මදෙව අනුරූපතො පස්සනා”ති කත්වා.

පටිපදාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනිච්චසුත්තවණ්ණනා

45. විරාගො නාම මග්ගො, විමුත්තිඵලන්ති ආහ – “මග්ගක්ඛණෙ විරජ්ජති, ඵලක්ඛණෙ විමුච්චති”ති. අග්ගහෙත්වාති එවං නිරුජ්ඣමානෙහි ආසවෙහි “අහං මමා”ති කඤ්චි ධම්මං අනාදියිත්වා. “චිත්තං විරත්තං, විමුත්තං භොති”ති වුත්තත්තා ඵලං ගය්හති, “බිණා ජාති”තිආදිනා පච්චවෙක්ඛණාති ආහ “සහ එලෙන පච්චවෙක්ඛණදස්සනත්ථං”න්ති. උපරි කත්තඛ්ඛකිච්චාභාවෙන යීතං. තෙනාහ “විමුත්තත්තා යීත”න්ති. යං පත්තඛ්ඛං, තං අග්ගඵලස්ස පත්තභාවෙන අධිගතත්තා සන්තුට්ඨං පරිතුට්ඨං.

අනිච්චසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දුතියඅනිච්චසුත්තවණ්ණනා

46. පුබ්බන්තං අනිතඛන්ධකොට්ඨාසං. අනුගතාති සස්සතාදීනි කජ්ජෙත්වා ගහණවසෙන අනුගතා. අට්ඨාරස දිට්ඨියොති චතස්සො සස්සතදිට්ඨියො, චතස්සො එකච්චසස්සතදිට්ඨියො, චතස්සො අන්තානන්තිකදිට්ඨියො, චතස්සො අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨියො, ද්වෙ අධිච්චසමුජ්ජන්තදිට්ඨියොති එවං අට්ඨාරස දිට්ඨියො

න හොත්ති පච්චයසානෙන. අපරන්තන්ති අනාගතං ඛන්ධකොට්ඨාසං සස්සතාදිභාවං කප්පෙත්වා ගහණවසෙන අනුගතා. සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති එවං චතුරත්තාලීස දිට්ඨියො න හොත්ති පච්චයසානෙන. සස්සතදිට්ඨිපාමසො වෙව සීලබ්බතදිට්ඨිපරාමාසො ච න හොති පච්චයසානෙන. තෙනාහ “එත්තාවතා පයමමග්ගො දස්සිතො”ති අනවසෙසදිට්ඨිපහානකිත්තනතො. පභීනා වික්ඛම්භිතා. ඉදං පනාති “රූපස්මි”න්තිආදි.

දුතියඅනිච්චසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සමනුපස්සනාසුත්තවණ්ණනා

47. පරිපුණ්ණගාහවසෙනාති පඤ්චක්ඛන්ධෙ අසෙසෙත්වා එකජ්ඣං “අත්තා”ති ගහණවසෙන. එතෙසං පඤ්චන්තං උපාදානක්ඛන්ධානං අඤ්ඤතරං “අත්තා”ති සමනුපස්සන්ති. ඉතීති එවං. යස්ස පුග්ගලස්ස අයං අත්තදිට්ඨිසම්බාතා සමනුපස්සනා අත්ථි පටිපක්ඛෙන අවිහතත්තා සංවිජ්ජති. පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානන්ති චක්ඛාදීනං ඉන්ද්‍රියානං.

ආරම්මණන්ති කම්මවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං. මානවසෙන ච දිට්ඨිවසෙන ච “අස්මි”ති ගාහෙ සිජ්ඣන්තෙ තංසහගතා තණ්හාපි තග්ගහිතාව හොතීති චුත්තං. “තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන අස්මිති එවම්පිස්ස හොති”ති. ගහෙත්වාති අහංකාරචත්ථුවසෙන ගහෙත්වා. අයං අහමස්මිති අයං චක්ඛාදිකො, සුඛාදිකො වා අහමස්මි. “රූපී අත්තා අරොගො පරං මරණා”ති එවමාදිගහණවසෙන පවත්තනතො චුත්තං. “රූපී භවිස්සන්තිආදීනි සබ්බානි සස්සතමෙව භජන්ති”ති. විපස්සනාහිනිවෙසතො පුබ්බෙ යටෙවකාරානි පඤ්චින්ද්‍රියානි, අථ විපස්සනාහිනිවෙසතො පරං තෙනෙවාකාරෙන ධීතෙසු චක්ඛාදීසු ඉන්ද්‍රියෙසු අවිජ්ජා පභීයති විපස්සනං වඩ්ඪිඑත්වා මග්ගස්ස උප්පාදනෙන, අථ මග්ගපරම්පරාය අරහත්තමග්ගවිජ්ජා උප්පජ්ජති. තණ්හාමානදිට්ඨියො කම්මසම්භාරභාවතො. කම්මස්ස...පෙ.... එකො සන්ධිති හෙතුඵලසන්ධි. පුන එකො සන්ධිති ඵලහෙතුසන්ධිමාහ. තයො පපඤ්චා අතීතො අද්ධා අතීතභවඅද්ධානං තෙසං අධිජ්ජෙතත්තා. අනාගතස්ස පච්චයො දස්සිතො අස්සුතවතො පුට්ඨ්ජනස්ස වසෙන. සුතවතො පන අරියසාවකස්ස වසෙන වට්ටස්ස වූපසමො දස්සිතොති.

සමනුපස්සනාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඛන්ධසුත්තවණ්ණනා

48. තට්ඨවාති ආරම්මණභාවෙනෙව. ආරම්මණකරණවසෙන උපාදානෙහි උපාදානබ්බන්ති උපාදානියං. ඉධාපීති උපාදානක්ඛන්ධෙසුපි. විහාගත්ථෙ

ගස්භමානෙ අනිට්ඨප්පසඬගොපි සියා, අභිධම්මෙ ව රාසට්ඨො ඵව ආගතො,
“තදෙකජ්ඣං අභිසංයුභිත්වා”ති වචනතො “රාසට්ඨෙන”ඉච්චෙව වුත්තං.

බන්ධසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7-8. සොණසුත්තාදිවණ්ණනා

49-50. විසිට්ඨොති පධානො. උත්තමොති උක්කට්ඨො. අඤ්ඤං කිං භවෙය්‍යාති
අඤ්ඤං කිං කාරණං භවෙය්‍ය තථා සමනුපස්සනාය අඤ්ඤෙසං අවිජ්ජමානාය
වචනපරිට්ඨිතිපභින්නතො. වජිරහෙදදෙසනං නාම අත්ථතො තෙපරිවට්ටදෙසනා.

සොණසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9-10. නන්දික්ඛයසුත්තාදිවණ්ණනා

51-52. නවමදසමෙසුති සුත්තද්වයං සහෙව උද්ධටං, ද්විසුපි අත්ථවණ්ණනාය
සරික්ඛභාවතො. නන්දනට්ඨෙන නන්දී, රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො. සතිපි සද්දත්ථතො
හෙදෙ “ඉමෙසං අත්ථතො නින්නානාකරණකායා”ති වත්වාපි
පභායකධම්මහෙදෙන පන උබ්භතෙව හෙදමත්තාති දස්සෙතුං “නිබ්බ්ඳානුපස්සනාය
වා”තිආදි වුත්තං. විරජ්ජන්තො රාගං පජහතීති සම්බන්ධො. ඵත්තාවතාති
“නන්දික්ඛයා රාගක්ඛයො”ති ඵත්තාවතා. විපස්සනං නිට්ඨපෙත්වා
විපස්සනාකිච්චස්ස පරියොසානෙන. රාගක්ඛයාති වුට්ඨානගාමිනිපරියොසානාය
විපස්සනාය රාගස්ස බෙපිතත්තා. අනන්තරං උප්පන්නෙන අරියමග්ගෙන
සමුච්ඡෙදවසෙන නන්දික්ඛයොති. තෙනාහ “ඉධ මග්ගං දස්සෙත්වා”ති. අනන්තරං
පන උප්පන්නෙන අරියඵලෙන පටිපස්සද්ධිවසෙන නන්දිරාගක්ඛයා සබ්බං
සංකිලෙසතො විත්තං විමුච්චතීති. තෙනාහ “ඵලං දස්සිත”න්ති.

නන්දික්ඛයසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අත්තදීපවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මූලපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. උපයවග්ගො

1. උපයසුත්තවණ්ණනා

53. උපෙතීති උපයො. කථමුපෙති? තණ්හාමානාදිවසෙනාති ආහ
“තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙනා”ති. කථමිදං උබ්භතීති? “අවිමුත්තො”ති වචනතො.
තණ්හාදිට්ඨිවසෙන හි බද්ධො, කිං උපෙතීති ආහ “පඤ්චක්ඛන්ධො”ති
තබ්බිනිමුත්තස්ස තථා උපෙතස්ස අභාවතො. කො පනුපෙතීති? තංසමඬගීපුග්ගලො.
තණ්හාදිට්ඨිවසෙන උපගමස්ස වුත්තත්තා විඤ්ඤාණන්ති

අකුසලකම්මවිඤ්ඤාණමෙවාති වදන්ති. ජවාපෙත්වාති ගහිතජවං කත්වා. යථා පටිසන්ධිං ආකඬ්ඨිතුං සමත්ථං, එවං කත්වා. තෙනාහ “පටිසන්ධි”තිආදි. අග්ගහණෙ කාරණං චූත්තමෙව “ඔකං පභාය අනිකෙතසාරි”ති ගාථාය විස්සජ්ජනෙ. කම්මනිමිත්තාදිවසෙන පටිසන්ධියා පච්චයභූතං ආරම්මණං පටිසන්ධිජනකස්ස කම්මස්ස වසෙන වොච්ඡිජ්ජති. පතිට්ඨා න හොති සරාගකාලෙ විය අනුපට්ඨානතො. අප්පතිට්ඨිතං විඤ්ඤාණං චූත්තජ්ජකාරෙන. අනභිසඬ්ඛරිත්වාති අනුජ්ජාදෙන්වා පච්චයසාතෙන.

උපයසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඛිජසුත්තවණ්ණනා

54. ඛිජජාතානිති ජාත-සද්දො පදසුරණමත්තන්ති ආහ “ඛිජානි”ති. වචන්ති සෙතවචං. අප්ප්ඤ්ඤාති තච්ඡකං. එණිජ්ජකං තුලසි. අභිත්තානිති එකදෙසෙනපි අඛණ්ඩිතානි. ඛිජත්ථායාති ඛිජකිච්චාය. න උපකප්පතිති පච්චයො න හොතිති දස්සෙති. න පාපිතානිති සුතිතං න උපගතානි. තණ්ඩුලසාරස්ස ආදානතො සාරාදානි. ආරම්මණග්ගහණවසෙන විඤ්ඤාණං තිට්ඨති එත්ථාති විඤ්ඤාණට්ඨිතියො. ආරම්මණවසෙනාති ආරම්මණභාවවසෙන. සිනෙහනට්ඨෙතාති තණ්භායනවසෙන සිනිද්ධතාපාදනෙන, යතො “නන්ද්දපසෙවන”න්ති චූත්තං. තථා හි විරොපිතං තං කම්මවිඤ්ඤාණං පටිසන්ධිඅඬ්ඤාජ්ජාදනසමත්ථං හොති. සප්පච්චයන්ති අවිජ්ජාඅයොනියොනමනසිකාරාදිපච්චයෙහි සප්පච්චයං. විරුහති විපාකසන්තානුජ්ජාදනසමත්ථො භුත්වා.

ඛිජසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. උදානසුත්තවණ්ණනා

55. උදානං උදාහරිති අත්තමනවාචං නිච්ඡාරෙසි. එස චූත්තජ්ජකාරො උදාහාරො. භූසො නිස්සයො උපනිස්සයො, දානමෙව උපනිස්සයො දානුපනිස්සයො. එස නයො සෙසෙසුපි. තත්ථ දානුපනිස්සයො අත්තාදිවත්ථුසු බලවාති බලවහාවෙන හොති, තස්මා උපනිස්සයබහුලො කාමරාගජ්ජහානෙනෙව කතපරිවයත්තා විපස්සනමනුසුඤ්ජන්තො න විරස්සෙව අනාගාමිඵලං පාපුණාති, තථා සුචිසුද්ධසිලුපනිස්සයො කාමදොසජිගුච්ඡනෙන. යදි එවං කස්මා ඉමෙ ද්වෙ උපනිස්සයා දුබ්බලාති චූත්තා? විජ්ජුපමඤ්ඤාණස්සෙව පච්චයභාවතො. සොපි භාවනුපනිස්සයසභායලාභෙනෙව, න කෙවලං. භාවනා පන පටිච්චෙධස්ස විසෙසහෙතුභාවතො බලවා උපනිස්සයො. තථා හි සා වජිරුපමඤ්ඤාණස්ස විසෙසපච්චයො. තෙනාහ “භාවනුපනිස්සයො අරහත්තං පාපෙති”ති.

සොති මිලකත්ථෙරො. විහාරන්ති වසනට්ඨානං. විහාරපච්චන්තෙ හි පණ්ණසාලාය ථෙරො විහරති. උපට්ඨාති එකලක්ඛණෙන. කුටගොණො විය ගමනවිථිං. තත්ථාති අල්ලකට්ඨරාසිමිහි. උදකමණිකානන්ති උදකථෙව්වානං.

අත්තනියෙව උපනෙසි උදානකථාය වුත්තධම්මානං පරිපුණ්ණානං අත්තනි සංවිජ්ජමානත්තා. තෙනාහ “උට්ඨානවතා”තිආදි. අයඤ්භි මිලකත්ථෙරො සික්ඛාය ගාරවො සප්පතිස්සො වත්තපට්ඨත්තං පුරෙත්තො විසුද්ධසිලො හුත්වා යීතො, තස්මා “දුඛබලූපනිස්සයෙ”ති වුත්තං. තෙනාහ භගවා උදානෙත්තො “නො වස්සං...පෙ.... සඤ්ඤොජනානී”ති.

සථෙ අහං න භවෙය්‍යන්ති යදි අහං නාම කොචි න භවෙය්‍යං තාදිසස්ස අහංසද්දවචනියස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අභාවතො. තතො එව මම පරික්ඛාරොපි න භවෙය්‍යතස්ස ව පහඩ්ගුභාවෙන අනවට්ඨිතභාවතො. එවං අත්තුද්දෙසිකභාවෙන පදද්වයස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි කම්මඵලවසෙන වත්තුං “සථෙ වා පනා”තිආදි වුත්තං. අතීතපච්චුප්පන්තවසෙන සුඤ්ඤතං දස්සෙත්වා ඉදානි පච්චුප්පන්තානාගතවසෙන තං දස්සෙත්තො “ඉදානි පනා”තිආදි වුත්තං. එවං අධිමුච්චන්තොති ඵදිසං අධිමුත්තිං පවත්තෙත්තො. විභවිස්සතීති විනස්සිස්සති. විභවො හි විනාසො. තෙනාහ “භිජ්ජිස්සතී”ති. විභවදස්සනං විභවොති උත්තරපදලොපෙන වුත්තන්ති ආහ “විභවදස්සනෙනා”ති. විභවදස්සනං නාම අවචන්තාය විනාසස්ස දස්සනං. තන්ති අරියමග්ගං. සාමඤ්ඤජොතනා හෙසා විසෙසනිට්ඨා හොතීති තතියමග්ගවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

උපරි මග්ගඵලන්ති අග්ගමග්ගඵලං. නත්ථි ඵතිස්සා ජාතියා අන්තරන්ති අනන්තරා, අනන්තරා විපස්සනා මග්ගස්ස. ගොත්‍රභූ පන අනුලොමවීථිපරියාපන්තත්තා විපස්සනාගතිකං වා සියා, නිබ්බානාරම්මණත්තා මග්ගගතිකං වාති න තෙන මග්ගො අන්තරිකො නාම හොති. තෙනාහ “විපස්සනා මග්ගස්ස ආසන්තානන්තරං නාමා”ති. ඵලං පන නිබ්බානාරම්මණත්තා කිලෙසානං පජහනවසෙන පවත්තනතො ලොකුත්තරභාවතො ව කම්මමග්ගගතිකමෙව, කුසලවිපාකභාවෙන පන නෙසං අත්ථො පහෙදොති විපස්සනාය ඵලස්ස සියා අනන්තරතාති වුත්තං “ඵලස්ස දුරානන්තරං නාමා”ති. “ආසවානං බයො”ති පන අග්ගමග්ගෙ වුච්චමානෙ විපස්සනානං ආසන්තතාය වත්තබ්බමෙව නත්ථි. අතසිතායෙති න තසිතබ්බෙ තාසං අනාපජ්ජිතබ්බෙ. තාසොති තාසහෙතු “තසති ඵතස්මා”ති කත්වා. සොති අස්සුතවා පුපුජ්ජනො. තිලක්ඛණාහතන්ති අනිච්චතාදිලක්ඛණත්තයලක්ඛිතං. මනම්භි නට්ඨොති ඊසකං නට්ඨොම්භි, තතො පරම්පි තත්ථෙව යත්වා කිඤ්චි අපුරිතත්තා එව මුත්තොති අධිජ්ජායො. “න තාසො නාම හොතී”ති වත්වා තස්ස අතාසභාවං දස්සෙතුං “න භී”තිආදි වුත්තං. කල්‍යාණපුපුජ්ජනො හි භයතුපට්ඨානඤ්ඤාණෙන “සභයා සඬ්ඛාරා”ති විපස්සන්තො න උත්තසති.

උදානසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. උපාදානපරිපවත්තසුත්තවණ්ණනා

56. චතුර්තං පරිවට්ටනවසෙනාති පච්චෙකක්ඛන්ධෙසු චතුර්තං අරියසච්චානං පරිවට්ටනවසෙන. රූපං අඛණ්ඩඤ්ඤාසිත්ති සකලභූතූපාදාරූපං කුච්ඡිතභාවතො තත්ථ ච තුච්ඡවිපල්ලාසතාය “දුක්ඛසච්ච”න්ති අභිවිසිට්ඨොන ඤාණෙන අඤ්ඤාසිං පටිවිජ්ඣං. ආහාරවසෙන රූපකායස්ස භානිවුද්ධාදීනං පාකටභාවතො විසෙසපච්චයතො ච තස්ස “ආහාරසමුදයා”ති වුත්තං. දුක්ඛසමුදයකථා නාම වට්ටකථාති “සච්ඡන්දරාගො”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. ඡන්දරාගග්ගහණෙන ච උපාදානකම්මාවිජ්ජාපි ගහිතා එව. පටිපන්නා භොන්තිති අත්ථො. වත්තමානකාලජ්ජයොගො හෙස යථා “කුසලං චිත්තං උජ්ජන්නං භොති”ති. පතිට්ඨහන්තිති පතිට්ඨං ලහන්ති. කෙවලිනොති ඉධ විමුක්තිගුණෙන පාරිපුරිති ආහ “සකලිනො කතසඛ්ඛකිච්චා”ති. යෙන තෙති යෙන අවසිට්ඨොන තෙ අසෙක්ඛෙ පඤ්ඤාපෙන්නා පඤ්ඤාපෙය්‍යං, තං නෙසං වට්ටං සෙක්ඛානං විය නත්ථි පඤ්ඤාපනාය. වට්ටන්ති කාරණං වට්ටනට්ඨොන ඵලස්ස පවත්තනට්ඨොන. අසෙක්ඛභූමිවාරොති අසෙක්ඛභූමිජ්ජවත්ති.

උපාදානපරිපවත්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සත්තට්ඨානසුත්තවණ්ණනා

57. සත්තසු ඕකාසෙසුති රූපපජානනාදීසු සත්තසු ඕකාසෙසු. වුසිතවාසොති වුසිතඅරියවාසො. එත්ථාති ඉමස්මිං උද්දෙසෙ. සෙසං නාම ඉධ වුත්තාවසෙසං. වුත්තනසෙනාති හෙට්ඨා වුත්තනසෙන වෙදිතඛ්ඛං. උස්සදනන්දියන්ති උස්සන්තගුණවතො තොසනං සම්මොදාපනං. ගුණකිත්තනෙන පලොභනීයං සෙක්ඛකල්‍යාණපුපුජ්ජනානං පසාදුජ්ජාදනෙන. ඉදාති වුත්තමෙව අත්ථං පාකටං කාතුං “යථා භී”තිආදි වුත්තං.

එත්තාවතාති පඤ්චන්තං ඛන්ධානං වසෙන සත්තසු යානෙසු කොසල්ලදීපනෙන එත්තකෙන දෙසනාක්කමෙන. තන්ති ආරම්මණං. ධාතුආදිමත්තමෙව්න ධාතායතනපටිච්චසමුප්පාදමත්තමෙව. ඉමෙසු ධම්මෙසුති ඉමෙසු ජාතාදීසු. කම්මං කත්ථාති සම්මසනකම්මං නිට්ඨපෙත්ථාති අත්ථො. එවමෙත්ථ පඤ්චන්තං ඛන්ධානං වසෙන සත්තට්ඨානකොසල්ලපවත්තියා පහෙදෙන විහජිත්වා “තිව්ච්ඡපපරික්ඛි”ති දස්සෙති ධම්මරාජා.

සත්තට්ඨානසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්මාසම්බුද්ධසුත්තවණ්ණනා

58. අධිකං සවිසෙසං පයසති පයුඤ්ජති එතෙනාති අධිජ්ජයාසො, විසිට්ඨපයොගො. තෙනාහ “අධිකපයොගො”ති. ඉමඤ්චි මග්ගන්ති අට්ඨච්චිකං අරියමග්ගමාහ. ඉධාති ඉමස්මිං සුත්තෙ. අවත්තමානට්ඨොනාති බුද්ධුප්පාදතො පුබ්බෙ න වත්තමානභාවෙන. මග්ගං ජානාතීති සමුදාගමතො පට්ඨාය සපුබ්බභාගං සසම්භාරවිසයං සඵලං සඋද්‍රයං අරියං මග්ගං ජානාති අවබුජ්ඣතිති මග්ගඤ්ඤා.

විදිතන්ති අඤ්ඤාසම්පි ඤාතං පටිලද්ධං හත්ථතලෙ ආමලකං විය පාකටං අකාසි,
තථා කත්වා දෙසෙසි. අමග්ගෙ පරිවජ්ජනෙන මග්ගෙ පටිපත්තීති තස්ස
මග්ගකුසලතා විය අමග්ගකුසලතාපි ඉච්ඡිතබ්බාති ආහ “මග්ගෙ ච අමග්ගෙ ච
කොච්ඤො”ති. අහං පයමං ගතොති අහං පයමමග්ගෙන සමන්තාගතො.

සම්මාසම්බුද්ධසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනත්තලක්ඛණසුත්තවණ්ණනා

59. පුරාණපට්ඨාකෙති පුබ්බෙ පධානපදහනකාලෙ උපට්ඨාකභූතෙ.

“අවසවත්තනට්ඨෙන අස්සාමිකට්ඨෙන සුඤ්ඤතට්ඨෙන
අත්තපටික්ඛෙපට්ඨෙනා”ති එවං පුබ්බෙ වුත්තෙහි. එත්තකෙන යානෙනාති “රූපං,
භික්ඛවෙ, අනත්තා”ති ආරහිත්වා යාව “එවං මෙ විඤ්ඤාණං මා අහොසි”ති
එත්තකෙන සුත්තපදෙසෙන. අකථිතස්සෙව කථනං උත්තරං, න කථිතස්සාති වුත්තං
“තානි දස්සෙත්වා”ති. සමොධානෙත්වාති සම්පිණ්ඩිත්වා. විත්ථාරකථාති
විත්ථාරතො අට්ඨකථා. අනත්තලක්ඛණමෙවාති තබ්බහුලතාය තප්පධානතාය ච
වුත්තං. අනිච්චතාදීනම්පි හි තත්ථ තංදීපනත්ථමෙව වුත්තත්තා තදෙව ජෙට්ඨං
පධානං තථා වෙනෙයාජ්ඣාසයතො.

අනත්තලක්ඛණසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. මහාලිසුත්තවණ්ණනා

60. එකන්තදුක්ඛන්තිආදීනි පදානි වුත්තනයානෙව, තස්මා තත්ථ
වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච යථා සරාගො හෙතු පච්චයො
සංකිලෙසාය, එවං සච්ඡස්සනො මග්ගො හෙතු පච්චයො ච විසුද්ධියාති දට්ඨබ්බං.

මහාලිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ආදිත්තසුත්තවණ්ණනා

61. එකාදසහිති රාගාදීහි උපායාසපරියොසානෙහි එකාදසහි සන්තාපනට්ඨෙන
අග්ගිහි. ද්වීසුති අට්ඨමනවමෙසු. දුක්ඛලක්ඛණමෙවාති තබ්බහුලතාය තප්පධානතාය
ච වුත්තං.

ආදිත්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. නිරුත්තිපට්ඨසුත්තවණ්ණනා

62. නිරුත්තියොව නිරුත්තිපථාති පථ-සද්දෙන පදවඩ්ඪනමාහ යථා
“බ්‍රහ්මානියෙව බ්‍රහ්මානානි”ති. නිරුත්තිවසෙනාති නිබ්බවනවසෙන. පථා ච
අත්ථානුරූපභාවතො. තිණ්‍යිති නිරුත්තිඅධිවචනපඤ්ඤත්තිපථපදානි. තථා හි

“ඵසතීති එස්සො” තිආදිනා නිහරිත්වා වචනං නිරුත්ති, “සිරිවඩ්ඪකො ධනවඩ්ඪකො” තිආදිනා වචනමත්තමෙව අධිකාරං කත්වා පචත්තං අධිවචනං, “තක්කො විතක්කො” තිආදිනා තංතංපකාරෙන ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති. අථ වා තංතංඅත්ථප්පකාසනෙන නිව්ඡිතං, නියතං වා වචනං නිරුත්ති. අධි-සද්දො උපරිභාගෙ, උපරි වචනං අධිවචනං. කස්ස උපරි? පකාසෙනබ්බස්ස අත්ථස්සාති පාකටොයමත්ථො. අධිනං වචනං අධිවචනං. කෙන අධිනං? අත්ථෙව. අත්ථස්ස පඤ්ඤාපනත්ථෙන පඤ්ඤත්තීති එවං නිරුත්තිආදිපදානං සබ්බවචනෙසු පචත්ති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤා “ඵසතීති එස්සො” තිආදිප්පකාරෙන නිද්ධාරණවචනානංයෙව නිරුත්තිතා, සිරිවඩ්ඪකධනවඩ්ඪකපකාරානමෙව අභිලාපනං අධිවචනතා. “තක්කො විතක්කො” ති එවංපකාරානමෙව එකමෙව අත්ථං තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපෙත්තානං වචනානං පඤ්ඤත්තිතා ව ආපජ්ජෙය්‍ය. අසංකිණ්ණාති න සංකිණ්ණා. තෙනාහ “අවිජ්ඣිතා...පෙ.... අභිච්ඡිතා” ති. න සංකීයන්තීති න සංකිරියන්ති, න සංකීයිස්සන්ති න සංකිරියිස්සන්තීති අත්ථො. අප්පටිකුට්ඨාති න පටික්ඛිත්තා. යස්මා භඩ්ගං අතික්කන්තං උප්පාදාදි අතික්කන්තමෙව හොති, තස්මා චුත්තං “භඩ්ගමෙවා” ති. යස්මා දෙසන්තරං සඬකන්තොපි අතික්කන්තන්ති චුච්චති, තස්මා තදාභාවං දස්සෙතුං “දෙසන්තරං අසඬකමිත්වා” ති චුත්තං. යත්ථ යත්ථ හි සඬබ්බාරා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති විපරිණමන්ති විනාසං ආපජ්ජන්ති. තෙනාහ “විපරිණතන්ති...පෙ.... නට්ඨ”න්ති. අපාකට්ඨුතං අජාතත්තා එව.

වසභණගොත්තතාය වස්සභඤ්ඤා. මූලදිට්ඨිගතිකාති මූලභූතා දිට්ඨිගතිකා, ඉමස්මිං කප්පෙ සබ්බපය්මං තාදිසදිට්ඨිසමුප්පාදකා. පුනථපුනං ආවජ්ජෙත්තස්සාති අහෙනුවාදපටිසංයුත්තගන්ථං උග්ගහෙත්වා පරියාපුණිත්වා තදන්ථං විමංසන්තස්ස “නත්ථි හෙනු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා” තිආදිනායප්පචත්තාය ලද්ධියා ආරම්මණෙ මිච්ඡාසති සන්තිට්ඨති, “නත්ථි හෙනු” තිආදිවසෙන අනුස්සවුපලද්ධෙ අත්ථෙ තදාකාරපරිවිතක්කනෙහි සවිග්ගහෙ විය සරූපතො චිත්තස්ස පච්චුපට්ඨිතෙ විරකාලපරිවයෙන “එවමෙත”න්ති නිජ්ඣානක්ඛමභාවුපගමනෙන නිජ්ඣානක්ඛන්තියා තථාගහිතෙ පුනථපුනං තථෙව ආසෙවන්තස්ස බහුලීකරොත්තස්ස මිච්ඡාවිතක්කෙන සමාදියමානා මිච්ඡාවායාමුපත්ථමිහිතා අතංසභාවං “තංසභාව”න්ති ගණ්හන්ති මිච්ඡාසතීති ලද්ධනාමා තංලද්ධිසහගතා තණ්හා සන්තිට්ඨති. යථාසකං විතක්කාදිපච්චයලාභෙන තස්මිං ආරම්මණෙ අධිට්ඨිතතාය අනෙකග්ගතං පභාය චිත්තං එකග්ගතං අප්පිතං විය හොති මිච්ඡාසමාධිතා. සොපි හි පච්චයවිසෙසෙහි ලද්ධභාවනාබලො ඊදිසෙ යානෙ සමාධානපතිරූපකිච්චකරො හොතියෙව වාලවිජ්ඣනාදිසු වියාති දට්ඨබ්බං. තථා හි අනෙකක්ඛන්තුං තෙනාකාරෙන පුබ්බභාගියෙසු ජවනවාරෙසු පචත්තෙසු සබ්බපච්ඡිමෙ ජවනවාරෙ සත්ත ජවනානි ජවන්ති. තත්ථ පයමෙ සතෙකිච්ඡො හොති, තථා දුතියාදිසු. සත්තමෙ පන ජවනෙ සම්පත්තෙ අතෙකිච්ඡො හොති. තෙනාහ “අස්සාදෙන්තස්සා” තිආදි. ඉමෙසුපිති ද්විසුපි යානෙසු.

පව්වුප්පන්නං වානි එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන “යදෙනං අනාගතං නාම, නයිදං අනාගත”න්තිආදිකං සඨගණ්හාති. තෙපීති තෙ වස්සහඤ්ඤාපි න මඤ්ඤිංසු ලොකසමඤ්ඤාය අනතික්කමනීයතො. තෙනාහ “අතීතං පනා”තිආදි. ඛන්ධානං උපරි නිරුළ්භා පණ්ණත්ති.

නිරුත්තිපථසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපයවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අරහත්තවග්ගො

1. උපාදියමානසුත්තවණ්ණනා

63. ගණ්හමානොති “එතං මමා”තිආදිනා ගණ්හමානො. පාසෙනාති රාගපාසෙන. තඤ්චි මාරො මාරපාසොති මඤ්ඤති. තෙනාහ “අන්තලික්ඛවරො පාසො, ය්වායං වරති මානසො”ති (සං. නි. 1.151; මහාව. 33). මුත්තො නාම හොති අනුපාදියතො සබ්බසො ඛන්ධස්ස අභාවතො.

උපාදියමානසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-6. මඤ්ඤමානසුත්තාදිවණ්ණනා

64-68. “එතං මමා”තිආදිනා. මඤ්ඤනා අභිනන්දනා ව. තණ්හාඡන්දොති තණ්හා එව ඡන්දො. සා හි තණ්හායනට්ඨෙන තණ්හා, ඡන්දිකතට්ඨෙන ඡන්දො. චතුත්ථං අනිච්චලක්ඛණමුඛෙන චුත්තං, පඤ්චමං දුක්ඛලක්ඛණමුඛෙන, ඡට්ඨං අනත්තලක්ඛණමුඛෙන. සෙසං තීසුපි සදිසමෙවාති චුත්තං “එසෙව නයො”ති.

මඤ්ඤමානසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනත්තනියසුත්තවණ්ණනා

69. අනත්තනියන්ති න අත්තනියං. තෙනාහ “න අත්තනො සත්තක”න්ති.

අනත්තනියසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8-10. රජනීයසණ්ඨිතසුත්තාදිවණ්ණනා

70-72. රජනීයෙනාති රජනීයෙන රාගුප්පාදකෙන. තෙනාහ “රාගස්ස පච්චයභාවෙනා”ති. රාහුලසංයුත්තෙ රාහුලත්ථෙරස්ස පුච්ඡාවසෙන ආගතා. ඉධ රාධත්ථෙරස්ස සුරාධත්ථෙරස්ස ච පුච්ඡාවසෙන, පාළි පන සබ්බත්ථ සදිසා. තෙනාහ “චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බානී”ති.

රජනියසංඝිතසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරහත්තවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ඛජ්ජනියවග්ගො

1-3. අස්සාදසුත්තාදිවණ්ණනා

73-75. චතුසව්වමෙව කපීතං අස්සාදාදීනඤ්චෙව සමුදයාදීනඤ්ච වසෙන දෙසනාය පවත්තත්තා. යස්මා අස්සාදො සමුදයසච්චං, ආදීනවො දුක්ඛසච්චං, නිස්සරණං මග්ගසච්චං නිරොධසච්චඤ්චාති චුත්තොවායමත්ථො; දුතියෙ සමුදයස්සාදො සමුදයසච්චං, ආදීනවො දුක්ඛසච්චං, අත්ථධිගමො නිරොධසච්චං, නිස්සරණං මග්ගසච්චන්ති චුත්තොවායමත්ථො; තතියං අරියසාවකස්සෙව වසෙන චුත්තං.

අස්සාදසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අරහත්තසුත්තවණ්ණනා

76. යත්තකා සත්තාවාසාති තස්මිං තස්මිං සත්තනිකායෙ ආවසනට්ඨෙන සත්තා ඵව සත්තාවාසා. තෙන යත්තකා සත්තාවාසා, තෙහි සබ්බෙහිපි එතෙ අග්ගා එතෙ සෙට්ඨා, යෙ ඉමෙ අරහත්තාති දස්සෙති. පුරිමනායෙනොති පුරිමස්මිං සත්තට්ඨානකොසල්ලසුත්තෙ චුත්තනයෙන.

තදත්ථපරිදීපනාහීති “පඤ්චක්ඛන්ධෙ පරිඤ්ඤාය. තණ්හා තෙසං න විජ්ජති. අස්මිමානො සමුච්ඡින්නො” තිආදීනා තස්ස යථානිද්දිට්ඨස්ස සුත්තස්ස අත්ථදීපනාහි වෙව “අනෙජං තෙ අනුප්පත්තා, චිත්තං තෙසං අනාවලි” තිආදීනා විසෙසත්ථපරිදීපනාහි ව. ඤානමග්ගඵලපරියාපන්නං අතිසයිතසුඛං එතෙසමත්ථීති සුඛිනොති ආහ “ඤාන...පෙ.... සුඛිතා” ති. තණ්හා තෙසං න විජ්ජතිති එත්ථ තෙසං අපායදුක්ඛජනිකා තණ්හා න විජ්ජතිති චුත්තං. වට්ටමුලිකාය තණ්හාය අභාවා “නන්දී තෙසං න විජ්ජති” ති එත්ථ චුච්චති. ඉමස්සපීති පි-සද්දෙන දුක්ඛස්සාභාවෙනපීති දුක්ඛාභාවො විය වට්ටමුලිකතණ්හාභාවො සම්පිණ්ඩියතීති දට්ඨබ්බං. තෙන හි තෙ අනුපාදියෙසනිබ්බානප්පත්තියා අව්චන්තසුඛිතා ඵවාති චුච්චන්තිති. “සෙය්‍යාහමස්මි” තිආදීනායප්පවත්තියා නවවීධො. ඤාණෙනාති අග්ගමග්ගඤ්ඤාණෙන.

අරහත්තං අනුප්පත්තා. අලිත්තාති අමක්ඛිතා. බ්‍රහ්මභූතාති බ්‍රහ්මභාවං පත්තා, බ්‍රහ්මනො වා අරියමග්ගඤ්ඤාණෙනො භූතා අරියාය ජාතියා ජාතා. සත්ත සද්ධම්මා ගොචරො පවත්තිට්ඨානං එතෙසන්ති සත්තසද්ධම්මගොචරා.

නිරාසඬිකවාරො නාම ගනිතො කුතොවිපි තෙසං ආසඬිකාය අභාවතො. සම්මාදිට්ඨිආදීහි දසහි අඬිගෙහි සම්මාවිමුත්ති-සම්මාඤ්ඤාණපරියොසානෙහි. “ආගුං න කරොති” තිආදීහි චතුහි කාරණෙහි. තණ්හා තෙසං න විජ්ජතිති ඉදම්පි තණ්හාපහානස්ස ඛුප්පකාරතාදස්සනං. තෙනාහ “දාසකාරිකා තණ්හාපි තෙසං නත්ථි”ති.

න විකම්පන්ති “සෙය්‍යාහමස්මි” තිආදිනා.

උද්ධං තිරියං අපාවිනන්ති එත්ථ “උද්ධං වුව්චති” තිආදිනා රුපමුඛෙන අත්තභාවං ගහෙත්වා පචත්තො පයම්නයො. කාලත්තයවසෙන ධම්මජ්ජවත්තිං ගහෙත්වා පචත්තො දුතියනයො. යානවසෙන සකලලොකධාතුං ගහෙත්වා පචත්තො තතියනයො. බුද්ධාති චත්තාරි සච්චාති බුද්ධචත්තො.

සිහනාදසමොධානන්ති සිහනාදානං සංකලනං. ලොකෙ අත්තනො උත්තරිතරස්සාභාවා අනුත්තරා. උත්තරො තාව තිට්ඨතු පුරිසො, සදිසොපි තාව නත්ථිති අසදිසා. සකලම්පි හවං උත්තරිත්වා හවපිට්ඨෙ යත්වා විමුත්තිසුඛෙන සුඛිතත්තාදිවසෙන එකච්ඡතියාකාරෙහි සිහනාදං නදන්ති.

අරහන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. දුතියඅරහන්තසුත්තවණ්ණනා

77. සුද්ධිකමෙවාති සුද්ධසංඛිත්තඛන්ධමෙව කත්වා.

දුතියඅරහන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සිහසුත්තවණ්ණනා

78. සිහොති පරිස්සයසහනතො පටිපක්ඛහනනතො ච “සිහො”ති ලද්ධනාමො මිගාධිපති. චත්තාරොති ච සමානෙපි සිහජාතිකභාවෙ චණ්ණවිසෙසාදිසිද්ධෙන විසෙසෙන චත්තාරො සිහා. තෙ ඉදානි නාමතො චණ්ණතො ආහාරතො දස්සෙත්වා ඉධාධිජ්ජෙතසිහං නානජ්ජකාරතො විභාවෙතුං “තිණසිහො”තිආදි ආරද්ධං. තිණහක්ඛො සිහො තිණසිහො පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපෙන යථා “සාකපත්ථිවො”ති. කාළචණ්ණතාය කාළසිහො. තථා පණ්ඩුසිහො. තෙනාහ “කාළසිහො කාළගාවිසදිසො, පණ්ඩුසිහො පණ්ඩුපලාසචණ්ණගාවිසදිසො”ති. රත්තකම්බලස්ස විය කෙසරො කෙසරකලාපො එතස්ස අත්ථිති කෙසරි. ලාබාරසපරිකම්මකතෙහි විය පාදපරියන්තෙහිති යොජනා.

කම්මානුභාවසිද්ධආධිපච්චමහෙසක්ඛනාහි සඛිඛම්ගගණස්ස රාජා සුවණ්ණගුහතො වාතිආදි “සිහස්ස විහාරො කිරියා එවං හොති”ති කත්වා වුත්තං.

සමං පතිට්ඨාපෙත්වාති සබ්බභාගෙහි සමමෙව භූමියං පතිට්ඨාපෙත්වා.
ආකඬිඪීත්වාති පුරතො ආකඬිඪීත්වා. අභිභරීත්වාති අභිමුඛං භරීත්වා. සඬ්ඝාතන්ති
විනාසං. විසති යට්ඨිකං යානං උසහං.

සමසීහොති සමජාතිකො සමභාගො ච සීහො. සමානොස්මීති දෙසනාමත්තං,
සමප්පභාවතායපි න භායති. සක්කායදිට්ඨිබලවතායාති “කෙ අඤ්ඤෙ අම්මෙහි
උත්තරිතරා, අථ ඛො මයමෙව මහාබලා” ති එවං බලාතිමානනිමිත්තාය
අභඬ්ඤාපරිභ්වතාය සක්කායදිට්ඨියා බලභාවෙන. සක්කායදිට්ඨිපභීතන්තාති
සක්කායදිට්ඨියා පභීතන්තා නිරභඬ්ඤාපරිභ්වතා අත්තසිනෙහස්ස සුට්ඨු
සමුග්ගාටිතන්තා න භායති.

තථා තථාති සීහසදිසතාදිනා තෙන තෙන පකාරෙන අත්තානං කට්ඨිති වත්වා
තමත්ථං විවරීත්වා දස්සෙතුං “සීහොති ඛො” ති ආදි වුත්තං.

කතාභිනීභාරස්ස ලොකනාථස්ස බොධියා නියතභාවප්පත්තියා
එකන්තභාවිබුද්ධභාවොති කත්වා “තිසු පාසාදෙසු නිවාසකාලො, මගධරඤ්ඤො
පට්ඨ්ඤාදානකාලො, පායාසස්ස පරිභුත්තකාලො” ති ආදිනා අභිසම්බොධිතො
පුරිමාවත්ථාපි සීහසදිසං කත්වා දස්සිතා. භාවිති, භූතොපවාරොපි හි
ලොකවොහාරො. විජ්ජාභාවසාමඤ්ඤතො භූතවිජ්ජා ඉතරවිජ්ජාපි එකජ්ඣං
ගහෙත්වා පටිච්චසමුප්පාදසම්මසනතො තං පුරෙතරං සිද්ධං විපාකං විය කත්වා ආහ
“තිස්සො විජ්ජා විසොධෙත්වා” ති. අනුලොමපටිලොමතො පවත්තඤ්ඤාණවසෙන
“යමකඤ්ඤාණමත්ථනොනා” ති වුත්තං.

තත්ථ විහරන්තස්සාති අප්පාලනිග්‍රොධමුලෙ විහරන්තස්ස. එකාදසමෙ දිවසෙති
සත්තසත්තාහතො පරං එකාදසමෙ දිවසෙ. අවලපල්ලඬකෙති ඉසිපතනෙ
ධම්මවක්කපවත්තනත්ථං නිසින්තපල්ලඬකෙ. තම්පි හි කෙනවි
අප්පටිවත්තියධම්මවක්කපවත්තනත්ථං නිසජ්ජාති කත්වා වජිරාසනං විය
අවලපල්ලඬකං වුවවති. ඉමස්මිඤ්ඤ පන පදෙති “ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ,
අන්තා” ති ආදියස්පවත්තෙ ඉමස්මිං සද්ධම්මකොට්ඨාසෙ. ධම්මසොසො...පෙ....
දසසහස්සිලොකධාතුං පටිච්ඡාදෙසි “සබ්බත්ථ ඨිතා සුණන්තු” ති අධිට්ඨානෙන.
සොළසභාකාරෙහීති “දුක්ඛපරිඤ්ඤා, සමුදයප්පහානං, නිරොධසච්ඡිකිරියා,
මග්ගභාවනා” ති එවං එකෙකස්මිං මග්ගෙ වත්තාරි වත්තාරි කත්වා සොළසහි
ආකාරෙහි.

වුත්තොයෙව, න ඉධ වත්තබ්බො, තස්මා තත්ථ වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බොති
අධිප්පායො. යස්මා ච අපරෙහිපි අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතොති ආරභිත්වා
උදානට්ඨකථාදීසුපි (උදා. අට්ඨ. 18; ඉතිවු. 38) තථාගතපදස්ස අත්ථො වුත්තො එව,
තස්මා තත්ථ වුත්තනෙයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. යදිපි භගවා න බොධිපල්ලඬකෙ
නිසින්තමත්තොව අභිසම්බුද්ධො ජාතො, තථාපි තාය නිසජ්ජාය නිසින්තොව
පනුජ්ජ සබ්බපරිස්සයං අභිසම්බුද්ධො ජාතො. තථා හි තං “අපරාජිතපල්ලඬක” න්ති

වුවුවනි. තස්මා “යාව බොධිපල්ලච්ඡා වා”ති වත්වා තෙන අපරිතුස්සන්තො “යාව අරහත්තමග්ගඤ්ඤා වා”ති ආහ.

ඉති රූපන්ති එත්ථ ඉති-සද්දො නිදස්සන්තො. තෙන රූපං සරූපතො පරිමාණතො පරිච්ඡේදතො දස්සිතන්ති ආහ “ඉදං රූප”න්තිආදි. “ඉදං රූප”න්ති හි ඉමිනා භූතූපාදායහෙදරූපං සරූපතො දස්සිතං. එත්තකං රූපන්ති ඉමිනා තං පරිමාණතො දස්සිතං. තස්ස ව පරිමාණස්ස එකන්තභාවදස්සන්තො “න ඉතො හියොයා රූපං අත්ථි”ති වුත්තං. සභාවතොති සලක්ඛණතො. සරසතොති සකිච්චතො. පරියන්තතොති පරිමාණපරියන්තතො. පරිච්ඡේදතොති යත්තකෙ යානෙ තස්ස පවත්ති, තස්ස පරිච්ඡේදනතො. පරිච්ඡින්නදනතොති පරියොසානප්පත්තිතො. තං සබ්බං දස්සිතං හොති යථාචුත්තෙන විභාගෙන. අයං රූපස්ස සමුදයො නාමාති අයං ආභාරාදි රූපස්ස සමුදයො නාම. තෙනාහ “එත්තාවතා”තිආදි. අත්ථචගමොති නිරොධො. “ආභාරසමුදයා ආභාරනිරොධා”ති ව අසාධාරණමෙව ගහෙන්වා සෙසෙ ආදි-සද්දෙන සඬගණ්හාති.

පණ්ණාසලක්ඛණපටිමණ්ඩිතන්ති පණ්ණාසලදයබ්බයලක්ඛණවිභූසිතං සමුදයත්ථඬගමගහණතො. බ්ණාසවත්තාති අනවසෙසං සාවසෙසඤ්ච ආසවානං පරික්ඛිණත්තා. අනාගාමීනම්පි හි භයං චිත්තුත්තාසො ව න හොතීති. ඤාණසංවේශො භයතූපට්ඨානඤ්ඤාණං. ඉතරෙසං පන දෙව්‍යානන්ති අබ්ණාසවෙ දෙවෙ සන්ධාය වදති. හොති ධම්මාලපනමත්තන්ති වාවසිකං තථාලපනමත්තං.

චක්කන්ති සත්ථු ආණාවක්කං, තං පන ධම්මතො ආගතන්ති ධම්මචක්කං. තත්ථ අරියසාවකානං පටිවෙධධම්මතො ආගතන්ති ධම්මචක්කං. ඉතරෙසං දෙසනාධම්මතො ආගතන්ති ධම්මචක්කං. දුට්ඨෙපි ඤාණං පධානන්ති ඤාණසීසෙන වුත්තං “පටිවෙධඤ්ඤාණම්පි දෙසනාඤ්ඤාණම්පි”ති. ඉදානි තං ඤාණද්වයං සරූපතො දස්සෙතුං “පටිවෙධඤ්ඤාණං නාමා”තිආදි වුත්තං. යස්මා වස්ස ඤාණස්ස සුප්පට්ඨිද්ධන්තා භගවා තානි සට්ඨි නයසහස්සානි වෙනෙය්‍යානං දස්සෙතුං සමත්ථො අහොසි, තස්මා තානි සට්ඨි නයසහස්සානි තෙන ඤාණෙන සද්ධිංයෙව සිද්ධානීති කත්වා දස්සෙන්නො “සට්ඨියා ව නයසහස්සෙහි පටිච්ඡික්ඛි”ති ආහ. තිපරිවට්ටන්ති ඉදං දුක්ඛන්ති ව, පරිඤ්ඤාය්‍යන්ති ව, පරිඤ්ඤාතන්ති ව එවං තිපරිවට්ටං, තංයෙව ද්වාදසාකාරං. තන්ති දෙසනාඤ්ඤාණං පවත්තෙති එස භගවා. අප්පටිපුග්ගලොති පතිනිධිභූතපුග්ගලරහිතො. එකසදිසස්සානි නිබ්බිකාරස්ස.

සිහසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඛජ්ජනියසුත්තවණ්ණනා

79. විපස්සනාවසෙනාති එතරහි රූපවේදනාදයො අනුස්සරිත්වා “පුබ්බෙපාහං එවංවේදනො අහොසි”න්ති අතීතානං රූපවේදනාදීනං පච්චුප්පන්තෙහි විසෙසාභාවදස්සනා විපස්සනා, තස්සා විපස්සනාය වසෙන. ය්වායං “න ඉදං

අභිඤ්ඤාවසෙනා’ ති පටික්ඛෙපො කතො, තස්ස කාරණං දස්සෙන්තො
“අභිඤ්ඤාවසෙන හි” තිආදිමාහ. ඛන්ධපටිඛද්ධා නාම ගොත්තවණ්ණහාරාදයො.
එවං අනුස්සරන්තොති යථාචුත්තවිපස්සනාවසෙන අනුස්සරන්තො. සභාවධම්මානං
එව අනුස්සරණස්ස චුත්තත්තා “සුඤ්ඤතාපබ්බ”න්ති චුත්තං.

යස්මා තෙ එව රූපාදයො නෙව අත්තා, න අත්තනියා අසාරා අනිස්සරා, තස්මා
තතො සුඤ්ඤා, තෙසං භාවො සුඤ්ඤතා, තස්සා ලක්ඛණං රූප්පනාදිකං දස්සෙතුං.

කිඤ්ඤාති හෙතුඅත්ථජොතකෙ කාරණෙ පච්චත්තවචනන්ති ආහ “කිඤ්ඤාති
කාරණප්පච්ඡා, කෙන කාරණෙන රූපං වදෙථා” ති. එතන්ති එතං භූතූපාදායහෙදං
ධම්මජානං. කෙන කාරණෙන රූපං නාමාති කිං කාරණං නිස්සාය රූපන්ති චුච්චතීති
අත්ථො. කාරණුද්දෙසොති කාරණස්ස උද්දිසනං. රූප්පතීති එත්ථ රූපං නාම
සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්තිපාතෙන විසදිසුප්පත්ති. තෙනාහ “සීතෙනපි” තිආදි.
පබ්බතපාදෙති චක්කවාලපබ්බතපාදෙ, සො පන තත්ථ අච්චුග්ගතො පාකාරො විය
ධීතො. තථා හි තත්ථ සත්තා ඔලම්ඛන්තා තිට්ඨන්ති. හත්ථපාසාගතාති හත්ථපාසං
ආගතා උපාගතා. තත්ථාති තස්මිං හත්ථපාසාගතෙ සත්තෙ. ඡීජ්ජීත්වාති
මුච්ඡාපත්තියා මුච්චිත්වා, අභිගපච්චභිගඋච්ඡෙදවසෙන වා පරිච්ඡීජ්ජීත්වා.
අච්චන්තබ්බරෙ උදකෙති ආතපසන්තාපාභාවෙන අතිසීතභාවමෙව සන්ධාය
අච්චන්තබ්බරතා චුත්තා සියා. න හි තං කප්පසණ්ඨානඋදකං
සම්පත්තිකරමභාමෙසවුට්ඨං පට්ඨිසන්ධාරකං කප්පවිනාසඋදකං විය බාරං හවිතුං
අරහති, තථා සති පට්ඨිපි විලියෙය්‍යාති. මහිංසකරට්ඨං නාම හිමවන්තපදෙසෙ එකං
රට්ඨං.

අච්චිමහානිරයෙති සඋස්සදං අච්චිනිරයං චුත්තං. ගඬිගාපිට්ඨෙති ගඬිගාතීරෙ.

සරන්තා ගච්ඡන්තීති සරිසපපදස්ස අත්ථං වදති. එතන්ති රූප්පනං. යථා
කඬීනතා පට්ඨියා පච්චත්තලක්ඛණං, එවං රූප්පනං රූපක්ඛන්ධස්ස
පච්චත්තලක්ඛණං, සභාවභූතලක්ඛණන්ති අත්ථො.

පුරිමසදිසන්ති පුරිමෙ රූපක්ඛන්ධෙ චුත්තෙන සදිසං. තං “කිත්ති
කාරණප්පච්ඡා” තිආදිනා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. සුඛං ඉට්ඨාරම්මණං. සුඛාදීනං
වෙදනානං. පච්චයතොති ආරම්මණපච්චයතො. අයමත්ථොති “සුඛාරම්මණං
සුඛන්ති චුච්චතී” ති අයමත්ථො. උත්තරපදලොපෙන හෙස නිද්දෙසො. වෙදයතීති
අනුභවති. වෙදයිතලක්ඛණාති අනුභවනලක්ඛණා.

නීලපුප්ඵෙති නීලවණ්ණපුප්ඵෙ. වත්ථෙ වාති නීලවත්ථෙ. වා-සද්දෙන
වණ්ණධාතුආදිං සඬිගණ්ඨාති. අප්පනං වා ඤානං වාපෙන්නො.
උප්පජ්ජනසඤ්ඤාපීති යං කිඤ්චි නීලං රූපායතනං ආරබ්භ උප්පජ්ජනසඤ්ඤාපි, යා
පකිණ්ණකසඤ්ඤාති චුච්චති.

රූපත්තායාති රූපභාවාය. යාගුමෙවාති යාගුභාවිනමෙව චත්ථං. යාගුත්තාය යාගුභාවාය. පච්ඡි නාම පුග්ගලො. එවන්ති යථා යාගුආදිචත්ථං පුරිසො යාගුආදිඅත්ථාය පච්ඡි නිජ්ඣාදෙනි, අයං එවං රූප්පනාදිසභාවෙ ධම්මසමුහෙ යථාසකං පච්චයෙහි අභිසංඛරියමානෙ චෙතනාපධානො ධම්මසමුහො පචත්තනත්ථං විසෙසපච්චයො හුත්වා තෙ අභිසංඛරොති නිරොපෙති නිබ්බත්තෙති. තෙනාහ “පච්චයෙහි”තිආදි. රූපමෙවාති රූපසභාවමෙව, න අඤ්ඤං සභාවං. අභිසංඛරොතිති ඉතරෙහි පච්චයධම්මෙහි අධිකං සුට්ඨු පච්චයතං කරොති. “උපගච්ඡති යාපෙති ආයුහති”ති තස්සෙව චෙවචනාති. අභිසංඛරණමෙව හි ආයුහනාදිති. නිබ්බත්තෙතිති තෙසං ධම්මානං රූප්පනාදිභාවෙන නිබ්බත්ති යා පච්චයො භොතිති අත්ථො. චෙතයිතලක්ඛණස්ස සංඛාරස්සාති ඉදං සංඛාරක්ඛන්ධධම්මානං චෙතනාපධානත්තා චුත්තං. තථා හි භගවා සුත්තන්තභාජනියෙ සංඛාරක්ඛන්ධං විහජන්තෙන චෙතනාව විහත්තා.

වාතිඨගණං බ්‍රහ්මඵලං. චතුරස්සවල්ලීති තිචුතාලතා. අබාරිකන්ති බාරරසරහිතං, තං පන පණ්ණඵලාදි. යත්ථ ලොණරසො අධිකො, තං ලොණිකන්ති ආහ “ලොණයාගු”තිආදි. අම්බිලාදිහෙදං රසං.

ආකාරසණ්ඨානගහණවසෙනාති නීලපීතාදිආකාරගහණවසෙන චෙව චට්ටචතුරස්සාදිසණ්ඨානගහණවසෙන ච. විනාපි ආකාරසණ්ඨානාති ආකාරසණ්ඨානෙහි විනා, තෙ යපෙත්වාපි. පච්චත්තහෙදගහණවසෙනාති තස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස පහෙදගහණවසෙන. අසම්මොහතොති යථාවතො. විසෙසො විසෙසත්ථදීපනතො, අවිසෙසො අයං ධම්මො අවිසෙසදීපනතො. තෙනාහ “විසෙසො චෙදිතබ්බො”ති. ජානනඤ්ඤි අවිසිට්ඨං, තං සමාසපදතො උපසග්ගා විසෙසෙන්නි. තථා හි සඤ්ජානනපදං පච්චහිඤ්ඤාණනිමිත්තං ආකාරගහණමත්තං බොධෙති, විජානනපදං තතො විසිට්ඨවිසයගහණං. පජානනපදං පන තතොපි විසිට්ඨතරං පකාරතො අවබොධං බොධෙති. තෙනාහ “තස්සාපි”තිආදි. ආරම්මණසඤ්ජානනමත්තමෙවාති නීලාදිහෙදස්ස ආරම්මණස්ස සල්ලක්ඛණමත්තමෙව. අවධාරණෙන ලක්ඛණපට්ඨෙධත්තං නිවත්තෙති. තෙනාහ “අනිච්ච”න්තිආදි. ඤාණසම්පයුත්තවිත්තෙහි විපස්සන්තස්ස විපස්සනාය පගුණභාවෙ සති ඤාණවිජ්ජයුත්තෙන විත්තෙනපි විපස්සනා භොතියෙවාති ආහ “අනිච්චාදිවසෙන ලක්ඛණපට්ඨෙධඤ්ච පාපෙති”ති. පට්ඨෙධන්ති ච උපලද්ධිමෙව චදති, න පට්ඨිජ්ඣන්තං. තෙනාහ “උස්සක්කිත්වා පනා”තිආදි. උස්සක්කිත්වාති උස්සක්කාපෙත්වා මග්ගපාත්‍රභාවමිපි පාපෙති අසම්මොහසභාවත්තා. යථා ලක්ඛණපට්ඨෙධකාලෙ සඤ්ජානනලක්ඛණවසෙන සඤ්ඤාණඅනුරූපවසෙනෙව පචත්තං, එවං විඤ්ඤාණවිජානනවසෙන වායං අනුරූපවසෙනෙව පචත්තතිති දට්ඨබ්බං.

ඉදාති තමත්ථං හෙරඤ්ඤිකාදිඋපමාය විභාවෙතුං “යථා හි”තිආදිමාහ. හිරඤ්ඤං චූච්චති කභාපණං, හිරඤ්ඤජානනෙ නියුත්තො හෙරඤ්ඤිකො. ලොකචොභාතෙර අජාතා අසඤ්ජාතා බුද්ධි එතස්සාති අජාතබුද්ධි, බාලදාරකො.

වොහාරකුසලො ගාමවාසී පුරිසො ගාමිකපුරිසො. උපහොගපරිහොගාරහත්තා
උපහොගපරිහොගං. තම්බකංසමයත්තා කුටො. මහාසාරත්තා ඡෙකො.
අඩ්ඨසාරත්තා කරටො. නිහිනසාරත්තා සංඤ්භො. එත්ථ ච යථා හෙරඤ්ඤිකො
කභාපණං චිත්තාදිභාවනො උද්ධං කුටාදිභාවං රූපදස්සනාදිවසෙන
උප්පත්තිට්ඨානතොපි ජානන්තො අනෙකාකාරතො ජානාති, එවං පඤ්ඤා
ආරම්මණං නානප්පකාරතො ජානාති පටිච්ඡික්ඛාති, තාය සද්ධිං
පවත්තමානවිඤ්ඤාණමපි යථාවිසයං ආරම්මණං ජානාති.

එවං ස්වායං තෙසං ජානනෙ විසෙසො අඤ්ඤෙසං අවිසයො, බුද්ධානං එව
විසයොති ඉදං විසෙසං මිලින්දපඤ්ඤෙන විභාවෙතුං “තෙනාහා”තිආදිමාහ, තං
සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

අත්තසුඤ්ඤානං සභාවධම්මානං ධම්මමත්තතාය කථිතත්තා “අනත්තලක්ඛණං
කට්ඨත්වා”ති චුත්තං. හෙට්ඨිමමග්ගා ච යදි අධිගතා, අරහත්තස්ස අනධිගතත්තා
“එකදෙසමත්තෙනා”ති චුත්තං, තං අනිච්චලක්ඛණං දස්සෙතුං ඉදං පබ්බමාරද්ධං,
ඉතරානි ද්වෙ ලක්ඛණානි තස්ස පරිභාරභාවෙනාති අධිප්පායො.

යස්මා පනෙත්ථ “තං කිං මඤ්ඤථ, හික්ඛවෙ”තිආදිදෙසනාය තීසු ලක්ඛණෙසු
ඉදමෙව පධානභාවෙන දස්සිතං, ඉදං අප්පධානභාවෙනාති න සක්කා වත්තුං, තස්මා
“තීණි ලක්ඛණානි සමොධානෙත්වා දස්සෙතුම්පි”ති චුත්තං. අපචිනාතීති
අපවයගාමිධම්මෙ නිවත්තෙති එකංසතො අපවයගාමිපටිපදාය පරිපූරණතො.
තෙනාහ “නො ආචිනාතී”තිආදි. වට්ඨං චිනාසෙතීති විධමති අදස්සනං ගමෙති.
නෙව චිනාතීති න වඩ්ඨෙති. තදෙවාති තං වට්ඨං එව. විස්සජ්ජෙතීති ඡඩ්ඨෙති.
විකිරතීති විද්ධංසෙති. විදුපෙතීති වට්ඨත්තයසඬ්ඛාතං අග්ගික්ඛන්ධං විගතධුමං
විගතසන්තාපං කරොතීති අත්ථොති ආහ “නිබ්බාපෙතී”ති.

එවං පස්සන්තිආදි අනාගාමිඵලෙ ඨිතස්ස අරියසාවකස්ස අග්ගමග්ගඵලාධිගමාය
දෙසනාති අධිප්පායෙනාහ “වට්ඨං චිනාසෙත්වා ඨිතං මහාබ්ණාසවං
දස්සෙස්සාමි”ති. බ්ණාසවස්ස අනාගතභාවදස්සනංයෙව, සබ්බා වායං හෙට්ඨිමා
දෙසනා සුද්ධවිපස්සනාකථා, සහපයමමග්ගා වා සහවිජ්ජුපමධම්මා වා
විපස්සනාකථාති දස්සෙන්නො “එත්තකෙන යානෙනා”තිආදිමාහ.

තමස්සන්තියෙව මහතා ගාරවබ්භුමානෙන. තෙනාහ “නමො තෙ
පුරිසාපඤ්ඤා”තිආදි. තත්ථ නිදස්සනං දස්සෙන්නො “ආයස්මත්තං නීතත්ථෙරං
වියා”ති වත්වා තමත්ථං විභාවෙතුං. “ථෙරො”තිආදිමාහ. තත්ථ බුරග්ගෙයෙවාති
කෙසොරොපනත්ථං බුරධාරාය අග්ගෙ සීසෙ යපිතෙ
තවපඤ්චකකම්මට්ඨානමුඛෙන භාවනං අනුයුඤ්ජන්තො අරහත්තං පත්වා.
බුහ්මවිමානාති බුහ්මානං නිවාසභූතා විමානා.

බජ්ජනියසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පිණ්ඩොලාසුත්තවණ්ණනා

80. අපකරියති එතෙනාති අපකරණං, පදං. අපකරණං පකරණං කාරණන්ති අත්ථතො එකං. තෙනාහ “කිස්මිඤ්චිදෙව කාරණෙ”ති. නීහරිත්වාති අත්තනො සම්පවාරභාවතො අපනෙත්වා. තථාකරණඤ්ච එවමෙනෙ එත්තකම්පි අප්පට්ඨං අකත්වා ආයතිං සම්මා පටිපජ්ජස්සන්තිති. ලද්ධබලාති ලද්ධඤ්ඤාණබලා.

එකද්විභිකායාති එකෙකස්ස වෙව ද්විත්තං ද්විත්තඤ්ච ඊභිකා ගති උපසංකමනා එකද්විභිකා. තෙනාහ “එකෙකො වෙව ද්වෙ ද්වෙ ව භුත්වා”ති. පුට්ඨජ්ජනානං සමුදිතානං නාම කිරියා තාදිසිපි සියාති වුත්තං “කෙළිමිපි කරෙය්‍ය”න්ති. පරිකප්පනවසෙන සම්මාසම්බුද්ධං උද්දිස්ස පෙසලා හික්ඛුපි එවං කරොන්තිති.

යුගන්ධරපබ්බතාදීනං අත්තරෙ සිදන්තරං සමුද්දං නාම. තත්ථ කිර වාතො න වායති, පතිතං යං කිඤ්චිපි සිදන්තරනදියං විලියන්තා සිදන්තෙව, තස්මා තං පරිවාරෙත්වා යීතා යුගන්ධරාදයොපි සිදපබ්බතා නාම. තං සන්ධාය වුත්තං “සිදන්තරෙ සන්තිසිත්තං මහාසමුද්දං වියා”ති. ආභාරහෙතුති ආමිසහෙතු සප්පිතෙලාදිතිමිත්තං, තෙසං පණාමනා.

පච්ඡිමන්ති නිහිනං. තෙනාහ “ලාමක”න්ති, ලාමකන්තො ඉධාධිප්පෙතො –

“මිගානං කොට්ඨුකො අන්තො, පක්ඛිනං පන වායසො;
එරණ්ඩො අන්තො රුක්ඛානං, තයො අන්තා සමාගතා”ති. –

ආදිසු (ජා. 1.3.135) විය. උලනීති අභිවරති. අභිසපන්ති එතෙනාති අභිසාපො. අභිසාපවත්ථු පිණ්ඩොලාං. අත්ථො එලං වසො එතස්සාති අත්ථවසං, කාරණං, තම්පි තෙසු අත්ථී, තත්ථ නියුත්තාති අත්ථවසිකා.

අන්තො හදයස්ස අබ්භන්තරෙ අනුපව්ට්ඨා සොකවත්ථුහි.

අභිජ්ඣායිතාති අභිජ්ඣායනසිලො. අභිණ්හප්පවත්තියා වෙව බහුලභාවෙන ව බහුලරාගො. පුතිභාවෙනාති කුටීතභාවෙන. ඛ්‍යාපාදො හි උප්පජ්ජමානො විත්තං අපගන්ධං කරොති, න සුචිමනුඤ්ඤභාවං. භත්තනික්ඛිත්තකාකො වියාති ඉදං භත්තට්ඨානස්ස අසරණෙන කාකස්ස නට්ඨසතිතා පඤ්ඤායතීති කත්වා වුත්තං, න භත්තනික්ඛිත්තතාය. අසණ්ඨිතොති අසණ්ඨිතවිත්තො. කට්ඨන්ථන්ති කට්ඨෙන කත්තබ්බකිව්වං.

පාපවිතක්කෙහි කතො, තස්මා තෙ අනවසෙසතො පහාතබ්බාති දස්සනත්ථං. ද්විත්තං වුත්තත්තා එකො පුබ්බභාගො, ඉතරො මිස්සකොති වත්තුං යුත්තන්ති අධිප්පායෙන “එත්ථ වා”තිආදි වුත්තං. එවං තං භාවෙන්තස්ස නිරුජ්ඣන්ති එවාති එකෙකම්ස්සකතාවසෙන ගහෙතබ්බන්ති පොරාණා. උපරි තිපරිවට්ටදෙසනාය

අනිමිත්තසමාධියෙව දීපිතො. තෙනාහ “යාවඤ්චිද්”න්ති. නිද්දොසොති විතරාගාදිනා නිද්දොසො.

පිණ්ඩොලාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පාලිලෙයාසුත්තවණ්ණනා

81. පරියාදිණ්ණරූපචිත්තාති රාගාදීහි පරියාදිශිත්වා බෙපෙත්වා ගහිතචිත්තා.

භගවතො වාරො විදිතො පරිවයවසෙන. සත්ථා පරිභොගං කරොති අනුග්ගණ්හන්තො “එවං හිස්ස දුග්ගතිමොක්ඛො භවිස්සති”ති. අඤ්ඤත්වාති විනා.

නාගෙනාති බුද්ධනාගෙන අභිකුසරහිතෙන. තතො එව උජුභුතෙන චිත්තෙන. ඊසාදන්තස්ස නභිගලසදිසදන්තස්ස භත්ථිතො එවං චිත්තං සමෙති. තත්ථ කාරණමාහ “යදෙකො රමති වතෙ”ති. එතෙන කායචිචෙකෙන රතිසාමඤ්ඤං වදති.

අත්තනො ධම්මතායාති පකතියා සයමෙව.

ආසවානං බයොති ඉධ අරහත්තං අධිජ්ජෙතං, තං පන අග්ගමග්ගානන්තරමෙවාති ආහ “මග්ගානන්තරං අරහත්තඵල”න්ති. විවයො දෙසනාපඤ්ඤා අධිජ්ජෙතා, සා ව අනෙකධා පවත්තා එවාති චුත්තං “විවයසො”ති, අනෙකක්ඛන්තුං පවත්තමානාපි විවයො එවාති කත්වා “විවයෙනා”ති අත්ථො චුත්තො. සාසනධම්මොති සීලක්ඛන්ධාදිපරිදීපනො පරියත්තිධම්මො. පරිචිතක්කො උදපාදි “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”තිආදිනා, එවං කොට්ඨාසතො පරිච්ඡිජ්ජ දෙසිතෙ මයා ධම්මෙ කතමස්ස ජානනස්ස අන්තරා ආසවානං බයො හොතිති එකච්චස්ස කභිබා හොතියෙවාති අධිජ්ජායො. දිට්ඨි එව සමනුපස්සනා දිට්ඨිසමනුපස්සනා. දිට්ඨිසඛිබාරොති දිට්ඨිපච්චයො සඛිබාරො. තතො එව තණ්හාපච්චයො හොතිති චුත්තං “තතොජො සො සඛිබාරො”ති. තතො තණ්හාතො සො සඛිබාරො ජාතොති චතුසු එස දිට්ඨිසඛිබාරො දිට්ඨුපනිස්සයො සඛිබාරො ජායති. අවිජ්ජාසම්ඵස්සොති අවිජ්ජාසම්පයුත්තසම්ඵස්සො. එවමෙත්ථ භගවා සළායතනනාමරූපවිඤ්ඤාණාති සඛිබාරපක්ඛිකානෙව කත්වා දස්සෙති.

එත්තකෙ යානෙති “ඉධ හික්ඛෙව අස්සුතවා පුට්ඨජ්ජනො”තිආදිං කත්වා යාව “න මෙ භවිස්සති”ති එත්තකෙ යානෙ. ගහිතගහිතදිට්ඨිත්ති සක්කායදිට්ඨියා “සො අත්තා, සො ලොකො”තිආදිනා පවත්තං සස්සතදිට්ඨිං, නො වස්සං, නො ව මෙ සියා”තිආදිනා පවත්තං උච්ඡෙදදිට්ඨිත්ති තථා තථා ගහිතදිට්ඨිං. “ඉති බො, හික්ඛෙව, සොපි සඛිබාරො අනිච්චො”තිආදිදෙසනාය විස්සජ්ජාපෙන්නො ආගතො. තත්ථ තත්ථෙවාස්ස උජ්ජන්තදිට්ඨිච්චෙවනතො ඉම්ඤ්ඤා දෙසනාය පුග්ගලජ්ඣාසයෙන පවත්තිතතා වෙදිතබ්බා, තෙවිසතියා යානෙසු අරහත්තපාපනෙන දෙසනාවිලාසො. තතොජො සො සඛිබාරොති තතො

විවිකිවිජාය පව්වයභූතතණ්හාතො ජාතො විවිකිවිජාය සම්පයුත්තො සඬ්ඛාරො. යදි සහජාතාදිපව්වයවසෙන තතො තණ්හාතො ජාතොති තතොජො සඬ්ඛාරොති වුවුවෙයා, ඉදමයුත්තන්ති දස්සෙන්තො “තණ්හාසම්පයුත්ත...පෙ.... ජායති”ති වොදෙති. ඉතරො උපනිස්සයකොටි ඉධාධිජ්ජෙතාති දස්සෙන්තො “අප්පභීනත්තා”ති වත්වා “යස්ස භී”තිආදිනා තමත්ථං විවරති. න භි තණ්හාය විවිකිවිජා සම්භවති. යදි අසති සහජාතකොටියා උපනිස්සයකොටියා තණ්හාපව්වයා විවිකිවිජාය සම්භවො ඵව. දිට්ඨියාපීති ද්වාසට්ඨිදිට්ඨියාපි. තෙනාහ “චතුසු භී”තිආදි. විසති සක්කායදිට්ඨියො සස්සතදිට්ඨිං උච්ඡෙදදිට්ඨිං විවිකිවිජඤ්ච පක්ඛිපිත්වා පච්චෙකං අනිච්චතාමුඛෙන විපස්සනං දස්සෙන්වා අරහත්තං පාපෙන්වා දෙසනා නිට්ඨාපිතාති ආහ “තෙව්සතියා යානෙසු”තිආදි.

පාලිලෙයාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පුණ්ණමසුත්තවණ්ණනා

82. දිස්සති අපදිස්සතීති දෙසො, කාරණං, තඤ්ච ඛො ඤාපකං දට්ඨබ්බං. යඤ්භි සො ජානිතුකාමො රුජ්ජනාදිසභාවං, පයමං පන සරූපං පුච්ඡිත්වා පුන තස්ස විසෙසො පුච්ඡිතබ්බොති පයමං “ඉමෙ නු ඛො”තිආදිනා පුච්ඡං කරොති, ඉධාපි ව සො විසෙසො ඵව තස්ස භික්ඛුනො අන්තන්ති දස්සෙති. අජානන්තො විය පුච්ඡති තෙසං හෙතුන්ති අධිජ්ජායො.

තණ්හාජන්දමුලකා පභවත්තා. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති ඵත්ථ විසෙසතො තණ්හුපාදානස්ස ගහණං ඉතරස්ස තග්ගහණෙනෙව ගහිතං තදවිනාභාවතොති ඡන්දරාගො ඵව උද්ධට්ටො. ඉදන්ති තප්පඤ්ඤපටික්ඛිපනං. යදිපි බන්ධා උපාදානෙහි අසහජාතාපි හොන්ති උපාදානස්ස අනාරම්මණභූතාපි, උපාදානං පන තෙහි සහජාතමෙව, තදාරම්මණඤ්ච හොතියෙවාති දස්සෙති. න භි අසහජානං අනාරම්මණඤ්ච උපාදානං අත්ථිති. ඉදානි තමත්ථං විවරිත්වා දස්සෙතුං “තණ්හාසම්පයුත්තස්මි”න්තිආදි වුත්තං, තං සුවිඤ්ඤෙයාමෙව. ආරම්මණතොති ආරම්මණකරණතො. “ඵවංරූපො සිය”න්ති ඵවංපවත්තස්ස ඡන්දරාගස්ස “ඵවංචෙදනො සිය”න්ති ඵවංපවත්තියා අභාවතො තත්ථ තත්ථෙව නතසඬ්ඛාරා හිජ්ජන්ති, තස්මා රූපචෙදනාරම්මණානං ඡන්දරාගාදීනං අභාවතො අත්ථෙව ඡන්දරාගචෙමත්තතා. ඡන්දරාගස්ස පභානාදිවසෙන ඡන්දරාගපටිසංයුත්තස්ස අපුච්ඡිතත්තා, “අනුසන්ධි න සට්ඨතී”ති වුත්තං. කිඤ්චාපි න සට්ඨතීති අඤ්ඤස්සෙව පුච්ඡිතත්තා, තථාපි සානුසන්ධිකාව පුච්ඡා, තතො ඵව සානුසන්ධිකං විස්සජ්ජනං. තත්ථ කාරණමාහ “තෙසං තෙස”න්තිආදිනා. තෙන අජ්ඣාසයානුසන්ධිවසෙන සානුසන්ධිකානෙව පුච්ඡා විස්සජ්ජනානීති දස්සෙති.

පුණ්ණමසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බජ්ජනීයවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ටෙරවග්ගො

1. ආනන්දසුත්තවණ්ණනා

83. පටිච්චාති නිස්සයං කත්වා. “එසොහමස්මි”ති දිට්ඨිග්ගාහො,
“සෙය්‍යාහමස්මි”ති මානග්ගාහො ච තණ්හාවසෙනෙව භොන්තීති තණ්හාපි
තථාපවත්තියා පච්චයභූතා තථාපවත්ති ඵවාති චූත්තං “අස්මිති ඵවං පවත්තං
තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චත්තයං භොති”ති. දහරසද්දො බාලදාරකෙපි පවත්තතීති
තතො විසෙසනත්ථං “යුචා”ති චූත්තං. යුචාපි එකො අමණ්ඩනසීලොති තතො
විසෙසනත්ථං “මණ්ඩනකජාතිකො”ති චූත්තං. තෙන
මුඛනිමිත්තපච්චවෙක්ඛණස්ස සබ්භාවං දස්සෙති. තත්ති ආදාසමණ්ඩලං
ඔලොකයතො. පරමිමුඛං හුත්වා පඤ්ඤායෙය්‍යාති යදි පුරත්ථිමදිසාහිමුඛං හුත්වා
ධීතං, මුඛනිමිත්තමපි පුරත්ථිමදිසාහිමුඛමෙව හුත්වා පඤ්ඤායෙය්‍යාති අත්ථො. යදිපි
පරස්ස සදිසස්ස මුඛං භවෙය්‍ය, තථාපි කාචි අසදිසතා භවෙය්‍යාති චූත්තං
“චණ්ණාදිහි අසදිසං හුත්වා පඤ්ඤායෙය්‍යා”ති. නිභාසරූපත්ති පටිභාසරූපං.
නිභාසරූපං තාව කංසාදිමයෙ පහස්සරෙ මණ්ඩලෙ පඤ්ඤායතු, උදකෙ පන
කථන්ති “කෙන කාරණෙන”ති පුච්ඡති. ඉතරො “මහාභූතානං විසුද්ධතායා”ති
චදන්තො තත්ථාපි යථාලද්ධපහස්සරභාවෙනෙවාති දස්සෙති. එත්ථ ච
මණ්ඩනජාතිකො පුරිසො විය පුපුඡ්ඡනො, ආදාසතලාදයො විය පඤ්චක්ඛන්ධා,
මුඛනිමිත්තං විය “අස්මි”ති ගහණං, මුඛනිමිත්තං උපාදාය දිස්සමානරූපාදි විය
“අස්මි”ති සති “අහමස්මි”ති “පරොස්මි”ති ආදයො ගාහවිසෙසා. අභිසමෙතොති
අභිසමිතො, අයමෙව වා පාඨො.

ආනන්දසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. තිස්සසුත්තවණ්ණනා

84. මධුරකං චූච්චති කායෙ විහාරන්ති ආහ – “මධුරකජාතො වියාති
සඤ්ජාතගරුභාවො වියා”ති. ගරුභාවෙ සති ලහුතා අනොකාසාව, තථා මුදුතා
කම්මඤ්ඤානා වාති චූත්තං “අකම්මඤ්ඤො”ති. “කායෙ”ති ආනෙත්වා චත්තබ්බං.
න පක්ඛායන්තීති පකාසා හුත්වා න බායන්ති. තෙනාහ “න පාකටා භොන්තී”ති.
උපට්ඨහන්තීති උපතිට්ඨන්ති. න දිස්සතීති ගහණං න ගච්ඡති. මහාවිච්ඡිච්ඡාති
අට්ඨවත්ථුකා සොළසවත්ථුකා ච විමති. න හි උප්පජ්ජති පරිපක්කකුසලමූලත්තා.

කාමානමෙතං අධිවචනන්ති පදං උද්ධරිත්වා යෙන අධිප්පායෙන භගවතා
නින්තං පල්ලලං කාමානං නිදස්සනභාවෙන ආහතං, තං අධිප්පායං විභාවෙතුං
“යථා හි”ති ආදි චූත්තං.

තිස්සසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. යමකසුත්තවණ්ණනා

85. දිට්ඨි එව දිට්ඨිගතං “ගුථගතං මුත්තගතං”න්ති (ම. නි. 2.119; අ. නි. 9.11)
යථා. දිට්ඨිගතං නාම ජාතං ඛන්ධවිනිමුත්තස්ස සත්තස්ස ගහිතත්තා.

කුපිතෙති දිට්ඨිසඬ්ඛාතරොගෙන කුපිතෙ. පග්ගස්භාති තෙසං භික්ඛූනං
සන්තිකෙ විය ථෙරස්ස සාරිපුත්තස්ස සම්මුඛා අත්තනො උද්ධං පග්ගස්ස “එවං
බ්වාහ”න්ති එවං නිව්ඡයෙන වත්තුං අසක්කොත්තො.

අනුයොගවත්තං නාම යෙන යුත්තො, තස්ස අත්තනො ගාහං
නිජ්ඣානක්ඛන්තියාව යාථාවතො පච්චෙදනං. ථෙරස්ස අනුයොගෙ භුම්මන්ති “තං
කිං මඤ්ඤසි, ආවුසො යමකා”ති ආදිනා ථෙරෙන කථිතප්පවිජාය භුම්මනිද්දෙසො.
සචෙ තං ආවුසොති ඉදන්ති “සචෙ තං, ආවුසො”ති එවමාදිකං ඉදං වචනං. එතන්ති
යමකත්ථෙරං. අඤ්ඤන්ති අරහත්තං. වත්තබ්බාකාරෙන වදන්තො අත්ථතො
අරහත්තං බ්‍යාකරොත්තො නාම භොතිති අධිජ්ජායෙන වදති.

එතස්ස පයමමග්ගස්සාති එතස්ස ඉදානියෙව තිපරිවට්ටදෙසනාවසානෙ තයා
අධිගතස්ස පයමමග්ගස්ස. වතුහි යොගෙහිති අත්තනො පියතො උදාසීනතො
චෙරිතොති වතුහිපි උජ්ජජනඅනත්ථයොගෙහි.

උපෙතිති තණ්හපයදිට්ඨපයෙහි උපාදියති තණ්හාදිට්ඨිවත්ථුං පජ්ජොති.
උපාදියතිති දළ්භග්ගාහං ගණ්හාති. අධිතිට්ඨතිති අභිනිවිස්ස තිට්ඨති. කින්ති?
“අත්තා මෙ”ති. පච්චත්ථිකා මෙ එතෙති එතෙ රූපච්චෙදනාදයො
පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා මය්හං පච්චත්ථිකා අනත්ථාවහත්තාති විපස්සනාඤාණෙන
ඤත්වා. විපස්සනාය යොජෙත්වාති විපස්සනාය ඛන්ධෙ යොජෙත්වා.

යමකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනුරාධසුත්තවණ්ණනා

86. තස්සෙව විහාරස්සාති මහාවතෙ යස්මිං විහාරෙ භගවා විහරති, තස්සෙව
විහාරස්ස. ඉමෙති අඤ්ඤතිත්ථියා. යස්මා අයං ථෙරො යපනීයං පඤ්ඤං
යපනීයභාවෙන න යපෙසි, තස්මා. අඤ්ඤතිත්ථියා...පෙ.... එතදවොචුං. තෙනාහ
“එකදෙසෙන සාසනසමයං ජානත්තා”ති.

ගහිතමෙව භොති තතො පගෙව සිද්ධත්තා. තෙනාහ “තස්ස මූලත්තා”ති.
එවන්ති “දුක්ඛඤ්ඤෙව පඤ්ඤපෙමී, දුක්ඛස්ස ව නිරොධ”න්ති එවං.
වට්ටවිවට්ටමෙවාති පඤ්චන්තං පන ඛන්ධානං සමනුපස්සනාය වසෙන වට්ටං,
“එවං පස්ස”න්ති ආදිනා විවට්ටං කථිතමෙව.

අනුරාධසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වක්කලිසුත්තවණ්ණනා

87. නගරමජ්ඣේ මහාආබ්බාදො උප්පජ්ජිති නගරමජ්ඣේන ආගච්ඡන්තො කම්මසමුට්ඨානො මහන්තො ආබ්බාදො උප්පජ්ජති. සමන්තතො අධොසීති සබ්බභාගෙන පරිජ්ඣන්දි. ඉරියාපථං යාපෙතුන්ති සයනනිසජ්ජාදිහෙදං ඉරියාපථං පවත්තෙතුං. නිවත්තන්ති ඔසක්කන්ති, පරිභායන්ති අත්ථො. අධිගච්ඡන්ති වඩ්ඪන්ති. සත්ථු ගුණසරීරං නාම නවවිධලොකුත්තරධම්මාධිගමමූලන්ති කත්වා චුත්තං “නවවිධො හි...පෙ.... කායො නාමා”ති, යථා සත්තානං කායො පටිසන්ධිමූලකො.

කාළසිලායං කතච්ඡාරො කාළසිලාවිභාරො. මග්ගවිමොක්ඛත්ථායාති අග්ගමග්ගවිමොක්ඛාධිගමාය. දෙවතාති සුද්ධාවාසදෙවතා. අලාමකං නාම පුටුප්පනකාලකිරියාය අභාවතො. තෙනාහ “ථෙරො කිරා”තිආදි. එකං ද්වෙ ඤාණානීති එකං ද්වෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණානි සභාවතො අවස්සං උප්පජ්ජන්ති, අයං ධම්මතා. මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණානි තංතංමග්ගවුට්ඨානෙ උප්පජ්ජන්ති ඵව. එකං ද්වෙති වචනං උප්පන්නභාවදස්සන්තං චුත්තං.

ධූමායනභාවො ධූමාකාරතා, තථා තිමිරායනභාවො.

වක්කලිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අස්සජ්ජුත්තවණ්ණනා

88. පස්සමභිත්වාති නිරොධෙත්වා. නො ව ස්වාහන්ති නො ව සු අහං. පරිභාසි කුප්පධම්මත්තා. එතන්ති සමාධිමත්තසාරං, සීලමත්තෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. කථං භොතීති කථං අභිනන්දනා භොති. දුක්ඛං පත්ථාති දුක්ඛුප්පත්තිහෙතු සුඛං පත්ථෙති “ඵවං මෙ දුක්ඛපරිලාභො න භවිස්සති”ති. යදග්ගෙනාති යෙන භාගෙන. “දුක්ඛං පත්ථෙතියෙවා”ති වත්ථා තත්ථ කාරණමාහ “සුඛවිපරිණාමෙන හි”තිආදි. සුඛවිපරිවත්තෙ සුඛවිපරිණාමදුක්ඛං, තස්මා සුඛං අභිනන්දන්තො අත්ථතො දුක්ඛං අභිනන්දති නාම.

අස්සජ්ජුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඛෙමකසුත්තවණ්ණනා

89. අත්තනියන්ති දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතස්ස අත්තනො සන්තකං. තෙනාහ “අත්තනො පරික්ඛාරජාත”න්ති. තණ්හාමානො අධිගතො අරහත්තස්ස අනධිගතත්තා, නො දිට්ඨිමානො අධිගතො, තථා කාමරාගඛ්‍යාපාදාපි. අනාගාමී කිර ඛෙමකත්ථෙරො, “සකදාගාමී”ති කෙච්චි වදන්ති. සන්ධාවනිකායාති සඤ්චරණෙන. තෙනාහ “පුනප්පුනං ගමනාගමනෙනා”ති. වතුක්ඛත්තුං ගමනාගමනෙනාති වතුක්ඛත්තුං ගමනෙන ව ආගමනෙන ව. තෙනාහ – “තං දිවසං ද්වියොජනං අද්ධානං ආහිණ්ඨි”ති. ඤත්ථාති අප්ඤ්ඤාසයං ඤත්ථා. ථෙරොති ඛෙමකත්ථෙරො.

රූපමෙව අස්මීති වදනීති රූපක්ඛන්ධමෙව “අස්මී”ති ගාහස්ස වත්ථුං කත්වා වදති. අධිගතො තණ්හාමානො.

අණුසහගතොති අණුභාවං ගතො. තෙනාහ “සුබ්බමො”ති. තයො බාරා විය තිස්සො අනුපස්සනා විත්තසංකිලෙසස්ස විසොධනතො. සීලගන්ධාදීහි ගුණගන්ධෙහි.

කප්පතුන්ති උද්දෙසවසෙන කප්පතුං. පකාසෙතුන්ති නිද්දෙසවසෙන තමත්ථං පකාසෙතුං. ජානාපෙතුන්ති කාරණවසෙන ජානාපෙතුං. පතිට්ඨාපෙතුන්ති කථාපෙතුං. විචටං කාතුන්ති උදාහරණං වණ්ණෙත්වා පාකටං කාතුං. සුවිහත්තං කාතුන්ති අන්වයතො ඛාතිරෙකතො සුට්ඨු, විහත්තං කාතුං. උත්තානකං කාතුන්ති උපනයනිගමෙහි තමත්ථං විභූතං කාතුං. අඤ්ඤෙන නීභාරෙතාති විපස්සනාවිමුත්තෙන විත්තාහිනීභාරෙන.

බෙමකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ඡන්තසුත්තවණ්ණනා

90. මක්ඛීති ගුණමක්ඛනලක්ඛණෙන මක්ඛෙන සමන්තාගතො. පළාසීති යුගග්ගාහලක්ඛණෙන පළාසෙන සමන්තාගතො. එතං අවොවාති “ඔවදන්තු මං...පෙ.... පස්සෙය්‍ය”න්ති එතං අවොව.

ථෙරන්ති ඡන්තත්ථෙරං. අත්තනො දුග්ගහණෙන කඤ්චි උපාරම්භමිපි කරෙය්‍ය. තෙන චුත්තං “එවං කිර තෙසං අහොසී”තිආදි. නිද්දොසමෙවස්ස කත්වාති ආදිතො අනුරූපත්තමෙව කත්වා සද්ධම්මං කප්පස්සාමාති.

පරිතස්සනා උපාදානන්ති භයපරිතස්සනා දිට්ඨුපාදානං. අනත්තනි සති අනත්තකතාති කම්මාති කමත්තානං ඵ්ඨස්සන්තීති භයපරිතස්සනා වෙව දිට්ඨුපාදානඤ්ච උප්පජ්ජති. පටිනිවත්තනීති යථාරද්ධවිපස්සනාතො පටිනිවත්තනි, නාසක්ඛීති අත්ථො. කස්මා පනෙතස්ස විපස්සනමනුයුඤ්ජන්තස්ස එවං අහොසීති තත්ථ කාරණං වදති “අයං කිරා”තිආදිනා. එවන්ති “කො නු ඛො මෙ අත්තා”ති එවං න හොති. තාවතිකා විස්සන්තීති “මය්‍හං ධම්මං දෙසෙතු”ති චුත්තවිස්සාසො අත්තීති අත්ථො. ඉදං කච්චානසත්ථං අද්දසාති යොජනා. “ද්වයනිස්සිතො, කච්චාන, ලොකො”තිආදි දිට්ඨිවිනිවෙය්‍යා. “එතෙ තෙ, කච්චාන, උහො අත්තෙ අනුපගම්මා”තිආදි බුද්ධබලදීපනා.

ඡන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9-10. රාහුලසුත්තාදිවණ්ණනා

91-92. එතනි සුත්තනි. ඉධාගතනීති ඉමස්මිං වග්ගෙ ආනීතනි සඬිගීතිකාරෙහීති.

රාහුලසුත්තදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ථෙරවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පුජ්ඵවග්ගො

1. නදීසුත්තවණ්ණනා

93. පබ්බතෙය්‍යාති පබ්බතතො ආගතා. තතො ඵව ඔහාරිතී. තෙනස්සා වණ්ඩසොතතං දස්සෙති. දුරං ගච්ඡතිති දුරඬගමා. තෙනස්සා මහොසතං දස්සෙති.

සොතෙති වට්ටසොතෙ. චතුහි ගාහෙහීති “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” තිආදිනසප්පවත්තෙහි චතුහි ගාහෙහි. පලුජ්ජනත්තාති ඡින්නත්තා. සොකාදිබ්‍යසනප්පත්තීති සොකාදිඅනත්ථුප්පත්ති.

නදීසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පුජ්ඵසුත්තවණ්ණනා

94. විවදතීති විවාදං කරොති. වදන්තොති අයථාසභාවෙන වදන්තො. විවදති ධම්මතාය විරුද්ධං කත්වා වදති. ලොකධම්මොති ලුජ්ජනසභාවධම්මො. කො පන සොති ආහ “බන්ධපඤ්චක”න්ති. තෙනාහ “තං හී”තිආදි. කථං කරොමීති කෙන පකාරෙනාහං බාලං අජානන්තං කරොමි. තෙනාහ “මය්හං හී”තිආදි. තථා වාහ “අක්ඛාතො වො මයා මග්ගො”තිආදි (ධ. ප. 275). “තයො ලොකා කථීතා”ති වත්වා තං විවරිතුං “නාහං, හික්ඛවෙ”තිආදිමාහ.

පුජ්ඵසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ඵෙණපිණ්ඩුපමසුත්තවණ්ණනා

95. කෙනචි කාරණෙන යුජ්ඣත්වා ගහෙතුං න සක්කාති අයුජ්ඣා නාම. නිවත්තනට්ඨානෙති උදකප්පවාහස්ස නිවත්තිතට්ඨානෙ.

අනුසොකාගමනෙති අනුසොතං ආගමනහෙතු, “අනුසොකාගමනෙනා”ති වා පායො. අනුපුබ්බෙන පවඬ්ඪීත්වාති තත්ථ තත්ථ උට්ඨිතානං බුද්දකමහන්තානං ඵෙණපිණ්ඩානං සංසග්ගෙන පකාරතො වුද්ධිං පත්වා. ආවහෙය්‍යාති ආනෙත්වා වහෙය්‍ය. කාරණෙන උපපරික්ඛෙය්‍යාති ඤාණෙන වීමංසෙය්‍ය. “සාරො නාම කිං හවෙය්‍යා”ති වත්වා සබ්බසො තදභාවං දස්සෙන්නො “විලීයිත්වා විද්ධංසෙය්‍යවා”ති ආහ. තෙන රූපමිපි නිස්සාරතාය හිජ්ජනෙවාති දස්සෙති. යථා

හි අනිච්චතාය අසාරතාසිද්ධි, එවං අසාරතායපි අනිච්චතාසිද්ධිති අනිච්චතාය එව
නිච්චසාරං ථීරභාවසාරං ධ්‍රුවසාරං සාමිනිවාසිකාරකභූතස්ස අත්තනො වසෙ
පවත්තනම්පෙත්ථ නත්ථිති ආහ “රූපමිති...පෙ.... නිස්සාරමෙවා”ති. සොති
ඓෂ්වරියො. ගහිතොපි උපායෙන තමත්ථං න සාධෙති අනරහත්තා.
අනෙකසන්ධිසට්ඨො තථා තථා සට්ඨො භුත්වා.

බ්‍යාමමත්තමිති එතරහි මනුස්සානං වසෙන. අවස්සමෙව හිජ්ජති
තරභිගබ්භාහතං භුත්වා.

තස්මිං තස්මිං උදකබ්බන්දුමිති පතිතෙ. උදකතලන්ති උදකපිට්ඨිං. අඤ්ඤානො
පතන්තං උදකබ්බන්දුං. උදකජල්ලන්ති සන්තානකං භුත්වා ධීතං උදකමලං. තඤ්ඤි
සංකඩ්ඪිත්වා තතො උදකං පුටං කරොති, තස්මිං පුටෙ පුබ්බුළුසමඤ්ඤා. වත්ථුන්ති
චක්ඛාදිවත්ථුං. ආරම්මණන්ති රූපාදිආරම්මණං. කිලෙසජල්ලන්ති පුරිමසිද්ධං,
පටිලබ්භමානං වා කිලෙසමලං. එස්සසඬ්ඨිසට්ඨන්ති එස්සසමොධානං. පුබ්බුළුසදිසා
මුහුත්තරමණියතාය. යස්මා සම්මකාලෙ
සුරියාතපසන්තාපාහිනිබ්බත්තරස්මිජාලනිපාතෙ තාදිසෙ භූමිපදෙසෙ ඉතො විතො
සමුග්ගතවාතවෙගසමුද්ධට්ඨිරුළුභසඬ්ඨාතෙසු පරිබ්භමන්තෙසු
අණුපරමාණුතජ්ජාරිජපකාරෙසු භූතසඬ්ඨාතෙසු මරිචිසමඤ්ඤා, තස්මා සබ්බසො
සාරවිරහිතාති වුත්තං “සඤ්ඤාපි අසාරකට්ඨෙන මරිචිසදිසා”ති. යස්මා ච
පස්සන්තානං යෙහුයොන උදකාකාරෙන බායති, තස්මා “ගහෙත්වා පිචිතුං
වා”තිආදි වුත්තං. නීලාදිඅනුභවනත්ථායාති නීලාදිආරම්මණස්ස අනුභවනත්ථාය.
එන්ද්‍රිති එන්ද්‍රාකාරජපත්තා විය හොති අජ්ජනිතතණ්හස්ස පුග්ගලස්ස.
විජ්ජලම්භෙති අජ්ජනිතවිපල්ලාසං පුග්ගලං. තෙනාහ “ඉදං නීලක”න්තිආදි.
සඤ්ඤාවිපල්ලාසතො හි විත්තවිපල්ලාසො, තතො දිට්ඨිවිපල්ලාසොති.
විජ්ජලම්භනෙනාති විජ්ජකාරවසෙනෙව ආරම්මණස්ස ලම්භනෙන.
විජ්ජකාරවසෙන හි එතං ලම්භනං, යදිදං අනුදකමෙව උදකං කත්වා දස්සනං
අනගරමෙව නගරං කත්වා ගන්ධබ්බතාටකාදිදස්සනං.

කුක්කුකං වුවිච්චි කදලික්ඛන්ධස්ස සබ්බපත්තවට්ඨිතං අබ්භන්තරෙ
දණ්ඩකන්ති ආහ “අකුක්කුකජාතන්ති අන්තො අසඤ්ජාතසනදණ්ඩක”න්ති. න
තථා හොතීති යදත්ථාය උපනීතං, තදත්ථාය න හොති. නානාලක්ඛණොති
නානාසභාවො. සඬ්ඨාරක්ඛන්ධොවාති එකො සඬ්ඨාරක්ඛන්ධොත්ථෙව වුවිච්චි.

අස්සාති පුරිසස්ස. අපගතපටලපිළකන්ති අපගතපටලදොසඤ්ඤෙව
අපගතපිළකදොසඤ්ඤෙව. අසාරභාවදස්සනසමත්ථන්ති අසාරස්ස
අසාරභාවදස්සනසමත්ථං. ඉත්තරාති පරිත්තකාලා, න විරට්ඨිතිකා. තෙනාහ
“ලහුපච්චුපට්ඨානා”ති. අඤ්ඤාදෙව ච ආගමනකාලෙ විත්තන්ති ඉදඤ්ඤෙව
ඔළාරිකවසෙනෙව වුත්තං. තථා හි එකච්ඡරක්ඛණෙ
අනෙකකොට්ඨසතසභස්සඬ්ඨාති විත්තාති උජ්ජජිත්ථා නිරුජ්ඣන්ති. මායාය
දස්සිතං රූපං මායාති වුත්තං. යංකිඤ්ඤිදෙව කපාලිට්ඨකපාසාණවාලිකාදිං.

වඤ්චෙති අසුචණ්ණමෙව සුචණ්ණන්ති, අමුත්තමෙව මුත්තාතිආදිනා වඤ්චෙති. නනු ව සඤ්ඤාපි මරිචි විය විජ්ජලම්භෙති වඤ්චෙති, ඉදම්පි විඤ්ඤාණං මායා විය වඤ්චෙති කො ඉමෙසං විසෙසොති? වචනත්ථො නෙසං සාධාරණො. තථාපි සඤ්ඤා අනුදකංයෙව උදකං කත්වා ගාභාපෙන්නී, අපුරිසඤ්ඤෙව පුරිසං කත්වා ගාභාපෙන්නී විජ්ජලම්භනාවසෙන අප්පවිසයා, විඤ්ඤාණං පන යං කිඤ්චි අතංසභාවං තං කත්වා දස්සෙන්නී මායා විය මහාවිසයා. තෙනාහ “යංකිඤ්චිදෙවා”තිආදි. එවම්පිති අතිවිය ලහුපරිවත්තිභාවෙනපි මායාසදිසන්නි.

දෙසිතාති එවං දෙසිතා ඵෙණපිණ්ඩාදිඋපමාහි.

භූරි වුච්චති පථවී, සණ්භට්ඨෙත විපුලට්ඨෙත ව භූරිසදිසපඤ්ඤාය භූරිපඤ්ඤො. තෙනාහ “සණ්භපඤ්ඤෙත චෙවා”තිආදි. කිම්ගණාදිනන්ති ආදි-සද්දෙන අනෙකගිජ්ඣාදිකෙ සඬගණ්භාති. පචෙණිති ධම්මපබන්ධො. බාලලාපිනී “අහං මමා”තිආදිනා. සෙසධාතුයො ගහෙත්ථාව හිජ්ජති එකුප්පාදෙකනිරොධත්තා, වත්ථුරුපතිස්සයපච්චයත්තා “අය”න්ති න විසුං ගහිතං. වධභාවතොති වධස්ස මරණස්ස අත්ථිභාවතො. සරණන්ති පටිසරණං.

ඵෙණපිණ්ඩුපමසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4-6. ගොමයපිණ්ඩසුත්තාදිවණ්ණනා

96-98. සස්සතං සබ්බකාලං යාව කප්පවුට්ඨානා භොන්තිති සස්සතියො, සිනෙරුආදයො. තාහි සමං සමකාලං. අනෙතාති භගවතා. නයිදන්ති එත්ථ ය-කාරො පදසන්ධිකරො, ඉදන්ති නිපාතපදං. තං පන යෙන යෙන සම්බන්ධියති, තං තිලිඬිගොව භොතිති “අයං මග්ගබ්බ්මවරියවාසො”ති වුත්තං. “න පඤ්ඤායෙය්‍යා”ති වත්ථා තමත්ථං විවරිතුං “මග්ගො හී”තිආදි වුත්තං. විචට්ඨෙත්තොති විනිවට්ඨෙත්තො අප්පවත්තිං කරොත්තො.

රාජධානීති රඤ්ඤො නිවාසනගරං. සුත්තමයන්ති චිත්තවණ්ණවට්ටිකාමයං.

ගොමයපිණ්ඩසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ගද්දුලබ්ද්ධසුත්තවණ්ණනා

99. යං මහාසමුද්දොති එත්ථ යන්ති සමයස්ස පච්චාමසනං. භුම්මත්ථෙ චෙතං පච්චත්තවචනන්ති ආහ “යස්මිං සමයෙ”ති. සො ව සමයො අයන්ති දස්සෙත්තො “පඤ්චමෙ සුරියෙ උට්ඨිතෙ”ති ආහ. පරිච්ඡෙදං න වදාමි පරිච්ඡෙදකාරිකාය අග්ගමග්ගවිජ්ජාය අනධිගතත්තා. සුනබො විය වට්ටනිස්සිතො බාලො අසවසභාවතො. ගද්දුලො විය දිට්ඨිබන්ධො. සක්කායො තස්ස අසවසභාවතො. පුපුජ්ජනස්ස සක්කායානුපරිවත්තනන්ති “සත්තානෙ සත්තවොභාරො”ති තං තතො අඤ්ඤං කත්වා භෙදෙන නිද්දෙසො.

ගද්දුලබද්ධසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. දුතියගද්දුලබද්ධසුත්තවණ්ණනා

100. දිට්ඨිගද්දුලනිස්සිතායාති සහජාතාදිපච්චයවසෙන දිට්ඨිගද්දුලනිස්සිතාය නිස්සායෙව පවත්නති තතො අත්තානං විවෙචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා. චිත්තසංකිලෙසෙනෙවාති දසවිධකිලෙසවත්ථුවසෙන චිත්තස්ස සංකිලිට්ඨභාවෙන. අරියමග්ගාධිගමනෙන චිත්තස්ස වොදානත්තා වොදායන්ති විසුජ්ඣන්ති.

විවරණචිත්තන්ති ගහෙත්වා විවරණවසෙන විවරණචිත්තං. සඬබ්‍රාහ්මාමාති එවංනාමකා. බ්‍රාහ්මණපාසණ්ඩිකාති ජාතියා බ්‍රාහ්මණා, ඡන්තවුතියා පාසණ්ඩෙසු තං සඬබ්‍රාහ්මණඤ්ඤිතං පාසණ්ඩං පග්ගය්හ විවරණකා. පටකොට්ඨකන්ති දුස්සාපණකං. දස්සෙන්නාති යථාගතිකම්මවිපාකචිත්තතං දස්සෙන්නා. තං චිත්තන්ති තං පටකොට්ඨකචිත්තං ගහෙත්වා විවරන්ති. චිත්තෙත්වා කතත්තාති “ඉමස්ස රූපස්ස එවං හත්ථපාදා, එවං මුඛං ලිඛිතබ්බං, එවං ආකාරවත්ථග්ගහණාති, එවං කිරියාවිසෙසා, එවං කිරියාවිභාගං, සත්තවිසෙසානං විභාගං කාතබ්බ”න්ති තස්ස උබ්බත්තතථිපනපවත්තනාදිපයොජනඤ්චාති සබ්බමෙතං තථා චිත්තෙත්වා කතත්තා චිත්තෙන මනසා චිත්තිතං නාම. උපායපරියෙසනචිත්තන්ති “හත්ථපාදා එවං ලිඛිතබ්බා”තිආදිනා යථාචුත්තඋපායස්ස වෙච පුබ්බෙ පවත්තස්ස භූමිපරිකම්මවණ්ණධාතුසම්මායොජනුපායස්ස ච වසෙන පවත්තං චිත්තං. තතොපි චිත්තතරන්ති තතො චිත්තකම්මතොපි චිත්තතරං චිත්තකාරෙන චිත්තිතජ්ජකාරානං සබ්බෙසංයෙව චිත්තකම්මෙ අනිජ්ජජනතො. කම්මචිත්තෙනාති කම්මවිඤ්ඤාණෙන. කම්මචිත්තෙනාති වා කම්මස්ස චිත්තභාවෙන. සො කම්මස්ස විචිත්තභාවො තණ්හාවසෙන ජායතීති වෙදිතබ්බො. ස්වායමත්ථො අට්ඨසාලිනීටිකායං විභාවිතො. එවං චිත්තාති එවං චිත්තරූපවිසෙසා. යොනිං උපනෙතීති තං තං අණ්ඩජාදිහෙදං යොනිවිසෙසං පාපෙති වණ්ණවිසෙසො විය එලිකමණ්ණකං. න හි විසෙසා හිතවිචිත්තසාමත්ථියකම්මං යොනිං උපනෙති, තස්ස තස්ස විපාකුජ්ජන්තියා පච්චයො හොති. යොනිමූලකො තෙසං චිත්තභාවොති යං යං යොනිං කම්මං සත්තෙ උපනෙති, තංතංයොනිමූලකො තෙසං සත්තානං චිත්තවිචිත්තභාවො. තෙනාහ “යොනිඋපගතා”තිආදි. සදිසචිත්තාව සදිසචිත්තභාවා එව. ඉතීතිආදි චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස උජ්ජට්ඨපාටියා නිගමනං.

තිරච්ඡානගතචිත්තභාවතො චිත්තස්සෙව සවිසෙසං චිත්තභාවකරණං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ චිත්තං නාමෙතං චිත්තතරමෙව වෙදිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. සහජාතධම්මචිත්තතායාති රාගාදිසද්ධාදිධම්මවිචිත්තභාවෙන. භූමිචිත්තතායාති අධිට්ඨානචිත්තතාය. කම්මනානත්තං මූලං කාරණං එතෙසන්ති කම්මනානත්තමූලකා, තෙසං. ලිඛිතනානත්තං ඉත්ථිලිඛිගාදිනානත්තවසෙන වෙච තංතංසණ්ඨානනානත්තවසෙන ච වෙදිතබ්බං. සඤ්ඤානානත්තං ඉත්ථිපුරිසදෙවමනුස්සාදිසඤ්ඤානානත්තවසෙන. වොහාරනානත්තං තිස්සොතිආදිවොහාරනානත්තවසෙන. චිත්තානං විචිත්තානං.

තංතංචොභාරනානත්තම්පි චිත්තෙනෙව පඤ්ඤපීයති.
 රඬිගජාතරූපසමුට්ඨාපනාදිනා චත්ථං රඤ්ජයතීති රජකො, චණ්ණකාරො.
 පුට්ඨජනස්ස අත්තභාවසඤ්ඤිතරූපසමුට්ඨාපනතා නියතා එකන්තිකාති
 පුට්ඨජනග්ගහණං. “අභිරූපං රූපං සමුට්ඨාපෙතී”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො.

දුතියගද්දුලබ්ද්ධසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වාසිජටසුත්තවණ්ණනා

101. අත්ථස්සාති හිතස්ස. අසාධිකා “භාවනානුයොගං අනනුයුත්තස්සා”ති
 අනනුයුත්තස්ස වුත්තත්තා. ඉතරාති සුක්කපක්ඛඋපමා. සාධිකා භාවනායොගස්ස
 අනුයුත්තත්තා. තඤ්ඤි තස්ස සාධිකා වෙදිතබ්බො. සම්භාවනත්ථෙති
 පරමත්ථසම්භාවනෙ. එවඤ්ඤි කණ්හපක්ඛෙපි අපිසද්දග්ගහණං සමත්ථිතං හොති.
 සම්භාවනත්ථෙති වා පරිකප්පනත්ථෙති අත්ථො. සඬබ්බතබ්බෙ අත්ථෙ අනියමතො
 වුවිචමානෙ සඬබ්බතො අනියමත්ථො වාසද්දො චත්තබ්බොති “අට්ඨ වා”තිආදි
 වුත්තං. ඌනාධිකානීති ඌනානිපි අධිකානිපි කිඤ්චාපි හොන්ති, එකංසො පන
 ගහෙතබ්බොති “අට්ඨ වා දස වා ද්වාදස වා”ති වුත්තං. එවං වචනං සන්ධාය
 “වචනසිලිට්ඨතායා”තිආදි වුත්තං. පාදනබසිබාහි අකොපනවසෙන සම්මා
 අධිසයිතාති. උතුන්ති උණ්හඋතුං කායුස්මාවසෙන. තෙනාහ “උස්මිකතානී”ති.
 භාවිතානීති කුක්කුට්ඨාසනාය වාසිතාති. සම්මාඅධිසයනාදිතිවිධකිරියාකරණෙන
 ඉමං අප්පමාදං කත්වා. සොත්ථිතා අභිනිබ්භිජ්ජිතුන්ති අනන්තරායෙන තතො
 නික්ඛමිතුං. ඉදාති තමත්ථං විවරන්තො “තෙ හී”තිආදිමාහ. සයම්පිති අණ්ඩාති.
 පරිණාමන්ති පරිපක්කං බහිනික්ඛමන යොග්ගතං.

තන්ති ඔපම්මසම්පට්පාදනං. එවන්ති ඉදාති වුවිචමානාකාරෙන. අත්ථෙනාති
 උපමෙය්‍යත්ථෙත. සංසන්දිත්වා සම්මා යොජෙත්වා. සම්පයුත්තධම්මවසෙන
 ඤාණස්ස තික්ඛාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ඤාණස්ස හි සභාවතො සතිනෙපක්කතො ව
 තික්ඛභාවො, සමාධිවසෙන සුරභාවො, සද්ධාවසෙන විජ්ජසන්නභාවො,
 විරියවසෙන පරිණාමභාවො. පරිණාමකාලොති බලවච්ඡස්සනාකාලො.
 වඩ්ඪිතකාලොති වුට්ඨානගාමිතිවිජ්ජසනාකාලො. අනුලොමට්ඨානස්ස හි විජ්ජසනා
 ගහිතගබ්භා නාම තදා මග්ගගබ්භස්ස ගහිතත්තා. තජ්ජාතිකන්ති තස්ස
 විජ්ජසනානුයොගස්ස අනුරූපං. සත්ථාපි ගාථාය අවිජ්ජණ්ඩකොසං පහරති
 හින්දාපෙති.

ඔලම්බකසඬබ්බතන්ති ඔලම්බකසුත්තසඬබ්බතං. පලන්ති තස්ස සුත්තස්ස නාමං.
 ධාරෙත්වාති දාරුනං භෙය්‍යාදිජානනත්ථං උපනෙත්වා. දාරුනං ගණ්ඩං හරතීති
 පලගණ්ඩොති එතෙන පලෙන ගණ්ඩභාරො “පලගණ්ඩො”ති පච්ඡිමපදෙ
 උත්තරපදලොපෙන නිද්දෙසොති දස්සෙති. ගහණට්ඨානෙති හත්ථෙත
 ගහෙතබ්බට්ඨානෙ. සම්මදෙව බෙජියන්ති එතෙන කායදුච්චරිතාදීනි සඬබ්බෙපො,
 තෙන. විජ්ජසනං අනුයුඤ්ජන්තස්ස පුග්ගලස්සෙව දිවසෙ දිවසෙ ආසවානං

පරික්ඛයෝ ඉඳ “විපස්සනායානිසංසෝ”ති අධිජ්ජෙතො. හෙමන්තිකෙන කරණභූතෙන. භූමිමත්ථෙ වා එතං කරණවචනං, හෙමන්තිකෙති අත්ථො. පටිජ්ජස්සම්භන්තිති පටිජ්ජස්සද්ධඵලානි භොන්ති. තෙනාහ “පුතිකානි භවන්ති”ති.

මහාසමුද්දො විය සාසනං සභාවගම්භීරභාවතො. නාවා විය යොගාවචරො මහොසුත්තරණතො. පරියාදානං වියාති පරිතො අපරිපූරණං විය. ඛජ්ජමානානන්ති සඬබ්බදන්තෙන විය උදකෙන ඛෙපියමානානං ඛන්ධනානං. තනුභාවොති පරිපුට්ඨානුප්පත්තියා අසමත්ථතාය දුබ්බලභාවො. විපස්සනාඤාණපිතිපාමොජ්ජෙහීති විපස්සනාඤාණසමුට්ඨිතෙහි පිතිපාමොජ්ජෙහි. ඔක්ඛායමානෙ පක්ඛායමානෙති විවිධපටිපත්තියා උක්ඛායමානෙ පටිසඬබ්බානුපස්සනාය පක්ඛායමානෙ. දුබ්බලතා දීපිතා “අජ්ජකසිරෙනෙව සංයොජනානි පටිජ්ජස්සම්භන්ති, පුතිකානි භවන්ති”ති වුත්තත්තා.

වාසිජට්ඨුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අනිච්චසඤ්ඤාසුත්තවණ්ණනා

102. භාවෙන්තස්සාති විපස්සනාය මග්ගං භාවෙන්තස්ස උජ්ජන්තසඤ්ඤා. තෙනාහ – “සබ්බං කාමරාගං පරියාදියතී”තිආදි. සන්තානෙන්වාති කසනට්ඨානං සබ්බසො විතනෙන්වා පත්ථරිත්වා. කිලෙසාති උපක්කිලෙසජ්ජහෙදා කිලෙසා. අනිච්චසඤ්ඤාඤාණෙනාති අනිච්චසඤ්ඤාසහගතෙන ඤාණෙන.

ලායනන්ති ලායනං විය නයනං විය නිච්ඡොටනං විය ව අනිච්චසඤ්ඤාඤාණං. ඉමිනා අත්ථෙතාති ඉමිනා යථාචුත්තෙන පාළියා අත්ථෙත, උපමා සංසන්දෙතබ්බාති එත්ථ පබ්බජලායකො විය යොගාවචරො. ලායනාදිනා තස්ස තත්ථ කතකිච්චතාය පරිතුට්ඨි විය ඉමස්ස කිලෙසෙ සබ්බසො ඡින්දිත්වා ඵලසමාපත්තිසුඛෙන කාලස්ස විනිනාමනා.

කුටං ගච්ඡන්තීති පාරිමන්තෙන කුටං ගච්ඡන්ති. කුටං පවිසනභාවෙනාති කුටච්ඡිද්දං අග්ගෙන පවිසනවසෙන. සමොසරිත්වාති ඡිද්දෙ අනුපවිසනවසෙන ව ආභවිව අවට්ඨානෙන ව සමොසරිත්වා යිතා. කුටං විය අනිච්චසඤ්ඤා අනිච්චානුපස්සනාවසෙන අවට්ඨානස්ස මූලභාවතො. ගොපානසීයො විය චතුර්මකකුසලා ධම්මා අනිච්චසඤ්ඤාමූලකත්තා. කුටං අග්ගං සබ්බගොපානසීනං තථාඅධිට්ඨානස්ස පධානකාරණත්තා. අනිච්චසඤ්ඤා අග්ගාති එත්ථාපි එසෙව නයො. අනිච්චසඤ්ඤා ලොකියාති ඉදං අනිච්චසඤ්ඤානුපස්සනං සන්ධාය වුත්තං. අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන අධිගතඅරියමග්ගෙ උජ්ජන්තසඤ්ඤා අනිච්චසඤ්ඤාති වත්තබ්බතං ලහතීති “අනිච්චසඤ්ඤා, හික්ඛවෙ, භාවිතා බහුලීකතා සබ්බං කාමරාගං පරියාදියතී”තිආදි වුත්තං. තථා හි ධම්මසඬිගහෙ (ධ. ස. 357, 360) “යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං සඤ්ඤං භාවෙති”තිආදිනා සඤ්ඤාපි උද්ධටා. සබ්බාසු උපමාසුති මූලසන්තානඋපමාදීසු පඤ්චසු උපමාසු. පූර්මාහීති

කස්සකපබ්බජලායනඅම්බපිණ්ඩිඋපමාහි අනිච්චසඤ්ඤාය කිව්වං වුත්තං
මූලසන්තානකපදාලනපබ්බජලායනවණ්ටව්ව්ඡෙදනපදෙසෙන අනිච්චසඤ්ඤාය
පටිපක්ඛපච්ඡෙදනස්ස දස්සිතත්තා. පච්ඡිමාහි බලං දස්සිතං පටිපක්ඛාතිභාවස්ස
ඡොතිතත්තා.

අනිච්චසඤ්ඤාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුජ්ථවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මජ්ඣිමපණ්ණාසකො සමත්තො.

11. අන්තවග්ගො

1. අන්තසුත්තවණ්ණනා

103. අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංසට්ඨභාවෙන ඵති ගච්ඡතීති අන්තො, භාගොති ආභ
“අන්තාති කොට්ඨාසා”ති. “සක්කායනිරොධන්තො”ති නිරොධපච්චයස්ස
ගහිතත්තා වුත්තං “චතුසච්චවසෙන පඤ්චක්ඛන්ධෙ යොජෙත්වා”ති.
අන්තොති...පෙ.... අජ්ඣාසයවසෙන වුත්තං යථානුලොමදෙසනත්තා
සුත්තන්තදෙසනාය.

අන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-3. දුක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා

104-105. දුතියම්පිති අපි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන න කෙවලං
පට්ඨසුත්තමෙව, අථ බො දුතියම්පිති.

තතියම්පි තථෙවාති ඉමිනා “පඤ්චක්ඛන්ධෙ චතුසච්චවසෙන යොජෙත්වා”ති
ඉදං උපසංහරති.

දුක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පරිඤ්ඤෙය්‍යසුත්තවණ්ණනා

106. පරිඤ්ඤෙය්‍යෙති ඵත්ථ තිස්සො පරිඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා, තීරණපරිඤ්ඤා,
පහානපරිඤ්ඤාති. තාසු ඤාතපරිඤ්ඤා යාවදෙව තීරණපරිඤ්ඤත්ථා.
තීරණපරිඤ්ඤා ච යාවදෙව පහානපරිඤ්ඤත්ථාති. තත්ථ උක්කට්ඨාය පරිඤ්ඤාය
කිච්චදස්සනවසෙන අත්ථං දස්සෙත්තො “පරිඤ්ඤෙය්‍යෙති පරිජානිතබ්බෙ
සමතික්කම්තබ්බෙ”ති, පහාතබ්බෙති අත්ථො. තෙනාභ භගවා – “කතමා ච,
භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤා? රාගක්ඛයො, දොසක්ඛයො, මොහක්ඛයො”ති, තස්මා

සමතික්කමන්ති, සමතික්කන්තං පහානස්ස උපායං. සමතික්කමිත්වා ධීතන්ති පජහිත්වා ධීතන්ති අයමෙත්ථ අත්ථො.

පරිඤ්ඤායාසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-10. සමණසුත්තාදිවණ්ණනා

107-112. චත්තාරි සච්චානි කථිතානි අස්සාදාදීනං සමුදයාදීනඤ්ච දෙසිතත්තා.

කිලෙසප්පහානං කථිතං රාගප්පහානස්ස ජොතිතත්තා.

සමණසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අන්තවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ධම්මකථිකවග්ගො

1-2. අවිජ්ජාසුත්තාදිවණ්ණනා

113-114. යාවතානි යස්මා. ඉමාය...පෙ.... සමන්තාගතොති “ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං නප්පජානාති” තිආදිනා නයෙන වුත්තාය චතුසු අරියසච්චෙසු අඤ්ඤාණසභාවාය අවිජ්ජාය සම්මොහෙන සමන්තාගතො. එත්තාවතානි එත්තකෙන කාරණෙන අවිජ්ජාගතො සමඨිගිභූතෙන උපගතො, අවිජ්ජාය වා උපෙනො නාම හොති.

දුතියෙපිති විජ්ජාසුත්තෙන. “විජ්ජාවසෙන දෙසනා” ති අයමෙව විසෙසොති ආහ “එසෙව නයො” ති.

අවිජ්ජාසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධම්මකථිකසුත්තවණ්ණනා

115. පයමෙන ධම්මකථිකො කථිතො “ධම්මං දෙසෙති” ති වුත්තත්තා. දුතියෙන සෙබ්බුමි කථිතා “පටිපන්නො හොති” ති වුත්තත්තා, තතියෙන අසෙබ්බුමි කථිතා “අනුපාදාවිමුත්තො හොති” ති වුත්තත්තා. ධම්මකථිකං පූච්ඡිතෙන භගවතා. විසෙසෙත්වාති ධම්මකථිකභාවතො විසෙසෙත්වා උක්කංසෙත්වා. ද්වෙ භූමියොති සෙක්ඛාසෙක්ඛබ්බුමියො.

ධම්මකථිකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දුතියධම්මකථිකසුත්තවණ්ණනා

116. තිණ විස්සජ්ජනානීති යථාපුච්ඡං තිණ විස්සජ්ජනානි.

දුතියධම්මකථිකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-9. ඛන්ධනසුත්තාදිවණ්ණනා

117-121. තීරං වුච්චති වට්ඨං ඔරිමතීරන්ති කත්වා. තෙනාහ “අථායං ඉතරා පජා, තීරමෙවානුධාවතී” ති (ධ. ප. 85). පාරං වුච්චති නිබ්බානං සංසාරස්ස පාරිමන්ති කත්වා. ඛද්දොති අනුසයජ්ජහානස්ස අකතත්තා කිලෙසඛන්ධනෙන ඛද්දො, සුක්කපක්ඛෙපි දිට්ඨිසමනුපස්සනාය රූපාදිඛන්ධනස්ස පටික්ඛෙපමත්තමෙව වුත්තං, න විමොක්ඛන්ති අධිප්පායො. ඉමස්මිං සුත්තෙ වට්ඨදුක්ඛං කථිතන්ති “තීරදස්සි පාරදස්සි, පරිමුත්තො සො දුක්ඛස්මාති වදාමි” ති ආගතත්තා වට්ඨවිවට්ඨං කථිකන්ති වත්තුං සක්කා.

ජට්ඨාදීනි උත්තානත්ථානෙව හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා.

ඛන්ධනසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සීලවත්තසුත්තවණ්ණනා

122. ආබාධට්ඨෙනාති ආදිතො උජ්ජත්තිතො පට්ඨාය බාධනට්ඨෙන රුජනට්ඨෙන. අත්තොදොසට්ඨෙනාති අබ්භන්තරෙ එව දුස්සනට්ඨෙන කුජ්ජනට්ඨෙන. ඛණනට්ඨෙනාති සසනට්ඨෙන. දුක්ඛට්ඨෙනාති දුක්ඛමත්තා දුක්ඛභාවෙන. දුක්ඛඤ්ඨි ලොකෙ “අස”න්ති වුච්චති අතිවිය හනනතො. විසභාගං ...පෙ.... පච්චයට්ඨෙනාති යථාපවත්තමානානං ධාතාදීනං විසභාගභූතමභාභූතසමුට්ඨානස්ස ආබාධස්ස පච්චයභාවෙන. අසකට්ඨෙනාති අනත්තනියතො. පලුජ්ජනට්ඨෙනාති පකාරතො භිජ්ජනට්ඨෙන. සත්තසුඤ්ඤතට්ඨෙනාති සත්තසඬ්ඛාතඅත්තසුඤ්ඤතට්ඨෙන. අත්තාභාවෙනාති දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතස්ස අත්තතො අභාවෙන. සුඤ්ඤතො අනත්තතොති එත්ථ “පරතො” ති පදස්ස සඬ්ඛගහො කාතබ්බො, තස්මා “ද්විභි අනත්තමනසිකාරො” ති වත්තබ්බං.

සීලවත්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. සුතවත්තසුත්තවණ්ණනා

123. තථා එකාදසමෙති එත්ථ තථා-සද්දෙන “උත්තානමෙවා” ති ඉදං ආකඬ්ඬති. ඉධාති එකාදසමෙ. කම්මට්ඨානස්ස උග්ගහධාරණපරිවයමනසිකාරවසෙන පවත්තඤ්ඤාණං කම්මට්ඨානසුතවසෙන නිජ්ජ්ජනතො “සුත”න්ති වුත්තං.

සුතවන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12-13. කප්පසුත්තාදිවණ්ණනා

124-125. රාහුලොවාදසදිසානීති රාහුලොවාදසුත්තෙ (ම. නි. 2.113 ආදයො) ආගතසුත්තසදිසානි.

කප්පසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මකථිකවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අවිජ්ජාවග්ගො

1-10. සමුදයධම්මසුත්තාදිවණ්ණනා

126-135. ඉමස්මිත්ති අවිජ්ජාවග්ගෙ. චතුසච්චමෙව කථිතං, තස්මා හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා උත්තානමෙවාති අධිප්පායො.

සමුදයධම්මසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. කුක්කුළවග්ගො

1-14. කුක්කුළසුත්තාදිවණ්ණනා

136-149. අන්තො අග්ගි මහන්තො ජාරිකරාසි, තත්ථ උක්කුළවිකුලතො අක්කමන්තං යාව කෙසග්ගං අනුදහතාය කුච්ඡිතං කුළන්ති කුක්කුළං, රූපවෙදනාදි පන තතොපි කඤ්චි කාලං අනුදහනතො මහාපරිලාභනට්ඨෙන ච කුක්කුළං වියාති කුක්කුළං. අනිච්චලක්ඛණාදීනීති අනිච්චදුක්ඛානත්තලක්ඛණානි.

කුක්කුළසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුක්කුළවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. දිට්ඨිවග්ගො

1-9. අප්ඤ්ඤාසුත්තාදිවණ්ණනා

150-158. පච්චයං කත්වාති අභිනිවෙසපච්චයං කත්වා. ආදිසද්දෙන මිච්ඡාදිට්ඨිසක්කායදිට්ඨිඅත්තානුදිට්ඨි සඤ්ඤොජනාභිනිවෙස-
විනිබන්ධඅප්ඤ්ඤාසානානි සඬගණ්හානි. තත්ථ අභිනිවෙසා තණ්හාමානදිට්ඨියො.
විනිබන්ධා ‘කායෙ අවිතරාගො හොතී’තිආදිනා (දී. නි. 3.320; ම. නි. 1.186)

ආගතවෙතසොවිනිබන්ධා. අප්ඤ්ඤාසානාති තණ්හාදිට්ඨිඡ්ඤාසානාති. සෙසානි සුච්ඤ්ඤායානෙව.

අප්ඤ්ඤාත්තසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ආනන්දසුත්තවණ්ණනා

159. ධර්මානකාලෙති ජීවමානකාලෙ. පහානං අපස්සන්තොති ථෙරස්ස කිර හගවති පෙමං අධිමත්තං. චිත්තං ගණ්හිස්සාමිති චිත්තං ආරාධෙස්සාමි. ගන්තබ්බං හොති, තස්මා සපලිබ්බොධො. චිත්තං සම්පහංසමානොති චිත්තස්ස විබ්බොධනො. විමුත්ති...පෙ.... ඡාතො ආයතිං පටිවෙධපච්චයත්තා, න පන තදා විසෙසාවහහවා නිබ්බෙධහාගියො.

ආනන්දසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දිට්ඨිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපරිපණ්ණාසකො සමත්තො.

සාරත්ථප්පකාසිනියා සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය

බන්ධසංයුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

2. රාධසංයුත්තං

1. පඨමවග්ගො

1. මාරසුත්තවණ්ණනා

160. මාරසද්දොයං භාවසාධනොති දස්සෙන්තො “මාරො වා අස්සාති මරණං වා හවෙය්‍යා”ති ආහ. මාරෙතාති මරිතබ්බො මාරං මරණං එතබ්බොති ආහ “මාරෙතබ්බො”ති. අනුපාදානිබ්බානත්ථාති ඵලවිමුත්තිසඬ්ඛාතා අරහතො අරහන්තතා නාම යාවදෙව අනුපාදානිබ්බානත්ථා. නිබ්බානබ්හන්තරෙති අනුපාදානිබ්බානාධිගමස්ස අබ්හන්තරෙ තතො ඔරමෙව ඉදං මග්ගං බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති, න තතො පරං. අස්සාති බ්‍රහ්මචරියස්ස.

මාරසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-10. සත්තසුත්තාදිවණ්ණනා

161-169. ලග්ගපුච්ඡාති ලග්ගනස්ස බජ්ඣනස්ස පුච්ඡා. යදි රූපාදීසු සත්තත්තා සත්තො, බ්‍රිණාසවා කථං සත්තාති? සත්තභූතපුබ්බාති කත්වා. කීලාවිගමන්ති කීලාය

අපනයනං ඔරමණං. යන්තරජ්ජු විය භවපබන්ධස්ස නයනතො භවරජ්ජුති තණ්හා වුත්තා.

සත්තසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පයමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගො

1-12. මාරසුත්තාදිවණ්ණනා

170-181. රූපාදිවිනිමුත්තං මරණං නාම නත්ථි රූපාදීනංයෙව විභවෙ මරණසමඤ්ඤාති. මරණධම්මො විනාසභාවො.

මාරසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-4. ආයාචනවග්ගාදි

1-11. මාරාදිසුත්තඵකාදසකවණ්ණනා

182-205. සුබ්බමං කාරණං උපට්ඨාති, තෙනෙස ථෙරො පටිභානෙය්‍යකානං ඵතදග්ගෙ යපිතො. විමුත්තිපටිපාචනීයධම්මවසෙතෙව, න පටිච්චෙධාවහභාවෙන.

මාරාදිසුත්තඵකාදසකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයාචනවග්ගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාරත්ථප්පකාසිනියා සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය

රාධසංයුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

3. දිට්ඨිසංයුත්තං

1. සොකාපත්තිවග්ගො

1. වාතසුත්තවණ්ණනා

206. න ඵනෙ වාතාති යෙ ඉමෙ රුක්ඛසාඛාදිභඤ්ජනකරා, ඵනෙ සත්තකායත්තා වාතා නාම න භොන්ති. තෙ හි නිච්චා ධූවා සස්සතා. තෙනාහ “වාතො පනා”තිආදි. තෙන සත්තසු කායෙසු චතුත්ථං කායමාහ.

රුක්මසාබාදිහඤ්ජනකො එසො වාතලෙසො නාම, වාතසදිසොති අත්ථො.
 එසිකත්ථම්මො වියාති ඉමිනා නිව්වලභාවමෙව දස්සෙති, පබ්බතකුටං වියාති ඉමිනා
 පන සස්සතිසමංවාපි. අයඤ්භි වායු කායස්ස නිව්වතං අභිනිවිස්ස යිතො “මා ව
 අනිව්වතා පරො භොතු”ති න වාතා වායන්තීති බාධති. එස නයො නදියො
 සන්දන්තීතිආදියු. උදකං පනාති දුතියං කායං සන්ධායාහ. ගබ්භො පන න නික්මෙති
 කුටට්ඨාදිභාවෙනෙව තස්ස ලබ්භනතො. නෙව තෙ උදෙන්ති යථා වාතා, එවං
 තිට්ඨනතො ලොකස්ස පන තථා මතිමත්තන්ති අධිප්පායො.

වාතසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-4. එතංමමසුත්තාදිවණ්ණනා

207-209. දිට්ඨං රූපායතනං චක්ඛුනා දට්ඨබ්බතො. සුතං සද්දායතනං
 සොතෙන සොතබ්බතො. මුතං ගන්ධායතනාදි තිට්ඨං සම්පත්තගාභිභි සානාදිභි
 පත්වා ගහෙතබ්බතො. අවසෙසාති චක්ඛාදිති සත්තායතනාති විඤ්ඤාතං නාම
 කෙවලං මනොවිඤ්ඤාණෙන විජානිතබ්බතො. පත්තන්ති අනුප්පත්තං, යං කිඤ්චි
 පාපුණිතබ්බං පරියෙසිත්වා ගවෙසිත්වා සම්පත්තන්ති අනුප්පත්තං. පරියෙසිතන්ති
 පරිශිට්ඨං. විත්තෙන අනුසඤ්චරිතන්ති මනසා විත්තිතං. “පත්තං පරියෙසිත”න්ති
 එතස්මිං පද්දවයෙ චතුක්කං සම්භවතීති තං දස්සෙත්වා තස්ස වසෙන
 පත්තපරියෙසිතපදානි, තතො මනසා අනුච්චරිතඤ්ච නීහරිත්වා දස්සෙතුං
 “ලොකස්මිං හි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පරියෙසිත්වා පත්තං නාම පරියෙසනාය
 පරිග්ගාහභාවතො. පරියෙසිතං නාම කෙවලං පරියෙසිතමෙවාති කත්වා
 පරියෙසිත්වා පත්තස්ස මනුස්සානුච්චරිතස්ස වුත්තත්තා. පයමචිකප්පෙ සඬකරො
 අත්ථිති අසඬකරතො ව දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදි වුත්තං. සබ්බන්ති විඤ්ඤාතාදි.
 තඤ්භි මනොවිඤ්ඤාණෙන ගහිතත්තා මනසා අනුච්චරිතං නාම න දිට්ඨං සුතං මුතං.

එතංමමසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. නත්ථිදිත්තසුත්තවණ්ණනා

210. දිත්තන්ති දෙයාධම්මසිසෙන දානං වුත්තන්ති ආහ “දිත්තස්ස ඵලාභාවං
 සන්ධායා”ති, දිත්තං පන අන්තාදිවත්ථුං කථං පටික්ඛිපන්ති. එස නයො “ශිට්ඨං
 හුත”න්ති එත්ථාපි. මහායාගොති සබ්බසාධාරණං මහාදානං. පහෙණකසක්කාරොති
 පාහුනකානං කාතබ්බසක්කාරො. ඵලන්ති ආනිසංසඵලං නිස්සන්දඵලඤ්ච.
 විපාකොති සදිසඵලං. පරලොකෙ යිතස්ස අයං ලොකො නත්ථිති පරලොකෙ
 යිතස්ස කම්මුතා ලද්ධබ්බො අයං ලොකො න භොති. ඉධලොකෙ යිතස්සපි
 පරලොකො නත්ථිති ඉධලොකෙ යිතස්ස කම්මුතා ලද්ධබ්බො පරලොකො න
 භොති. තත්ථ කාරණමාහ – “සබ්බෙ තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජන්ති”ති. ඉමෙ සත්තා
 යත්ථ යත්ථ භවෙ යොනිආදියු ව යිතා, තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජන්ති
 නිරුදයවිනාසවසෙන නස්සන්ති. ඵලාභාවවසෙනාති මාතාපිතුසු

සම්මාපටිපත්තිවිභාසපටිපත්තිනං ඵලස්ස අභාවවසෙන “නත්ථි මාතා, නත්ථි පිතා”ති වදන්ති, න මාතාපිතුනං, නාපි තෙසු ඉදානි කරියමානසක්කාරාසක්කාරානං අභාවවසෙන තෙසං ලොකපච්චක්ඛන්තා. පුබ්බුළකස්ස විය ඉමෙසං සත්තානං උප්පාදො නාම කෙවලො, න භවතො චචිත්ථා ආගමනපුබ්බකොති දස්සනත්ථං “නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා”ති වුත්තන්ති ආහ – “චචිත්ථා උප්පජ්ජනකසත්තා නාම නත්ථි”ති. සමණෙන නාම යාථාවතො ජානන්තෙන කස්සචි අකට්ඨත්ථා සඤ්ඤතෙන භවිතබ්බං, අඤ්ඤථා ආහොපුරිසිකා නාම සියා. කිඤ්ඨි පරො පරස්ස කර්ස්සති, තථා ව අත්තනො සම්පාදනස්ස කස්සචි අවස්සයො එව න සියා තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතොති ආහ “යෙ ඉමඤ්ච...පෙ.... පචෙදෙන්ති”ති.

චතුසු මහාභූතෙසු නියුත්තොති වාතුමහාභූතිකො. යථා පන මත්තිකාය නිබ්බත්තං භාජනං මත්තිකාමයං, එවමයං චතුහි මහාභූතෙහි නිබ්බත්තොති ආහ “චතුමහාභූතමයො”ති. අජ්ඣත්තිකා පට්ඨිධාතුති සත්තසන්තානගතා පට්ඨිධාතු. බාහිරං පට්ඨිධාතූන්ති බහිද්ධා මහාපට්ඨිං. අනුයාතීති තස්ස අනුරූපභාවෙන යාති උපෙති. උපගච්ඡතීති පුබ්බෙ බාහිරපට්ඨිකායතො තදෙකදෙසභූතා පට්ඨි ආගන්ත්ථා අජ්ඣත්තිකභාවජ්ජන්තියා සත්තභාවෙන සණ්ඨිතා ඉදානි සටාදිපට්ඨි විය තමෙව බාහිරපට්ඨිකායං උපෙති උපගච්ඡති, සබ්බසො තෙන නිබ්බිසෙසනං එකීභාවමෙව ගච්ඡතීති අත්ථො. ආපාදීසුපි එසෙව නයොති එත්ථ පජ්ජන්තෙන මහාසමුද්දතො ගහිතආපො විය වස්සොදකභාවෙන පුනපි මහාසමුද්දං, සූරියරංසිතො ගහිතඉන්ද්‍රියභිබ්බාතතෙජො විය පුනපි සූරියරංසිං, මහාවායුබන්ධතො නිග්ගතමහාවායො විය තමෙව වායුබන්ධං උපෙති උපගච්ඡතීති දිට්ඨිගතිකො සයමෙව අත්තනො වාදං හින්දති. උම්මත්තකපච්ඡිසදිසඤ්ඨි දිට්ඨිගතිකදස්සනං. මනච්ඡට්ඨානි ඉන්ද්‍රියානි ආකාසං පක්ඛන්දන්ති තෙසං විසයභාවා විසයාපිති වදති. විසයිග්ගහණෙන හි විසයා ගහිතා එව භොන්තීති. ගුණාගුණපදානීති ගුණදොසකොට්ඨාසා. සරිරමෙව පදානීති අධිජ්ජෙනං සරිරෙන තංතංකිරියාය පජ්ජිතබ්බතො. දබ්බන්ති මුය්හන්තිති දත්තු, මුළ්හපුග්ගලා. තෙහි දත්තුහි බාලමනුස්සෙහි පඤ්ඤත්තං.

නත්ථිදින්නසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. කරොන්තස්සාති සහත්ථෙවණ්ණනා

211. සහත්ථා කරොන්තස්සාති සහත්ථෙව කරොන්තස්ස.

නිස්සග්ගියථාචරාදයොපි ඉධ සහත්ථකරණෙනෙව සඬිගහිතා. හත්ථාදීනීති හත්ථපාදකණ්ණනාසාදීනි. පචනං දහනං විබාධනන්ති ආහ “දණ්ඨෙධන පිළෙන්නස්සා”ති. පපඤ්චසුදනියං “තජ්ජෙන්නස්ස වා”ති අත්ථො වුත්තො, ඉධ පන සුමඬිගලවිලාසිනියං විය තජ්ජනං පරිභාසනං දණ්ඨෙධනෙව සඬිගහෙත්ථා “දණ්ඨෙධන පිළෙන්නස්ස”ඉච්චෙව වුත්තං. සොකං සයං කරොන්තස්සාති පරස්ස සොකකාරණං සයං කරොන්තස්ස, සොකං වා උප්පාදෙන්තස්ස. පරෙහි අත්තනො වචනකරෙහි. සයම්පි එන්දතොති පරස්ස විබාධනජ්ජයොගෙන සයම්පි එන්දතො.

අතිපාතයකොති පදං සුද්ධකත්තුඅත්ථෙ භෙතුකත්තුඅත්ථෙ ච චත්තනීති ආහ –
“හනන්තස්සපි හනාපෙන්තස්සපි”ති. කාරණවසෙනාති කාරාපනවසෙන.

සරස්ස භිත්ති අත්තො ච බහි ච සන්ධිතා හුත්වා යිතාව සරසන්ධි. කිඤ්චිපි
අසෙසෙත්වා නිරවසෙසො ලොපො නිල්ලොපො. එකාගාරෙ නියුත්තො විලොපො
එකාගාරිකො. පරිතො සබ්බසො පත්ථෙ හනනං පරිපත්ථො. පාපං න කරියති
පුබ්බෙ අසතො උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙයාත්තා, තස්මා නත්ථී පාපං. යදි එවං කථං
සත්තා පාපෙ පචත්තන්තීති ආහ “සත්තා පන කරොමාති එවංසඤ්ඤිතො
භොන්ති”ති එවං කිරස්ස භොති ඉමෙසඤ්ඤි සත්තානං හිංසාදිකිරියා න අත්තානං
ඵ්වසති තස්ස නිව්චතාය නිබ්බිකාරත්තා, සරිරං පන අවෙනනං කට්ඨකලිඬගරුපමං,
තස්මිං විකොපිතෙපි න කිඤ්චි පාපන්ති. ධුරනෙමිනාති නිසිතධුරමයනෙමිනා,
ධුරසදිසනෙමිනාති අත්ථො.

ගඬිගාය දක්ඛිණා දිසා අප්පතිරුපදෙසො, උත්තරදිසා පතිරුපදෙසොති
අධිප්පායෙන “දක්ඛිණඤ්චෙපි”තිආදි චුත්තන්ති ආහ “දක්ඛිණනිර මනුස්සා
කක්ඛලා”තිආදි. මහායාගන්ති මහාවිජ්ජයඤ්ඤසදිසං මහායාගං.
උපොසථකම්මෙනාති උපොසථකම්මෙන ච. ව-සද්දො හෙත්ථ ලුත්තනිද්දිට්ඨො.
දමසද්දො හි ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස උපොසථසීලස්ස ච වාවකො ඉධාධිප්පෙනො. කෙචි
පන “උපොසථකම්මෙනා”ති ඉදං ඉන්ද්‍රියදමනස්ස විසෙසනං, තස්මා
“උපොසථකම්මභූතෙන ඉන්ද්‍රියදමෙනා”ති අත්ථං වදන්ති. සීලසංයමෙනාති
සීලසංවරෙන. සච්චවනෙනාති සච්චවාචාය. තස්සා විසුං වචනං ලොකෙ
ගරුතරපුඤ්ඤසම්මතභාවතො. යථා හි පාපධම්මෙසු මුසාවාදො ගරු, එවං
පුඤ්ඤධම්මෙසු සච්චවාචා. තෙනාහ භගවා – “එකං ධම්මං අතීතස්සා”තිආදි (ඉතිවු.
25). පචත්තීති යො කරොතීති වුව්චති, තස්ස සත්තානෙ ඵලස්ස නිබ්බන්තියා
පච්චයභාවෙන පචත්ති. සබ්බථාති “කරොතො”තිආදිනා චුත්තෙන
සබ්බප්පකාරෙන කිරියමෙව පටික්ඛිපන්ති.

කරොතොසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. භෙතුසුත්තවණ්ණනා

212. උභයෙනාති භෙතුපච්චයපටිසෙධවචනෙන. සංකිලෙසපච්චයන්ති
සංකිලිසනස්ස මලීනභාවස්ස කාරණං. විසුද්ධිපච්චයන්ති සංකිලෙසතො විසුද්ධියා
වොදානස්ස කාරණං. නත්ථී බලන්ති සත්තානං
දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකනිබ්බානසම්පත්තිආවහං බලං නාම කිඤ්චි නත්ථී. තෙනාහ
“යමිඡී”තිආදි. නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං, සංකිලෙසිකම්පි වායං පටික්ඛිපතෙව.
අඤ්ඤමඤ්ඤචෙවචනානීති තස්සා තස්සා කිරියාය උස්සන්තට්ඨෙන බලං,
සුරවීරභාවාවහට්ඨෙන වීරියං, තමෙව දල්භග්ගාභාවතො පොරිසං ධුරං වහන්තෙන
පචත්තෙතබ්බතො පුරිසථාමො, පරං පරං යානං අක්කමනප්පචත්තියා
පුරිසපරක්කමොති චුත්තොති වෙදිතබ්බං.

සත්වයොගතො, රූපාදීසු වා සත්තතාය සත්තා, පාණනතො
අස්සාසනපස්සාසනවසෙන පවත්තියා පාණා, තෙ පන සො ඵකින්ද්‍රියාදිවසෙන
විහජිත්වා වදන්ති ආහ “ඵකින්ද්‍රියො”තිආදි. අණ්ඩකොසාදීසු භවනතො භූතාති
වුවචන්තිති ආහ “අණ්ඩ...පෙ.... වදන්ති”ති. ජීවනතො පාණං ධාරෙන්තා විය
වඩ්ඪනතො ජීවාති සාලියවාදිකෙ වදන්ති. නත්ථි ඵතෙසං සංකිලෙසවිසුද්ධිසු
වසොති අවසා. නත්ථි තෙසං බලං වීරියන්ති අබලා අවීරියා. නියතතාති
අවිෂේෂ්ඨසුත්තාවුතාහෙජ්ජමණිතො විය නියතජ්ජවත්තිතාය
ගතිජාතිබන්ධාපවග්ගවසෙන නියමො. තත්ථ තත්ථ ගමනන්ති ඡන්තං අභිජාතීනං
වසෙන තාසු තාසු ගතීසු උපගමනං. සමවායෙන සමාගමො සඬගති.
සභාවොයෙවාති යථා කණ්ටකස්ස තික්ඛතා, කපිත්ථඵලානං පරිමණ්ඩලතා,
මිගපක්ඛිනං විචිත්තාකාරතා, ඵචං සබ්බස්සපි ලොකස්ස හෙතුපච්චයෙහි විනා තථා
තථා පරිණාමො, අයං සභාවො ඵච අකිත්තිමො ඵච. තෙනාහ “යෙන භී”තිආදි.
ජලභිජාතියො පරතො විත්ථාරියන්ති. සුබඤ්ච දුක්ඛඤ්ච පටිසංචෙදෙන්තිති වදන්තා
අදුක්ඛමසුබභූතීං සබ්බෙන සබ්බං න ජානන්තිති උල්ලිඬිගෙන්තො “අඤ්ඤා
සුබදුක්ඛභූමි නත්ථිති දස්සෙන්ති”ති ආහ.

හෙතුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8-10. මහාදිට්ඨිසුත්තාදිවණ්ණනා

213-215. අකතාති සමෙන වා විසමෙන වා කෙනචි හෙතුනා න කතා ඵච.
කෙනචි කතං කරණං විධානං නත්ථි ඵතෙසන්ති අකතවිධානා. පද්ද්වයෙනපි
ලොකෙ කෙනචි හෙතුපච්චයෙන තෙසං අභිනිබ්බන්තිතාභාවං දස්සෙති. ඉද්ධියාපි
න නිම්මිතාති කස්සච ඉද්ධිමතො දෙවස්ස බ්‍රහ්මුනො වා ඉද්ධියාපි න නිම්මිතා.
අනිම්මිතාති වා කස්සච අනිම්මාපකා. අජනකාති ඵතෙන පටචිකායාදීනං
රූපාදිජනකභාවං පටික්ඛිපති. රූපසද්දාදයො හි පටචිකායාදීහි
අජ්ජට්ඨද්ධවුත්තිකාති තස්ස ලද්ධි. යථා පබ්බතකුටං කෙනචි අනිබ්බන්තිතං කස්සච
ච අනිබ්බන්තිතං, ඵචමෙතෙපිති ආහ “කුටට්ඨා”ති. යමිදං “බීජාදිතො අඬකුරාදි
ජායති”ති වුවචති, තඤ්ච විජ්ජමානමෙව තතො නික්ඛමති, නාවිජ්ජමානං, අඤ්ඤථා
යතො කුතොචි යස්ස කස්සච උජ්ජත්ති සියාති අධිජ්ජායො. ඨිතාති
නිබ්බිකාරභාවෙන ඨිතා. න වලන්තිති න විකාරං ආපජ්ජන්ති. විකාරාභාවෙන හි
තෙසං සත්තන්තං කායානං ඵසිකට්ඨායිට්ඨිතතා. අනිඤ්ජනඤ්ච අත්තතො පකතියා
අවට්ඨානමෙව. තෙනාහ “න විපරිණමන්ති”ති. අවිපරිණාමධම්මත්තා ඵච ව නෙ
අඤ්ඤමඤ්ඤං න බ්‍යාබාධෙන්ති. සති හි විකාරං ආපාදෙනබ්බතාය බ්‍යාබාධකතාපි
සියා, තථා අනුග්ගහෙතබ්බතාය අනුග්ගාහකතාති තදභාවං දස්සෙතුං පාළියං
“නාල”න්තිආදි වුත්තං. පටචි ඵච කායෙකදෙසත්තා පටචිකායො. ජීවසත්තමානං
කායානං නිව්චතාය නිබ්බිකාරාභාවතො න භන්තබ්බතා, න සාටෙතබ්බතා වාති
නෙව කොචි භන්තා සාතෙතා වා. තෙනාහ “සත්තන්තන්ත්වෙවා”තිආදි. යදි කොචි
භන්තා නත්ථි, කථං සත්ථජ්ජහාරොති ආහ “යථා මුග්ගරාසිආදීසු”තිආදි. කෙවලං

සඤ්ඤාමත්තමෙව හොති, න සාත්තාදි, පරමත්ථතො සත්තන්තන්ත්වෙව කායානං අවිකොපනියභාවතොති අධිප්පායො.

පමුඛයොනීනන්ති මනුස්සතිරච්ඡානාදිසු ඛත්තියමුහම්භාදිසිභ්‍යාග්ඝාදිවසෙන පධානයොනීනං. සට්ඨිසතානි ඡසහස්සානි. “පඤ්ච ව කම්මුතො සතානි” ති පදස්ස අත්ථදස්සනං “පඤ්ච කම්මසතානි වා” ති. එසෙව නයොති ඉමිනා “කෙවලං තක්කමත්තෙන නිරත්ථකදිට්ඨිං දීපෙති” ති ඉමමෙව අත්ථං අතිදිස්සති. එත්ථ ව තක්කමත්තකෙනාති ඉමිනා යස්මා තක්කිකා නිරච්ඡක්කසතාය පරිකප්පනස්ස යං කිඤ්චි අත්තතො පරිකප්පිතං සාරතො මඤ්ඤමානා තථෙව අභිනිවිස්ස තක්කදිට්ඨිගාහං ගණ්හන්ති, තස්මා න තෙසං දිට්ඨිවත්ථුසු විඤ්ඤහි විචාරණා කාතබ්බාති දස්සෙති. කෙච්ඡි උත්තරවිහාරවාසිනො. තෙ හි “පඤ්ච කම්මානීති වක්ඛුසොතසානපීචහාකායා, ඉමානි පඤ්චන්ද්‍රියානි ‘පඤ්ච කම්මානීති පඤ්ඤාපෙත්ති’ ති වදන්ති. කම්මන්ති ලද්ධිති ඔළාරිකභාවතො පරිපුණ්ණකම්මන්ති ලද්ධි. මනොකම්මං අනොළාරිකත්තා උපධිසකම්මන්ති ලද්ධිති යොජනා. “ද්වාසට්ඨිපටිපදා” ති වත්තබ්බෙ සභාවනිරුත්තිං අජානන්තා “ද්වට්ඨිපටිපදා” ති වදන්ති. එකස්මිං කප්පෙති එකස්මිං මහාකප්පෙ. තත්ථාපි ව විචට්ටට්ඨාසිසඤ්ඤිතෙ එකස්මිං අසඬ්ඛොයායකප්පෙ.

උරබ්භෙ හනන්තීති ඔරබ්භිකා. එවං සුකරිකාදයො වෙදිතබ්බා. ලුද්දාති අඤ්ඤෙපි යෙ කෙච්ඡි මාගචිකනෙසාදාදයො, තෙ පාපකම්මපසුතතාය කණ්භාහිජාතිති වදන්ති. හික්ඛුති බුද්ධසාසනෙ හික්ඛු. තෙ කිර “සච්ඡන්දරාගා පරිභුඤ්ජන්ති” ති අධිප්පායෙන වතුසු පච්චයෙසු කණ්ටකෙ පක්ඛිපිත්වා බාදන්තීති වදන්ති. කස්මාති වෙ? යස්මා තෙ පණිතපණිතෙ පච්චයෙ පටිසෙවන්තීති තස්ස මිච්ඡාගාහො. ඤායලද්ධෙපි පච්චයෙ පරිභුඤ්ජමානා ආජීවකසමයස්ස විලොමගාහිතාය පච්චයෙසු කණ්ටකෙ පක්ඛිපිත්වා බාදන්ති නාමාති වදන්තීති අපරෙ. එකෙ පබ්බජිතා, යෙ විසෙසතො අත්තකිලමථානුයොගමනුයුත්තා. තථා හි තෙ කණ්ටකෙ වත්තන්තා විය හොන්තීති කණ්ටකචුත්තිකාති චුත්තා. යත්වා භුඤ්ජනනභානපටික්ඛෙපාදිවතසමායොගෙන පණ්ඩරතරා. අවෙලකසාවකාති ආජීවකසාවකෙ වදති. තෙ කිර ආජීවකසමයෙ ආජීවකලද්ධියා දළ්භගාහිතාය නිගණ්ඨෙහිපි පණ්ඩරතරා. නන්දාදයො කිර තථාරූපං ආජීවකපටිපත්තිං උක්කංසං පාපෙත්වා ධීතා, තස්මා නිගණ්ඨෙහි ආජීවකසාවකෙහි ව පණ්ඩරතරා චුත්තා. පරමසුක්කාහිජාතිති අයං තෙසං ලද්ධි.

පුරිසභූමියොති පධානපුග්ගලෙන නිද්දෙසො. ඉත්ථිනම්පෙතා භූමියො ඉච්ඡන්තෙව. හික්ඛු ව පන්තකොතිආදි තෙසං පාළි එව. තත්ථ පන්තකොති හික්ඛාය විචරණකො, තෙසං වා පටිපත්තියා පටිපන්තකො. ජිනොති ජිණ්ණො ජරාවසෙන භීනධාතුකො, අත්තතො වා පටිපත්තියා පටිපක්ඛෙ ජිනිත්වා ධීතො. සො කිර තථාභූතො ධම්මම්පි කස්සචි න කථෙති. තෙනාහ “න කිඤ්චි ආහා” ති. නිට්ඨුහනාදිවිජ්ජකාරෙ කෙනචි කතෙපි බමනවසෙන න කිඤ්චි වදන්ති වදන්ති. අලාභීන්ති “සො න කුම්භිමුඛා පටිග්ගණ්හාති” තිආදිනා (දී. නි. 1.394) නයෙන

වුත්තදලාහහෙතුසමායොගෙන අලාභිං. තතො එව ජිසවිජාදුබ්බලාපරෙතතාය සයනපරායණං සමණං පන්තභූමීති වදන්ති.

ආජීවවුත්තිසතානීති සත්තානං ආජීවභූතානි ජීවිකාවුත්තිසතානි. පසුග්ගහණෙන එළකජාති ගහිතා, මීගග්ගහණෙන රුරුගවයාදිසබ්බමිගජාති. බහු දෙවාති වාතුමහාරාජිකාදිබ්බමකායිකාදිවසෙන තෙසං අන්තරහෙදවසෙන බහු දෙවා. තත්ථ වාතුමහාරාජිකානං එකච්චෙ අන්තරහෙදා මහාසමයසුත්තවසෙන (දී. නි. 2.331 ආදයො) දිපෙතබ්බා. මනුස්සාපි අනන්තාති දීපදෙසකුලවංසාජීවාදිවිහාගෙන මනුස්සාපි අනන්තහෙදා. පිසාවා එව පෙසාවා, තෙ මහන්තමහන්තා අජගරපෙතාදයො. ඡද්දන්තදහමන්දාකිනියො කුළිරමුවලින්දනාමෙන වදන්ති.

පවුටාති සබ්බගණ්ඨිකා. පණ්ඩිතොපි...පෙ.... උද්ධං න ගච්ඡති. කස්මා? සත්තානං සංසරණකාලස්ස නියතභාවතො.

අපරිපක්කං සංසරණනිමිත්තං සීලාදිනා පරිපාවෙති නාම සීසංයෙව විසුද්ධිප්පත්තියා. පරිපක්කං කම්මං චුස්ස චුස්ස පත්වා පත්වා කාලෙ පරිපක්කභාවාපාදනෙන ඛ්‍යන්තී කරොති නාම. සුත්තගුලෙති සුත්තවට්ටියං. නිබ්බේධියමානමෙව පලෙතීති උපමාය සත්තානං සංසාරො අනුක්කමෙන බීයතෙව, න තස්ස වඩ්ඪිති දස්සෙති පරිච්ඡින්නරූපත්තා. නිබ්බේධියමානමෙව සුත්තගුලං ගච්ඡතිති වුවවති. තඤ්ච ඛො සුත්තපමාණෙන, සුත්තෙ පන අසති කුතො ගච්ඡති සුත්තගුලං. තෙනාහ – “සුත්තෙ බීණෙ න ගච්ඡති”ති. තත්ථෙව නිට්ඨති සුත්තපරියන්තන්ති අධිප්පායො. කාලවසෙනාති අත්තනි වෙයෙත්වා යීතං සුබදුක්ඛං යථාවුත්තස්ස කාලස්ස වසෙන නිබ්බේධියමානො ඛාලො ව පණ්ඩිතො ව පලෙති ගච්ඡති, නාතික්කමති සංසාරං.

මහාදිට්ඨිසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11-18. අන්තවාසුත්තාදිවණ්ණනා

216-223. එකතො වඩ්ඪිතනිමිත්තන්ති එකපස්සෙන වඩ්ඪිතං කසිණනිමිත්තං. ගාහෙනාති ලාභී ඤානවක්ඛුනා පස්සිත්වා ගහණෙන. තක්කෙනාති න ලාභී තක්කමත්තෙන. උප්පන්නදිට්ඨිති “ලොකො”ති උප්පන්නදිට්ඨි. සබ්බතො වඩ්ඪිතන්ති සමන්තතො අප්පමාණකසිණනිමිත්තං. එකමෙවාති “එකමෙව චත්ථු”ති උප්පන්නදිට්ඨි. අට්ඨාරස වෙය්‍යාකරණානීති වෙය්‍යාකරණලක්ඛණප්පත්තාති අට්ඨාරස සුත්තාති. එකං ගමනන්ති එකං වෙය්‍යාකරණගමනං.

අන්තවාසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියගමනාදිවග්ගවණ්ණනා

224-301. දුක්ඛවසෙන චුත්තන්ති “ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛෙ සති දුක්ඛං උපාදායා” තිආදිදුක්ඛවසෙන චුත්තං. තාදිසමෙව දුතියං වෙය්‍යාකරණගමනං. තෙනාහ “තත්‍රාපි අට්ඨාරසෙව වෙය්‍යාකරණානි” ති. තෙහීති “රුපි අත්තා හොති” තිආදිනායපවත්තෙහි වෙය්‍යාකරණෙහි සද්ධිං. තන්ති දුතියං ගමනං.

ආරම්මණමෙවාති කසිණසඬ්ඛාතං ආරම්මණමෙව. තක්කිසද්දෙන සුද්ධතක්කිකානං ගහණං දට්ඨබ්බං.

අනිච්චදුක්ඛවසෙනාති “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, තස්මිං සති තදුපාදාය එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති” ති චුත්තඅනිච්චදුක්ඛවසෙනාති. තෙහියෙවාති දුතියෙ පෙය්‍යාලෙ චුත්තජ්ජකාරෙහියෙව. තිපරිවට්ටවසෙනාති තෙහියෙව ඡබ්බිසතියා සුත්තෙහි චතුත්ථපෙය්‍යාලෙ තිපරිවට්ටවසෙන චුත්තොති යොජනා.

දුතියගමනාදිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාරත්ථජ්ජකාසිනියා සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය

දිට්ඨිසංයුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

4. ඔක්කන්තසංයුත්තං

1-10. චක්ඛුසුත්තාදිවණ්ණනා

302-311. සද්ධාධිමොක්ඛන්ති සද්දහනවසෙන පවත්තං අධිමොක්ඛං, න සන්නිට්ඨානමත්තවසෙන පවත්තං අධිමොක්ඛං. දස්සනම්පි සම්මත්තං, තංසිජ්ඣානවසෙන පවත්තනියාමො සම්මත්තනියාමො, අරියමග්ගො. අනන්තරායතං දීපෙති කප්පටිනාසපටිභාගෙන පවත්තත්තා. තථා වාහ “තෙනෙවාහා” තිආදි. කප්පසීසෙන භාජනලොකං වදති. සො හි උඬ්ඨිය්හති, න කප්පො, උඬ්ඨිය්හනවෙලාති ඝායනවෙලා. ධීතො කප්පො ධීතකප්පො, සො අස්ස අත්ථිති ධීතකප්පි, කප්පං යපෙතුං සමත්ථොති අත්ථො. ඔලොකනන්ති සච්චාහිසමයසඬ්ඛාතං දස්සනං. බමන්ති සහන්ති, ඤායන්තිති අත්ථො.

චක්ඛුසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඔක්කන්තසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. උප්පාදසංයුත්තවණ්ණනා

312-321. සබ්බං පාකටමෙව අපුබ්බස්ස අභාවතො.

උප්පාදසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. කිලෙසසංයුත්තවණ්ණනා

322-331. එසොති චක්ඛුස්මිං ඡන්දරාගො. උපෙච්ච කිලෙසෙතිති උපක්කිලෙසො. චිත්තස්සාති සාමඤ්ඤවචනං අනිච්ඡන්තො වොදකො “කතරචිත්තස්සා”ති ආහ. ඉතරො කාමං උපතාපනමලීනභාවකරණවසෙන උපක්කිලෙසො ලොකුත්තරස්ස නත්ථි, විබාධනට්ඨො පන අත්ථෙව උප්පත්තිනිවාරණතොති අධිප්පායෙනාහ “චතුභුමකචිත්තස්සා”ති. වොදකො “තෙභුමකා”තිආදිනා අත්තතො අධිප්පායං විවරති, ඉතරො “උප්පත්තිනිවාරණතො”තිආදිනා. අරියඵලපටිප්පස්සද්ධිපභානවසෙන පචත්තියා සබ්බසංකිලෙසතො නික්ඛන්තත්තා තෙක්ඛම්මං, මග්ගනිබ්බානානං පන තෙක්ඛම්මභාවො උක්කංසතො ගහිතො ඵ්වාති ආහ “තෙක්ඛම්මනින්නන්ති නවලොකුත්තරධම්මනින්න”න්ති. අභිජානිත්වාති අභිමුඛභාවෙන ජානිත්වා. සච්ඡිකාතබ්බෙසුති පච්චක්ඛකාතබ්බෙසු. ජලභිඤ්ඤාධම්මෙසුති අරියමග්ගසම්පයුත්තධම්මෙසු.

කිලෙසසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සාරිපුත්තසංයුත්තං

1-9. විවෙකජසුත්තාදිවණ්ණනා

332-340. න ඵ්වං භොතීති ඵත්ථ “අහං සමාපජ්ජාමි”ති වා, “අහං සමාපන්තො”ති වා මා භොතු තදා තාදිසාභොගාභාවතො. “අහං වුට්ඨිතො”ති පන කස්මා න භොතීති? සබ්බථාපි න භොත්ථෙව අහඬිකාරස්ස සබ්බසො පහීනත්තා.

විවෙකජසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සුවිමුඛිසුත්තවණ්ණනා

341. තස්මිං වචනෙ පටික්ඛිත්තෙති – “අධොමුඛො භුඤ්ජසී”ති පරිබ්බාජිකාය වුත්තවචනෙ – “න බ්වාහං භගිනී”ති පටික්ඛිත්තෙ. වාදන්ති දොසං. උබ්භමුඛොති උපරිමුඛො. පුරත්ථිමාදිකා වතස්සො දිසා. දක්ඛිණපුරත්ථිමාදිකා වතස්සො විදිසා.

ආරාමආරාමවත්ථුආදීසු භූමිපරිකම්මනීජාහිසඬිරණාදිපටිසංයුත්තා විජ්ජා වත්ථුවිජ්ජා, තස්සා පන මිච්ඡාජීවභාවං දස්සෙතුං. “තෙස”න්තිආදි වුත්තං. තෙසං තෙසං අත්තතො පච්චයදායකානං. තත්ථ තත්ථ ගමනන්ති තෙසං සාසනහරණවසෙන තං තං ගාමන්තරදෙසන්තරං. ඵ්වමාරොවෙසීති අත්තුක්කංසනපරවම්භනරහිතං කණ්ණසුඛං පෙමනීයං හදයඬිගමං ථෙරස්ස ධම්මකථං සුත්වා පසන්නමානසා ඵ්වං “ධම්මිකං සමණා සකාපුත්තියා”තිආදිනා සාසනස්ස ගුණසංකිත්තනවාචං කුලානං ආරොවෙසී.

සුවිමුඛිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාරිපුත්තසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නාගසංයුත්තං

1. සුද්ධිකසුත්තවණ්ණනා

342. අණ්ඩජාති අණ්ඩෙ ජාතා. වත්ථිකොසෙති වත්ථිකොසසඤ්ඤිතෙ ජරායුපුටෙ ජාතා. සංසෙදෙති සංසින්නෙ කිලින්නට්ඨානෙ උප්පන්නා. උපපතිත්වා වියාති කුතොච්ඡි අවපතිත්වා විය නිබ්බත්තා. පුග්ගලානන්ති තථා විනෙතබ්බපුග්ගලානං.

සුද්ධිකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-50. පණ්ණිනරසුත්තාදිවණ්ණනා

343-391. විස්සට්ඨකායාති ‘‘යෙ වම්මෙන වා රුධිරෙන වා අට්ඨිනා වා අත්ථිකා, තෙ සබ්බං ගණ්හන්තු’’ති තත්ථ නිරපෙක්ඛවිත්තතාය අධිට්ඨිතසීලතාය පරිච්චත්තසරීරා. දුට්ඨකාරිනොති ‘‘කාලෙන කුසලං, කාලෙන අකුසල’’න්ති එවං කුසලාකුසලකාරිනො. සහ ඛායති පවත්තතීති සහඛොයා, සහවාරො. තස්ස භාවො සහඛායතා, තං සහඛායතං. අදනියතො අන්නං. බාදනියතො බජ්ජං. පාතබ්බතො පානං. නිවසනියතො වත්ථං. නිවසිතබ්බං නිවාසනං. පරිවරිතබ්බං පාවුරණං. යාන්ති තෙනාති යානං, උපාහනාදියානාති. ආදිසද්දෙන වය්හසිවිකාදීනං සඬගහො. ඡත්තම්භි පරිස්සයාතපදුක්ඛපරිරක්ඛණෙන මග්ගගමනසාධනන්ති කත්වා ‘‘ඡත්තුපාහන’’න්තිආදි වුත්තං. තෙන වුත්තං ‘‘යං කිඤ්චි ගමනපච්චය’’න්ති. පත්ථනං කත්වා...පෙ.... තත්ථ නිබ්බත්තන්ති වම්මපෙය්‍යනාගරාජා වියාති දට්ඨබ්බං.

පණ්ණිනරසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාගසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සුපණ්ණසංයුත්තවණ්ණනා

392-437. පත්තානන්ති උභොසු පක්ඛෙසු පත්තානං. වණ්ණවත්තතායාති අතිසයෙන විචිත්තවණ්ණතාය. අතිසයත්ථො හි අයං වත්ත-සද්දො. පුරිමනයෙනාති නාගසංයුත්තෙ පට්ඨසුත්තෙ වුත්තනයෙන. උද්ධරන්තීති සමුද්දතො උද්ධරන්ති, පථවත්තරපබ්බතන්තරතො පන තෙසං උද්ධරණං දුක්කරමෙව. පණ්ණිනරෙති බලෙන පණ්ණිනරෙ, බලවත්තෙති අත්ථො. අනුද්ධරණීයනාගාති ආනුභාවමහන්තතාය ව වසනට්ඨානවිදුග්ගතාය ව උද්ධරිතුං අසක්කුණෙය්‍යා නාගා. තෙ ‘‘සත්තවිධා’’ති වත්වා සරූපතො වසනට්ඨානතො ව දස්සෙන්නො

“කම්බලස්සතරා” ත්ථාදිමාහ. තත්ථ කම්බලස්සතරා ධතරට්ඨාති ඉමෙ ජාතිවසෙන
 වුත්තා. සත්තසීදන්තරවාසිනොති සත්තවිධසීදසමුද්දවාසිනො. පථවිට්ඨකාති
 පථවන්තරවාසිනො, තථා පබ්බතට්ඨකා. තෙ ව විමානවාසිනො. තෙ නාගෙ කොචි
 සුපණ්ණො උද්ධරිතුං න සක්කොතිති සම්බන්ධො. සෙසන්ති “කායෙන
 ද්වයකාරිනො” ත්ථාදිසු යං වත්තබ්බං, තං සබ්බං නාගසංයුත්තෙ වුත්තනයමෙව,
 තත්ථ ව වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති අධිප්පායො.

සුපණ්ණසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ගන්ධබ්බකායසංයුත්තවණ්ණනා

438-549. මූලගන්ධාදිහෙදං ගන්ධං අවන්ති අපයුඤ්ජන්තිති ගන්ධබ්බා, තෙසං
 කායො සමුහො ගන්ධබ්බකායො, ගන්ධබ්බදෙවනිකායො. වාතුමහාරාජිකෙසු
 එකියාව තෙ දට්ඨබ්බා, තප්පරියාපන්නතාය තත්ථ වා නියුත්තාති ගන්ධබ්බකායිකා.
 තෙසං තෙසං රුක්ඛගච්ඡලතානං මූලං පටිච්ච පවත්තො ගන්ධො මූලගන්ධො,
 තස්මිං මූලගන්ධෙ. අධිවත්ථාති මූලගන්ධං අධිට්ඨාය, අභිභූයා වා වසන්තා. එස
 නයො සෙසෙසුපි. තං නිස්සායාති තං මූලගන්ධං රුක්ඛං පච්චයං කත්වා නිබ්බන්තා.
 න කෙවලං තත්ථ ගන්ධො එව, මූලමෙව වා තෙසං පච්චයොති දස්සෙන්නො “සො
 ණී” ත්ථාදිමාහ. උපකප්පතිති නිවාසට්ඨානභාවෙන විනියුඤ්ජති. ගන්ධගන්ධෙති
 ගන්ධානං ගන්ධසමුදායෙ. මූලාදිගන්ධානං ගන්ධෙති මූලාදිගතඅවයවගන්ධානං
 ගන්ධෙ, තිමූලාදිගතසමුදායභූතෙති අත්ථො. පුබ්බෙ හි “මූලගන්ධෙ” ත්ථාදිනා
 රුක්ඛානං අවයවගන්ධො ගහිතො, ඉධ පන සබ්බසො ගහිතත්තා සමුදායගන්ධො
 වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “යස්ස හි රුක්ඛස්සා” ත්ථාදි. සොති සො සබ්බො
 මූලාදිගතො ගන්ධො ගන්ධසමුදායො ඉධ ගන්ධගන්ධො නාම. තස්ස ගන්ධස්ස
 ගන්ධෙති තස්ස සමුදායගන්ධස්ස තථාභූතෙ ගන්ධෙ. සරික්ඛං සදිසං පටිදානං
 එතිස්සාති සරික්ඛදානං, පත්ථනා. යථාධිප්පෙතඵලාති සරික්ඛදානත්තාව
 අධිප්පෙතඵලං දෙන්තු, අසරික්ඛදානං කථන්ති? තම්පි දෙතියෙව පුඤ්ඤස්ස
 සබ්බකාමදත්තාති ආහ “අසරික්ඛදානම්පි” ත්ථාදි.

ගන්ධබ්බකායසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. වලාහකසංයුත්තවණ්ණනා

550-606. ලොකං වාලෙන්තා සංවරන්තා ඡාදෙන්තා අහන්ති පරියෙසන්තිති
 වලාහා, දෙවපුත්තා. තෙසං සමුහො වලාහකදෙවකායොති ආහ
 “වලාහකකායිකා” ත්ථාදි. සීතකරණවලාහකාති සීතහරණවලාහකා. සෙසපදෙසුති
 උණ්භවලාහකාදිපදෙසු. එසෙව නයොති “උණ්භකරණවලාහකා” ත්ථාදිනා අත්ථො
 වෙදිතබ්බො. චිත්තට්ඨපනන්ති “සීතං හොතු” ති එවං චිත්තස්ස උප්පාදනං.
 වස්සානෙති වස්සකාලෙ. උතුසමුට්ඨානමෙවාති පාකතිකසීතමෙවාති අත්ථො.

උණ්හෙහිති උණ්හකාලෙ. අඛිහමණ්ඩපොති මණ්ඩපසදිසඅඛිහපටලවිතානමාහ.
 අඛිහං උප්පජ්ජතිති තහං තහං පටලං උට්ඨහති. අඛිහෙයෙවති අඛිහකාලෙ එව,
 වස්සානෙති අත්ථො. අතිඅඛිහන්ති සතපටලසහස්සපටලං හුත්වා අඛිභුට්ඨානං.
 විත්තවෙසාබ්බමාසෙසුති වසන්තකාලං සන්ධායාහ. තදා හි විද්ධො විගතවලාහකො
 දෙවො හවිතුං යුත්තො. උත්තරදක්ඛිණාදීති ආදි-සද්දෙන පච්ඡිමවාතාදිං
 සඬගණ්හාති. පකතිවාතොති පකතියා සභාවෙන වායනකවාතො. තං
 උතුසමුට්ඨානමෙවාති ආහාරූපජීවීනං සත්තානං
 සාධාරණකම්මපතිස්සයඋතුසමුට්ඨානමෙව. එස නයො
 උතුසමුට්ඨානසිතුණ්හවාතෙසුපි. තම්පි හි ආහාරූපජීවීනං සත්තානං
 සාධාරණකම්මපතිස්සයමෙවාති.

ගීතන්ති මෙසගීතං. සච්චකිරියායාති තාදිසානං පුරිසවිසෙසානං
 සච්චාධිට්ඨානෙන. ඉද්ධිබලෙනාති ඉද්ධිමන්තානං ඉද්ධිආනුභාවෙන.
 විනාසමෙසෙනාති කප්පවිනාසකමෙසෙන. අඤ්ඤානපි කණ්හපාපිකසත්තානං
 පාපකම්මපච්චයා උප්පන්නවිනාසමෙසෙන වුට්ඨෙන සො සො දෙසො
 විනස්සතෙව.

වලාහකසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. වච්ඡගොත්තසංයුත්තවණ්ණනා

607-661. අඤ්ඤාණාති අඤ්ඤාණහෙතු, සච්චපට්ඨිජාදකසම්මොහහෙතූති
 අත්ථො. අට්ඨකථායං පන ඉමමෙව අත්ථං හෙතුඅත්ථෙත කරණවචනෙන දස්සෙතුං
 “අඤ්ඤාණෙනා”ති වුත්තං. සබ්බාතීති “අඤ්ඤාණා අදස්සනා
 අනභිසමයා”තිආදීති පදානි එකාදසසු සුත්තෙසු ආගතානි, පඤ්චපඤ්ඤාස
 වෙය්‍යාකරණානි වුත්තානි සුත්තෙසු පඤ්චන්තං බන්ධානං වසෙන
 වෙය්‍යාකරණස්ස ආගතත්තා.

වච්ඡගොත්තසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. කුසානසංයුත්තං

1. සමාධිමූලකසමාපත්තිසුත්තවණ්ණනා

662. සමාධිකුසලොති සමාධිස්මිං කුසලො. තයිදං සමාධිකොසල්ලත්තං සහ
 කුසානඬගයොගෙන චතුබ්බිධො කුසානසමාධි, තස්මා තං තං විභාගං ජානන්තස්ස
 සිද්ධං හොතීති ආහ – “පයමං කුසාන”න්තිආදි. තත්ථ
 විතක්කවිචාරපීතිසුබ්බෙකග්ගතාවසෙන පයමං පඤ්චඬ්ඨිකං, පීතිසුබ්බෙකග්ගතාවසෙන
 දුතියං තිවඬ්ඨිකං, සුබ්බෙකග්ගතාවසෙන තතියං දුච්චිකං,
 උපෙක්ඛෙකග්ගතාවසෙන චතුත්ථං දුච්චිකමෙවාති එවං තස්මිං තස්මිං කුසාන

තංතංඅභිගානං වචන්ථානෙ කුසලො. සමාපත්තිකුසලොති සමාපජ්ජනෙ කුසලො.
 භාසෙත්වාති තොසෙත්වා. කල්ලං කත්වාති සමාධානස්ස පටිපක්ඛධම්මානං
 දුර්කරණෙන සහකාරිකාරණඤ්ච සමාධානෙන සමාපජ්ජනෙ චිත්තං සමත්ථං
 කත්වා. සෙසපදානීති සෙසා තයො කොට්ඨාසා. තනියාදිසු නයෙසු අකුසලොපි
 ඤානත්ථාය පටිපන්නත්තා “ඤායිතෙවා”ති වුත්තො.

සමාධිමූලකසමාපත්තිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2-55. සමාධිමූලකසීතිසුත්තාදිවණ්ණනා

663-716. දුතියාදිසුත්තෙසු ධීතිකුසලොති එත්ථ අත්තොගධහෙතුඅත්ථො ධීති-
 සද්දො, තස්මිඤ්ච පන කුසලොති අත්ථොති ආහ – “ඤානං යපෙතුං අකුසලො”ති.
 සත්තට්ඨඅච්ඡරාමත්තත්ති සත්තට්ඨඅච්ඡරාමත්තං ඛණං ඤානං යපෙතුං න
 සක්කොති අධිට්ඨානවසිභාවස්ස අනිජ්ඣාදිත්තා. යථාපරිච්ඡේදෙන කාලෙන
 වුට්ඨාතුං න සක්කොති වුට්ඨානවසිභාවස්ස අනිජ්ඣාදිත්තා. කල්ලං ජාතං අස්සාති
 කල්ලිතං, තස්මිං කල්ලිතෙ කල්ලිතභාවෙන කසිණාරම්මණෙසු “ඉදං නාම
 අසුකස්සා”ති විසයවසෙන සමාපජ්ජිතුං අසක්කොන්තො න සමාධිස්මිං
 ආරම්මණකුසලො. න සමාධිස්මිං ගොචරකුසලොති සමාධිස්මිං නිජ්ඣාදිතබ්බෙ
 තස්ස ගොචරෙ කම්මට්ඨානසඤ්ඤිතෙ පවත්තිට්ඨානෙ භික්ඛාචාරගොචරෙ ව
 සතිසම්පජ්ඤාචරහිතො අකුසලො. කෙච් පන “කම්මට්ඨානගොචරො
 පයමජ්ඣානාදිකං, ‘එවං සමාපජ්ජිතබ්බං, එවං බහුලිකාතබ්බ’න්ති අජානන්තො
 තත්ථ අකුසලො නාමා”ති වදන්ති. කම්මට්ඨානං අභිනීහරිතුන්ති කම්මට්ඨානං
 විසෙසභාගියතාය අභිනීහරිතුං අකුසලො. සක්කච්චකාරීති චිත්තිකාරී. සාතච්චකාරීති
 නියතකාරී. සමාධිස්ස උපකාරකධම්මාති අප්පනාකොසල්ලා. සමාපත්තිආදීනීති ආදි-
 සද්දෙන සක්කච්චකාරිපදාදිනංයෙව සභිගහො දට්ඨබ්බො චතුක්කානං වුත්තත්තා.
 තෙනාහ “යොජෙත්වා චතුක්කා වුත්තා”ති. ලොකියජ්ඣානවසෙනෙව කථිතං
 “සමාධිකුසලො”තිආදිනා නයෙන දෙසනාය පවත්තත්තා. න හි
 ලොකුත්තරධම්මෙසු අකොසල්ලං නාම ලබ්භති. යදි අකොසල්ලං, න
 කුසලසද්දෙන විසෙසිතබ්බතා සියාති.

සමාධිමූලකසීතිසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤානසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව සාරත්ථජ්ජකාසිනියා

සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය බන්ධවග්ගවණ්ණනා.